

М.М. Ясинок

Судові дебати: право, психологія, риторика

Монографія

*Рекомендовано до друку
вченою радою
Сумського національного аграрного університету
(протокол № 9 від 31 березня 2014р.)*

Рецензенти: **Стефанчук Р. А.**, доктор юридичних наук, професор;
Тимченко Г. П. доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник;
Курило М. П. кандидат юридичних наук, доцент.

Автор: **Ясинок М. М.** Судові дебати: право, психологія, риторика: монографія. – К.: Алерта, 2014. – 171 с.

Монографія присвячена одній із найскладніших стадій судового процесу – судовим дебатам, оскільки конкретний зміст судових промов не визначається жодним із процесуальних кодексів. В роботі розкриті правові психологічні та риторичні особливості судових промов, наведено приклади із судової практики.

Монографія розрахована не лише на науковців, викладачів та студентів юридичних факультетів, але в першу чергу на практикуючих адвокатів та прокурорів, які виступають з судовими промовами в судах різних інстанцій.

ЗМІСТ

Передмова.....	5
Глава 1. Загальні правила адвокатської та прокурорської діяльності в судових процесах.....	7
Глава 2. Судова промова та її особливості.....	15
Глава 3. Точність суджень в судовій промові.....	21
Глава 4. Сила промовця в простоті його мови.....	29
Глава 5. Краса слова у його звучанні та змісті.....	34
Глава 6. Основні постулати красивої мови.....	38
Глава 7. Пусті судження та переконання метафор.....	42
Глава 8. Антитеза як логічний прийом.....	46
Глава 9. Предмет справи як основа судової промови	49
Глава 10. Судова промова як хімічна формула.....	52
Глава 11. Судова промова це культура думки і слова.....	57
Глава 12. Пояснення мотиву та характеристика в судовій промові.....	61
Глава 13. Думки, про які вже хтось говорив.....	65
Глава 14. Підготовка до промови.....	68
Глава 15. Робота над промовою.....	79
Глава 16. Характеристика особи	83
Глава 17. Психологія промови.....	86
Глава 18. Мотив промови.....	94
Глава 19. Кожне діяння потребує своєї оцінки.....	97
Глава 20. Творчість думки.....	100
Глава 21. Ідея.....	110
Глава 22. Судове засідання.....	113
Глава 23. Судовий спір.....	122
Глава 24. Чи можливо в промові перебільшення чи применшення...	133
Глава 25. Чи допустиме повторення в судовій промові.....	135
Глава 26. Чи можливі в судовій промові недомовленості....	137
Глава 27. Значення слів у промові та їх підбір.....	140
Глава 28. Договорити чи недоговорити.....	142
Глава 29. Місце, вірогідність та здоровий глузд в промові..	145
Глава 30. Справедливість.....	148

Глава 31. Законність і справедливість покарання.....	152
Глава 32. Пафос.....	156
Глава 33. Імпровізація.....	161
Глава 34. Увага.....	166
Використана література.....	170

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток цивільного, кримінального, адміністративного та господарського судочинства пов'язані з посиленням ролі сторін, оскільки судовий процес в загальному його розумінні переходить від його слідчої до змагальної процедури. В той же час судочинство, до якого б виду воно не відносилось, не може ґрунтуватись виключно на слідчій чи виключно на змагальній основі, оскільки це в принципі неможливо. В зв'язку з цим судовий процес являє собою синтез слідчого і змагального процесу в якому перевага надається змагальності.

Посилення ж ролі представництва в цивільному та професійного захисту в кримінальному процесі є об'єктивним розвитком демократизації судочинства в Україні, оскільки захист порушених, невизнаних, оспорюваних прав, свобод та інтересів як фізичних так і юридичних осіб, держави чи органів місцевого самоврядування є першоосновою демократичного розвитку нашої держави.

Не втратила своєї ролі в кримінальному судочинстві і прокуратура, яка за своїми процесуальними правами починає здійснювати процесуальне керівництво досудовим слідством з можливою трансформацією прокуратури із органу виключного звинувачення до органу справедливості.

З урахуванням даних обставин набуває все більшої ваги найменш досліджена стадія судового процесу – судові дебати.

Судові дебати, це словесна змагальність адвоката і прокурора, щодо переконання суду та присяжних засідателів, на основі аналізу досліджених в судових процесах доказів, в правоті своєї правової позиції з метою досягнення певного процесуально-правового результату.

Безумовно судові промови сторін являють собою вершину, чітко обумовленої законом аналітичної роботи. Така промова потребує обов'язкової до неї підготовки, як з точки зору застосування матеріального права, так і з точки зору риторики та психології.

Практика показує, що це є одним із найскладніших завдань не лише для адвокатів чи прокурорів, а і юрисконсультів, фахівців в галузі права чи просто громадян, які беруть захист своїх прав, свобод та інтересів на себе.

Разом з тим при всій процесуальній значимості судових дебатів, які мають місце в усіх судових процесах, дуже довгий час цій стадії судового процесу надавали найменше уваги. Це було обумовлено тим, що зовсім суд в порядку слідчого процесу, часто без врахування думки та інтересів сторін, сам вирішував, які йому потрібні були докази для ухвалення судового рішення, вироку чи постанови. З урахуванням такого підходу судові дебати набували формального значення, і як правило мало впливали на судові рішення.

Враховуючи той факт, що сьогодні дія принципу верховенства права розширюється, поглиблюється та посилюється, безумовно це потребує підвищення рівня кваліфікації, як працівників адвокатури так і прокуратури, які повинні вміти вести судову полеміку та проголошувати судові промови на високому професіональному рівні.

Дана робота безумовно допоможе як студентам юридичних вузів, так і практикуючим юристам навчитися готуватись до судових промов, та проголошувати їх, як з точки зору права так і риторики та психології.

Доктор юридичних наук,
професор

М.М. Ясинок

ГЛАВА 1.

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА АДВОКАТСЬКОЇ ТА ПРОКУРОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СУДОВИХ ПРОЦЕСАХ

Участь представника чи захисника в судовій справі, якою б вона не була: простою чи складною потребує наявності відповідних професійних знань, оскільки це є фундаментальною основою професії юриста. На ці обставини люди іноді не звертають достатньої уваги вважаючи, що на посаді наприклад, юрисконсульта чи спеціальній посаді, яка вимагає знань права може працювати кожна особа при наявності в неї вищої освіти. В цій частині я пригадую звернення до мене одного бувшого голови колгоспу, який просив допомогти йому із працевлаштуванням на посаду начальника районного управління юстиції, пояснюючи це тим, що він може працювати на цій посаді, оскільки він має вищу освіту та навички керівництва трудовим колективом. В перші хвилини я сприйняв це за жарт, але коли зрозумів, що чоловік говорить серйозно, вважаючи, що він не маючи юридичної освіти може займати таку відповідальну посаду, яка безумовно потребує юридичних знань, то тоді я йому порадив звернутися до головного лікаря з проханням щодо його працевлаштування на посаду хірурга, чи звернутися до командира льотного підрозділу з метою працевлаштування його пілотом.

Юридична робота, незалежно від того, це посада юрисконсульта, слідчого, адвоката чи прокурора потребує серйозної не лише теоретичної, але і практичної підготовки. Такий синтез є запорукою професійного успіху.

Якщо говорити про теоретичну підготовку, то з цього приводу склалось так, що ми як правило говоримо про наявність диплома про закінчення вищого навчального закладу. Разом з тим наявність вищої освіти ще не є показником того, що особа на високому рівні володіє відповідними теоретичними знаннями та практичними навичками. Цьому є безліч причин на яких я не буду зупинятись. Кожного разу я говорю своїм студентам про необхідність наполегливого вивчення всіх юридичних дисциплін,

оскільки практика показує, що деякі студенти здають предмет по три і більше разів і коли вони все ж отримують диплом юриста люди, які потрапили в біду йдуть до них вже як до «спеціалістів», бачачи в них єдиний порятунок. Але не отримавши якісної допомоги, говорять вже прислів'ям: « У нас багато лікарів, але нажаль полікуватись ні у кого. У нас багато юристів, але проконсультуватись ні з ким». І ця прикрість є правдою як щодо лікарів, так і щодо юристів. Практична ж діяльність юриста завжди пов'язана з повсякденним вивченням поточного законодавства, яке на превеликий жаль змінюється дуже часто. Це пояснюється стрімким розвитком суспільних, ринкових відносин та європейським спрямуванням України, оскільки європейські стандарти потребують корекції всього нашого законодавства.

В той же час, робота юриста це не лише наявність теоретичних чи практичних навиків, але і наявність культури спілкування. Цьому питанню ми приділяємо мало уваги. Вивчення юридичної деонтології позитивних результатів не дає, оскільки сприймається студентами та викладачами лише як навчальна дисципліна, яка закінчується за межами аудиторії. Така ситуація в практичній площині призводить до невміння коректного, виваженого, чуйного спілкування з людьми, що є дуже важливою складовою нашої роботи.

Ось чому багато юристів знаменитих і не дуже, постійно зазначають, що юристу потрібні в першу чергу знання та досвід практичної роботи. Безумовно це має важливе значення. В то же час, ніхто не говорить про людські якості такі як: відсутність конфліктності, психічна урівноваженість, почуття справедливості, відповідальності, і коли ми приходимо в суд, і бачимо невихованість з боку адвокатів, прокурорів, та чого гріха таїти і суддів, які намагаються досягти своєї мети будь-якими засобами і способами, і на цьому шляху можуть запросто образити, не помітивши навіть цього, коли вони конфліктують між собою, що є проблемою, яку в нас не люблять обговорювати, коли амбіційність, безвідповідальність стає вищою за справедливість, то ми раз по раз починаємо замислюватись – як

же це могло статися? А відповідь лежить в площині не лише природних задатків, але і вихованості та інтелігентності таких осіб, ось чому на сьогодні потрібно розробити спеціальні психологічні тести, за допомогою яких можливо було б виявляти таких людей при прийнятті на роботу не лише в суд, а і в інші правоохоронні органи. Безумовно знання можна набути, але людських якостей щодо відповідальності за роботу, стриманості, вихованості набуваються людьми роками, а для деяких такі якості так і залишаються не досяжними. Разом з тим ми не можемо дозволити собі, щоб ці якості судді, прокурори, адвокати, міліціонери, працівники спецслужб набували за рахунок нас. Якщо це буде мати місце і в подальшому, то правоохоронна система так і не стане для суспільства своєю, а від цього який би соціальний пакет - такі люди не мали, яку б заробітну плату їм не платили це не принесе нам успіху, оскільки сама по собі система змінюватись просто так не може, для цього потрібно створити відповідні умови.

Якщо ж Ви маєте професію юриста і вирішили присвятити їй своє життя Ви повинні навчитися управляти собою, красиво зі знанням справи говорити і вкінці кінців любити людей.

На жаль цьому не навчають в університетах. Разом з тим основна робота юриста пов'язана із спілкуванням з людьми. Спілкуючись з людьми ми повинні навчитися не лише слухати співрозмовника, а і почути його. Це надзвичайно важливо. Уміти слухати, це є дар божий. Хто не вміє слухати, той глухий, оскільки він не зможе почути іншого. Разом з тим необхідно навчитись коректно направляти співрозмовника в потрібне русло спілкування, що дає можливість отримати найбільш точну і потрібну інформацію. Потрібна інформація це та інформація, яка віднесена до предмета справи, яка пояснює певні факти, розкриває чи уточнює їх зміст, а разом з цим і пояснює логіку дій всіх учасників тих чи інших подій. При цьому все це повинно мати місце при судовому розгляді справ. Відсутність вміння до такого спілкування приводить до того, що адвокати, фахівці в галузі права, юрисконсультанти в судових процесах часто обрушують на обидві сторони цілу зливу запитань не залежно від

того інтереси якої сторони вони представлять. При цьому не розуміючи їх кінцевої мети, створюючи таким чином видимість своєї активності, надаючи в такий спосіб, значимість своєї роботи. В той же час отримуючи негативне для себе судове рішення починають відразу звинувачувати суд, у невірному трактуванні закону, невірній оцінці доказів, неправомірній поведінці процесуального супротивника, тощо. Таким чином, звинувачення спрямовуються на всіх, окрім себе. При цьому вони не звертають уваги на те, що саме їх невірна тактична поведінка, яка ґрунтувалася на не вірному веденні судового процесу і призвела до негативного результату. Вся ситуація полягає в тому, що як позивач так і відповідач сприймають всі поставлені запитання своїми представниками як «свої», а тому намагаються відповідати обширно, виходячи навіть за межі поставленого питання. В той же час до питань іншого представника сторони ставляться з підозрою, відповідають так, щоб не сказати чогось зайвого. Якщо ж не готуватись до справи, не готувати до неї позивача чи відповідача, підсудного чи потерпілого, то на запитання «своїх» останні розкажуть в суді те чого ніхто і не повинен був знати. З урахуванням даних обставин можна зробити висновок, що задавати любі питання можна кому завгодно і де завгодно, але тільки не в суді. Ось чому підготовка до справи, це є тією дією змістом якої є безумовна процесуальна дисципліна і в першу чергу це стосується самого представника чи адвоката як захисника. Це є безумовно тим базисом, який створює для нього той майбутній інформаційний простір, в межах якого потрібно вести судовий процес результати якого і стають основою судової промови. Але в судовій практиці зустрічається й інша крайність.

Одного разу у судовому процесі, який я вів, приймав участь молодий адвокат, який ввесь процес сидів мовчки. В перерві зустрівши його в коридорі я запитав його: «Чому він не працює в процесі, можливо він захворів?». І як я був здивований ,коли він мені відповів, що він мене переконає у невинності свого підзахисного в судових дебатах. Судові дебати це послідовні промови процесуальних супротивників в судовому засіданні,

змістом яких є співставлення своїх правових позицій перед судом на основі змісту і суті досліджених в судовому процесі доказів. Суть таких дебатів зводиться до – інтерпретації змісту доказів з метою переконання суду в правоті своєї правової та людської позиції. При цьому судова промова повинна ґрунтуватися лише на тих доказах, які були предметом судового дослідження.

В той же час судова промова повинна бути тактовною, хоча і різкою, точною, хоча і дипломатичною, гучною, але в той же час тихою, вульгарною, але і вихованою, з іскрою гумору, але і повною серйозності. В той же час промова не терпить приниження людської гідності, панібратства, лестощів та несправедливості. Звісно, немає нічого страшного якщо ви від душі пожалієте людину. Такі дії є зрозумілими, навіть якщо людина і скоїла злочин чи вчинила якісь інші неправомірні дії, оскільки ми люди. Ми не можемо жити за межами своїх почуттів. Така увага не залишиться не поміченою і відповідно викличе повагу до вас самих. Якщо ваш процесуальний співрозмовник заслуговує на комплімент, ви можете це зробити, в якій би це не було частині судового засідання, але це не повинно звучати іронічно з одного боку, а з іншого це повинно відповідати тому місцю і тому часу, коли б цей комплімент пролунав би природно. В іншому разі такі компліменти будуть сприйматись в негативному плані, а іноді можуть викликати навіть злість та наміри помститися, оскільки ваша поведінка може сприйматися слухачами як образа.

Таким чином уважне ставлення не лише до сторін чи підзахисних, але і до свого процесуального супротивника, є важливим чинником в нашій роботі, оскільки робота адвоката чи прокурора є роботою публічною, за якою іноді стежить багато людей, які сприймають таку роботу і самих ораторів виходячи із змісту судової промови яку вони проголошують.

Безумовно необхідно звернути увагу на те, що коли людина починає говорити з вами як з адвокатом, то ви повинні розуміти, що це потрібно не лише вам, але в першу чергу це потрібно їй. Саме на цій основі між людьми виникає словесний, психологічний, а разом з цим і правовий контакт, що в свою

чергу є першим кроком до професійного успіху. В той же час не потрібно натягати на себе маску недоступності та переважності над людиною. Будьте природними, такими як ви є завжди, оскільки не можна себе кожного разу виставляти в іншому світлі. В такому разі ви втратите свою індивідуальність і будете постійно когось копіювати. В цьому зв'язку відомий французький філософ та психолог XVII століття Ф. Ларошфуко говорив, що « кожна людина ким би вона не була, намагається напустити на себе такий вид і надягти таку личину, щоб його прийняли за того ким він хоче здаватись, ось чому суспільство складається з одних лише личин» [1, 46].

Юрист повинен вміти вірно і точно формулювати запитання. Це є дуже важливою частиною юридичної роботи. Безумовно це потребує завчасної підготовки. Ми часто чуємо на прес-конференціях від особи у якої беруть інтерв'ю, коли остання хвалить кореспондента за хороше запитання, але це не є експромт. Це хороша підготовка кореспондента до своєї роботи. Якщо ж задається незграбне запитання і по змісту, і по стилю, і по суті, то і відповідь, як правило є поверховою, а то і взагалі її не буває. Ось чому формулювати запитання потрібно зі знанням справи. Не намагайтесь в запитання вкласти відповідь, оскільки питання у формі відповіді є неприйнятними. Запитання повинні формулюватися таким чином, щоб відповідь яку ви хочете отримати могла б знадобитись вам при формуванні вашої позиції, не залежно від того яку сторону в судовому процесі ви представляєте.

Таким чином ваші запитання є тією процесуальною дорогою, яку ви самі вимощуєте собі, до самостійної стадії судового процесу – судових дебатів, змістом яких є судові промови. В той же час запитання не повинні задаватись ради запитань. Запитання це є зміст процесуальної роботи адвоката чи прокурора в судовому засіданні, з метою отримання достовірної для промови інформації. Разом з тим, професійне ведення судового процесу не пов'язується з багатослів'ям. Зміст кожного

¹ Ларошфуко Ф. Мемуари. – М, 1965. – с. 46.

запитання повинен бути сформульований таким чином, щоб запитання являли собою певну допомогу, яка б сприяла особі сфокусувати свою пам'ять на конкретній дії, та згадати ті обставини про які особа самотійно не могла згадати в силу свого інтелекту чи пам'яті. При цьому кожне запитання повинно бути таким, щоб особа мала можливість дійсно згадати про ті чи інші обставини, а не думати над відповідями доповнюючи їх своїми домислами. Якщо ви навчилися це робити, то вам буде не лише легко, але і цікаво працювати в кожному судовому процесі. Такий підхід не залишиться поза увагою ні суддів, ні ваших колег, оскільки вони також звернуть увагу на професійний підхід, а тому ще з більшою увагою будуть відноситись до вашої правової позиції. Разом з тим питання повинні формулюватися зрозумілою мовою в першу чергу для особи з якою ви вступили в діалог. Для цього потрібно знати освітній рівень співбесідника, оскільки можна сформулювати питання на такому зарозумілому рівні, що особа не буде знати значення тих чи інших слів, які ви їй адресуєте, а це означає, що ви не отримаєте необхідно значимої для вас інформації або отримаєте зовсім іншу відповідь ніж ту на яку ви сподівались, що часто зустрічається в судовій практиці. При цьому починаються звинувачення на адресу особи, що ніби, то остання говорить не правду чи намагається вести себе не добросовісно. Мені не раз доводилось просити і прокурорів, і адвокатів формулювати питання, які б були зрозумілими не лише їх авторам, а і тим особам до яких вони спрямовують свої запитання. Це правило є важливим, оскільки його дотримання дасть можливість однозначного розуміння тих чи інших подій чи дій всіма учасниками судового процесу. В іншому випадку ви можете втратити суть діалогу та викликати негативне ставлення до вас суду.

Таким чином, робота адвоката чи прокурора в судових засіданнях полягає не у демонстрації свого розуму чи таланту, в питаннях щодо як найскладнішого, чи найзаплутанішого формулювання своєї думки, а у змозі через поставлені запитання як найточніше відтворити ту модель поведінки особи, яка мала місце під час тих чи інших подій, та як найдетальніше відтворити

ті обставини, та їх послідовність, що дало б змогу зробити безумовний висновок, що ця, чи інша подія мала місце в той час і в тому місці, учасниками якої були сторони, чи особи, чи навпаки ця подія не мала місця, або вона мала місце, але до такої події особа ніякого відношення не має.

При цьому ви повинні вміти слухати, що говорить кожен із учасників судового процесу не відволікаючись на інші питання. Таким чином судове слідство це не просто обмін чи гра словами, це спеціалізоване спілкування, яке необхідно вести з хірургічною точністю і великою обачністю, розуміючи кожного разу ціну кожного слова.

ГЛАВА 2. СУДОВА ПРОМОВА ТА ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ

Мова завжди супроводжувала, супроводжує і буде супроводжувати людину, а разом з нею і всю земну цивілізацію, не залежно від того яких висот свого розвитку людство не досягне. Поети і письменники, філософи і юристи, мовознавці і історики, завжди намагалися пізнати мовні закони. Той хто умів, як найточніше, як найпереконливіше, як найкрасивіше передати ті чи інші події, почуття, думки, як правило досягав своєї мети.

В цьому зв'язку особливе місце в історії людства посідають судові промови. Під судовою промовою розуміється промова, яку проголошують адвокати, прокурори, сторони в судовому засіданні з метою аналізу зібраних і досліджених в судовому процесі доказів на переконання суду в правоті своєї позиції. При цьому межі такої промови обмежуються дослідженнями в судовому засіданні, матеріалами судової справи.

З давніх-давен слову приписували магічну силу здатну підкорювати волю інших людей. Тому в античному Римі, Афінах намагалися вивчати риторику, оскільки це давало можливість оволодіти технікою слова з одного боку, а з іншого допомагало в досягненні певних політичних цілей, представленню інтересів особи в суді, що було важливим як для представляємої особи так і самого промовця в суспільстві того часу. Дане питання і сьогодні не втратило своєї актуальності, оскільки пізнання правил мови, логіки, риторики є основою повсякденної роботи суддів, прокурорів, адвокатів, нотаріусів, юрисконсультів, фахівців в галузі права.

Таким чином юрист повинен вміти за допомогою слова довести правоту своєї позиції до слухачів. На превеликий жаль сьогодні зустрічаються ситуації, коли юристи не знають і не розуміють української мови, мають жалюгідний словарний запас, їх мова це суржик, який сприймається в негативному світлі не лише судом, а і людьми, які слухають такі промови. Нажаль це має місце не лише в юриспруденції. Неграмотність, яку сьогодні ми спостерігаємо на телебаченні просто вражає, коли в рухомому

рядку записаної інформації з дня на день допускається велика кількість граматичних помилок. Причина такої ситуації полягає у слабкому викладанні української мови, з одного боку та у дуже слабкій підтримці мовного питання державою з іншого. Звісно я не ставлю за мету щодо заборони інших мов. Мова О.С.Пушкіна,Л.М.Толстого є вічною, але ж ми українці ,а тому безумовно повинні знати свою мову.

Юридична робота це публічна робота, тому юристи як публічні люди повинні добре володіти українською. Для цього необхідно повернутись до складання іспиту з української мови при вступі до юридичних вузів чи факультетів, хоча б на рівні диктанту. Відсутність такого підходу в питаннях мови призводить до того, що судді, прокурори, адвокати, нотаріуси, юрисконсульти, фахівці в галузі права, виступаючи з судовими промовами в судових засіданнях говорять так як вони вміють, а не так як потрібно. Ось чому іноді слухаєш промовця і не можеш зрозуміти, що він хоче сказати, оскільки останній вживає такі слова, в такій неякісній логічній послідовності, що його складно розуміти не лише суддям, але і йому самому, оскільки промовець і сам не зрозуміє того, що він хоче донести до суду. Таким чином судове красномовство ґрунтується: а) на безумовному знанні української мови; б) великому словарному запасі промовця; в) логічності і точності думки, оскільки самі красиві слова не пов'язані між собою логікою суджень не принесуть оратору лаврів, навпаки це буде викликати усмішку. Щоб уникнути нелогічності потрібно щоб промова завжди була викладена в часовій послідовності розвитку подій. Такий підхід придасть їй логічної послідовності. Цього правила повинні дотримуватись початківці, але воно не є обов'язковим для досвідчених ораторів. В той же час не можна вводити в промову маловідомі слова, оскільки вони будуть незрозумілими для слухачів, а це зробить для них промову ускладненою та не цікавою. Особливо це небезпечно за участі в судових процесах присяжних засідателів. При цьому це не придасть промові помпезності, чи витонченості, що має значення для присяжних, які не будучи юристами завжди приймають промову душею. Навпаки це може призвести до

різного розуміння змісту промови та її несприйняття, а це веде до того, що промова не досягне того результату на який сподівався оратор. В цій частині Арістотель зазначав, що ясність це основа мови. Не ясні слова не роблять своєї справи. Отже, знання мови її чистота, логічність думки, є однією із умов досягнення мети при проголошенні промови в суді. Я пам'ятаю як один адвокат захищаючи чоловіка, який неодноразово притягувався до кримінальної відповідальності почав свій виступ з того, що сказав: « Я не знаю як його захищати, оскільки він має цілий ряд судимостей. В зв'язку з цим моє завдання зводиться до такої квінтесенції, яка полягає в тому, що мені потрібно віднайти в його темній біографії світлі плями». Як бачимо адвокат говорив не тільки не логічні речі, але і намагався ввести в свою промову маловживані слова, які не покращили від цього його промову, а навпаки зробили її строкатою.

Іншою складовою успіху судової промови є безумовне знання справи. Знати матеріали справи йдучи в судове засідання є не лише обов'язком адвоката чи прокурора, а і правилом хорошого юридичного тону. Останнім часом в цьому питанні спостерігається прохолодність як у прокурорів так і адвокатів. Останні просто не вивчають всієї справи, обмежуючись лише знайомством із кримінальним провадженням в ході досудового розслідування посилаючись на те, що такі матеріали не мають значення для суду. При веденні цивільних справ адвокати вважають достатнім отримати інформацію про суть цивільної справи та її особливостей із копії позовної заяви, яку їм направляє суд чи надає відповідач. В цьому є суттєва помилка, як прокурорів так і захисників та судових представників, оскільки знати справу означає знати не лише зміст документа, а і знати потрібне місце, тобто сторінку на якій цей документ знаходиться у справі. В разі необхідності у оратора завжди є можливість послатися на такі документи та сторінку на якому ці документи знаходяться, що говорить про професіоналізм такого прокурора чи адвоката. Такий підхід до ведення судового процесу завжди викликає не лише довіру до сказаного, але і повагу до промовця,

оскільки останній має можливість точно і впевнено вести судовий процес.

Точність в юриспруденції завжди є запорукою успіху. Вона несе в собі позитивну енергетику. Якщо ж промовець не оперує точним змістом документів чи законів, говорить про все приблизно, висловлюючись лише загальними фразами, така промова завжди є обтікаємою і нецікавою, а від цього і низькопробною. Не принесе успіху і занадте переповнення промови великою кількістю цифр, математичних розрахунків чи іноземних або рідкісних слів. Навпаки, це заплутує слухачів, викликаючи непорозуміння між зарозумілістю оратора і опосередкованістю слухачів. Суд це не те місце де прийнято оперувати об'ємною статистикою чи розрахунками, показувати свій розум і талант, оскільки це буде виглядати як зверхність над слухачами, що приведе до зворотного ефекту: несприйняття і роздратованості. Все повинно мати міру.

Звісно кожна судова промова починається із невеликого вступу. Практика показує, що як прокурорам так і адвокатам кожного разу все складніше і складніше починати промову все з нового і нового вступу, який з одного боку був би цікавим, з іншого – логічним і головне мав продовження пов'язуючись із основним змістом промови. Так зовсім недавно я слухав промову старшого прокурора прокуратури в одному із судів м. Суми. Прокурор почав свою промову заявивши: « Ваша честь! Я дуже наполегливо вивчав справу. Я активно приймав участь у судовому дослідженні доказів і виявив парадоксальний факт, який не може інтегруватися у фактично встановленні обставини справи». Почувши це я посміхнувся. Такий початок промови є занадто напищеним і доволі ускладненим. Учасники процесу, і я зокрема, замість аналізу фактів почали думати, що означають ці іноземні слова, та чи до місця вони вжиті.

Практика показує, що не можна готувати судову промову з застосуванням великої кількості науково – технічних чи спеціалізованих слів. Ще гірше, коли такі слова вживаються не до місця. Крім того судові промови не потрібно наповнювати віршами чи строками із латини чи англійської, якщо це не

диктується виключною необхідністю, оскільки не всі знають поезію чи іноземні мови, тому ви можете бути єдиним хто знає все це. Такий підхід до промови навпаки може викликати у слухачів зворотню реакцію. Проголошувати ж судові промови для самого себе є нелогічно, оскільки завданням прокурора, адвоката чи представника в судовому засіданні є переконання суду в правоті своєї позиції, а не екзаменувати всіх у ерудиції чи знанні іноземної. Звісно таких помилок в промові можна уникнути. Значно трудніше це зробити, коли прокурор чи адвокат в своїй промові вживає слова паразити. Я пам'ятаю як один із адвокатів під час судової промови раз по раз говорив: «і так», «і так». За рік цей адвокат знову був у мене в процесі. Я приготувався слухати його «і так», але був приємно вражений, коли цей молодий чоловік в своїй промові не допустив таких помилок, говорив коротко, але по суті. Промова була чіткою, зрозумілою, точною за змістом і логічною по суті.

В той же час судовий оратор не повинен своєю переконаністю просто нав'язувати всім учасникам судового процесу. Одного разу слухаючи обвинувальну промову прокурора я звернув увагу на те, що він говорив про доведеність вини підсудного від імені всіх учасників судового процесу. При цьому, як підсумок по кожному факту він зазначив: «отже ми розуміємо», «ми бачимо», «ми переконалися». Скажу мені було не приємно, коли прокурор свою переконаність приписував мені, що могло дати підставу думати про те, що суддя заздалегідь згоден з прокурором, а тому покарання повинно бути таким про яке просить прокурор. З урахуванням цього покарання було призначено зовсім не те про яке просив прокурор. В цьому зв'язку в промовах не можна зробити виключно крайні висновки «я переконаний, що так і було», «я знаю, що це могло бути тільки так, а не інакше», «це підтверджується стовідсотково». Краще якби такі словосполучення крайнього толку були замінені на інші більш простіші формулювання: «без сумнівів це могло бути», «заперечувати це складно», «безумовно це підтверджує той факт», «це є важливо, а тому необхідно звернути увагу на те, що». Такі риторичні прийоми з одного боку прикрасять ваш виступ, а

з іншого позбавлять вас крайніх суджень, оскільки судження відразу привертають до себе увагу і можуть бути підставою до нищівної критики вашої позиції процесуальним супротивником. Разом з тим необхідно пам'ятати, що у кожній кримінальній справі як би вона професійно не була розслідувана все одно існує, цілий ряд латентних фактів щодо тієї чи іншої події. Це ж характерно і для цивільних, адміністративних та господарських справ. Тому суд, слідчі, прокурори, адвокати чи сторони не мають можливостей із фотографічною точністю відтворювати факти чи події, які мали місце в минулому. В зв'язку з цим кожен із них даючи оцінку доказам на вибудованій логічній прямій своїх суджень намагається як можна більше зменшити ту латентність, яка має місце між ключовими фактами для отримання безумовної відповіді про наявність чи відсутність певних дій чи подій.

Готуючись до судової промови необхідно розуміти, що розмовна мова, і її письмовий запис завжди будуть різнитись, оскільки жива мова є еластичною з можливим оперативним уточненням кожного факту, бо особа говорить відразу те, що думає. Така природна ситуація має не лише переваги, але і свої недоліки. Так жива мова часто містить жаргонну лексику чи свій сленг. Речення можуть мати нелогічну побудову. В той же час це не означає, що таку лексику потрібно копіювати прокурору чи адвокату, залучаючи її до своєї промови. Не потрібно засмічувати свою промову словами, які при інших обставинах ви б самі ніколи не хотіли почути. Якщо це так, то чому цей словесний непотріб повинні слухати інші. Доцільно замінити такі тиради іншими словами і лише якщо ті чи інші словесні шедеври дійсно мають значення у справі, то лише у виключних випадках можна повторити їх дослівно, принісши спочатку вибачення суду: «Я прошу вибачення Ваша честь, але я вимушений повторити слова Петрова в оригіналі». Разом з тим заміну такій риториці можна знайти завжди.

Отже, чистота мови це річка з чистою водою, тому ми повинні намагатись зберегти її чистоту.

ГЛАВА 3.

ТОЧНІСТЬ СУДЖЕНЬ В СУДОВІЙ ПРОМОВІ

Хороші думки завжди роблять людину щасливою, а погані – нещасною. Це дійсно так, оскільки думки завжди є матеріальними. Вони передують діям людини, тому наші дії завжди обумовлені думками. Разом з тим мова не завжди є словесним озвученням думок. Ось чому коли особа подарувала будинок, чи викрала якусь річ, а потім пояснює, що не розуміла чому вона так вчинила, це завжди викликає спочатку подив, а потім і недовіру до сказаного. Відбувається це тому, що мова в даному випадку не відтворює логічної точності думки, яка протирічить фактичним діям. Судова промова не може мати неточностей. В ній неприпустимо перекручення фактів, їх змісту, показів свідків, їх прізвищ, оскільки всі ці обставини знають всі учасники судового процесу. Якщо ж допустити, м'яко кажучи, такі неточності, то ваша промова буде не переконливою, і ви самі від цього будете хвилюватись. Це означає, що ви наробите ще більше помилок. Непотрібно допускати думку про те, що присяжні засідателі (народні засідателі) не є юристами, а тому вони не розуміють про те, що ви говорите. Це не так, оскільки присяжні засідателі, це як правило досвідчені люди, які знають і розуміють життя. Більшість із них мають відповідну освіту і досвід в своєму сегменті зайнятості. Таким чином, вони критично можуть сприймати як всі обставини справи, так і вашу промову. В зв'язку з цим ввести їх в оману неточністю трактування тих чи інших подій, змісту доказів, дій чи подій практично неможливо.

Точність слів завжди була і буде проблемою судових промовців. Так адвокати в своїх промовах намагаються знівелювати, за рахунок загальних, більш «м'яких» слів певні, різко виражені доказові факти. Прокурори навпаки надають таким фактам яскравого відтінку, щоб ні у кого не було сумнівів у невинності особи. Разом з тим точність мови це точність слів. Така точність повинна бути властивою в усьому: в підозрі, яка висувається особі, в позовній заяві, в запитаннях, які формуються

адвокатами чи прокурорами, відповідях свідків, самій судовій промові тощо. Не точність виразів, не точність в запитаннях потребує додаткового часу, що затягує розгляд справ, оскільки така неточність спонукає до додаткових уточнень, а відповідно і додаткових процесуальних зусиль. Поняття «точність» безумовно пов'язано не лише із точним знанням всіх обставин справи, імен і прізвищ учасників подій, але і дат, часу таких подій в яких приймали участь ті чи інші особи, змісту їх пояснень чи показів, експертних висновків та тих методів на підставі, яких вони проведені тощо. На ці обставини звертав увагу юристів ще в 1910 р. видатний російський адвокат – Петро Сергійович Пороховщиков в своїй роботі «Искусство речи на суде» де він зазначав: «точность обязательна при передаче чужих слов», при цьому «оратор должен знать имена лиц, названия местностей, время отдельных происшествий, поскольку у нас то и дело слышатся такие обращения к присяжным: один из свидетелей – я сейчас не могу вспомнить его по имени, но вы без сомнения хорошо помните его слова» [2, 22]. Ці слова великого юриста, адвоката нажаль і сьогодні є актуальними. Оскільки, неодноразово доводилося чути про те, що «всі свідки говорять...», «це напевне і мало місце», «докази доводять», «Все місто знає...», «люди про це тільки і говорять...». Такі словесні вирази є зайвими при виступі в суді, оскільки вони є загальними і носять не уточнений характер, оскільки вони нічого не уточнюють, нічого не доводять, і не конкретизують. Більш того такі вирази «розмивають» промову, ослаблюючи її зміст. Так, медичні експерти, даючи свої заключення щодо тяжкості тілесних ушкоджень спочатку описують такі пошкодження, зазначаючи, що «на лівому передпліччі при огляді виявлено різану рану у вигляді полос довжиною 5 см та глибиною 0,1 мм. В області лівого ока виявлено крововилив в склеру ока. Такі тілесні ушкодження є легкими, які потягли за собою короточасний розклад здоров'я». Таким чином, експерти спочатку описують

² Сергеич П.С. (псевдонім П.С. Пороховщикова) Искусство речи на суде. – М.: Юрид. Лит., 1988. – С. 22.

тілесні ушкодження, а потім роблять загальний висновок щодо тяжкості тілесних ушкоджень. В той же час прокурори і адвокати часто не конкретизують весь зміст доказових фактів, відразу роблячи узагальнення: «Іванов наніс удар кулаком в обличчя Петрова спричинивши при цьому легкі тілесні ушкодження». Виникає відразу питання на підставі яких даних прокурор зробив такі висновки? Якщо сказати так, не акцентуючи увагу слухачів на істотних моментах – мотиві діяння, що часто має місце, то тоді можна трактувати кваліфікацію діяння як заманеться. Чого не повинно бути. Якщо ж сказати, що Іванов навмисне, з хуліганських мотивів спричинив Петрову ножем легкі тілесні ушкодження у вигляді порізу лівого передпліччя довжиною 5 см. та глибиною 0,1 мм., то в такому разі ні у суду, ні у присяжних засідателів, які приймали участь у дослідженні доказів не буде сумнівів в тому, що це було так як говорить промовець. Інший приклад. У кримінальній справі, мова йшла про те, що підсудний на ґрунті неприязних стосунків, які виникли у зв'язку з тим, що потерпілий оговорив його, причинив останньому тяжкі тілесні ушкодження у вигляді перелому своду черепа, внаслідок нанесення удару палкою по голові. Адвокат, виступаючи в суді, зазначив, що «в судовому засіданні з достовірністю було встановлено той факт, що мій підзахисний скоїв свої протиправні дії в стані сильного душевного хвилювання». Окрім цього адвокат починав коментувати судову промову прокурора, зазначаючи, що «навіть прокурор під тиском неоспоримих доказів визнав, що мало місце сильне душевне хвилювання». В той же час така позиція адвоката є не зовсім коректною. По-перше, слова прокурора не є доказом у справі. В той же час, поняття «сильного душевного хвилювання» адвокат не розкриває вважаючи, що коли прокурор висловив щодо цього питання свою думку, то вже доказувати ні чого не потрібно. Присяжні засідателі, в разі їх участі у справі, можуть не знати, що це за стан, «стан душевне хвилювання», чим він підтверджується та які характерні його ознаки, тому це поняття кожен присяжний засідатель може трактувати по своєму, як він це розуміє, чого в таких випадках не повинно бути. В той же час необхідно

розкрити підстави щодо виникнення «стану душевного хвилювання». Такими підставами можуть бути миттєве виникнення злості чи гніву, сильних переживань, які були спровоковані явно несправедливими діями наприклад потерпілого. Тому краще було б сказати «що в судовому засіданні з достовірністю було встановлено той факт, що Іванов Іван Іванович скоїв свої дії в стані гніву, який оволодів останнім у зв'язку з тим, що потерпілий обмовив його. Сила такого гніву викликаного несправедливістю і мала такий душевний рівень, що перейшла в стан сильного душевного хвилювання. Перебуваючи саме в такому стані він і наніс удар палкою по голові потерпілого. В зв'язку з цими підставами судовий експерт і зробив висновок про стан афекту в якому і перебував Іванов в момент вчинення свого діяння». Такий виступ був би зрозумілим всім, оскільки кожна людина в той чи інший час перебувала в стані гніву, допускаючи при цьому такі дії, які б вона ніколи не зробила, коли б була в стані спокою. Таким чином, цей стан і можливі при цьому неконтрольовані дії відомі всім. Це означає, що присяжні засідателі, і суд безумовно зрозуміють той душевний стан в якому знаходився підсудний, викликаний несправедливістю. Присяжні ж засідателі призовані вершити справедливість, тому такий логічний посил безумовно дасть позитивні результати при голосуванні щодо винності особи. Все це досягається точністю мови і кожного слова. Разом з тим, точність мови, а відповідно і вплив її на слухачів може мати місце і за рахунок певних уточнень. Цей прийом вдало може бути використовуваним при словесному описі певних дій скоєних особою, які оратор хоче підкреслити з метою можливої логічної їх уяви судом чи присяжними засідателями. Так, прокурор у своїй промові, по обвинуваченню особи у вбивстві зазначив: «з метою вбивства Сидорова, підсудний дістав ніж, і вдарив ножем останнього в живіт». Разом з тим, цю фразу можна було б сказати з уточненням: «З метою вбивства Сидорова підсудний дістав ніж і відкривши його лезо, вдарив ножем останнього в туловище. При цьому лезо ножа проникло в живіт потерпілого на 10 сантиметрів. З рани хлинула кров». Такі уточнення в уявленні

кожної людини набувають реальних обрисів. Ось чому суд і присяжні засідателі, які лише на мить уявлять відкрите лезо ножа з якого стікає кров приймуть рішення про винність особи відразу. Щоб в подальшому не говорив адвокат, цей стан присяжних засідателів в який ввів їх прокурор своєю промовою, буде витати в повітрі нарадчої кімнати впливаючи на підсвідомість кожного присяжного. Досвідчений адвокат застосовуючи прийом словесного уточнення спробує пом'якшити суть діяння і погоджуватись із тим, що його «підзахисний дійсно спричинив потерпілому тілесні ушкодження, але ж такими діями не було задіто жодних життєво важливих органів. Медична допомога, яку отримав потерпілий була короткостроковою, сьогодні він живий і здоровий». Безумовно адвокату було важко добитись ефекту співчуття від присяжних засідателів, оскільки він не сказав нічого нового для слухачів намагаючись лише пом'якшити картину подій. Той факт, що не було задіто життєво – важливих органів для суду і присяжних засідателів не має суттєвого значення, оскільки кожен із присяжних засідателів відразу подумав, що це потерпілому просто повезло. А як би такі органи було задіто? Таким чином промовець, готуючись до судової промови повинен обачно користуватись уточненнями описового характеру.

В той же час, в разі необхідності, оратор може відтіняти чи підкреслювати точністю мови, рельєфність предмету судження. При цьому прокурори і адвокати повинні вживати різні за своїм значенням слова по відношенню до одного і того ж поняття. Так прокурор для підкреслення реальності подій може сказати замість потерпілий – убитий, замість підсудний – вбивця, замість особа - грабіжник, замість прізвища підсудного – хуліган. Такий різкий тон є тоном необхідності, обумовлений специфікою промови та процесуальним статусом прокурора. В той же час це не означає, що прокурор як людина є жорстокою особою, яка не здатна на співчуття, добро, тощо.

Адвокат навпаки повинен підкреслити той факт, що перш за все перед судом стоїть людина, а потім уже злочин. З урахуванням даних обставин адвокат може сказати замість

убитий – потерпілий, замість вбивця – підсудний і так далі, оскільки це є його професійною етикою, яка повинна мати місце не лише по відношенню до суду, прокурора і колег – адвокатів, але і до людей яких вони захищають.

Разом з тим судова промова повинна бути акцентованою. Вдало розставлені акценти іноді варті всієї промови. В одній із справ про розбій, який вчинила група молодих людей, які перебуваючи в масках вночі відкрили відмичкою входні двері будинку і пограбували господарів, прокурор почав свою промову в слідуючий спосіб: «Ваша честь! Всі троє підсудних звинувачуються в тому, що 10 січня 2013 року, приблизно о 2-ій годині ночі, з метою викрадення чужого майна, діючи за попередньою змовою в групі осіб, закривши свої обличчя масками, проникли на територію подвір'я потерпілого в с. Троцьки, де за допомогою відмички зняли зачіпку і проникли в будинок».

Проголошуючи таку промову, прокурор говорив про злочин, який віднесено законом до особливо тяжких злочинів (ст. 12 КК України). Разом з тим прокурор говорив це так, мов би це є буденною справою, а не особливо небезпечне діяння. Як би прокурор у своїй промові акцентував увагу суду на тому, що злочинці не просто « проникли в будинок», а « вдерлися вночі в будинок з метою пограбування», ефект від сказаного був би іншим. Ось чому важливо по кожній справі акцентувати увагу слухачів на її обставинах підібравши при цьому влучні слова, які найбільш точно передавали б події, які були предметом дослідження в судовому засіданні. В той же час адвокату потрібно змінити крайність виразів, якими оперує прокурор, то йому навпаки краще говорити видовими поняттями. Наприклад: « Ваша честь! У мене немає підстав щоб оспорити кваліфікацію дій мого підзахисного, але я хотів би звернути вашу увагу на той факт, що Шацьких не проникав безпосередньо у будинок. Він знаходився на вулиці і спостерігав за навколишньою обстановкою, тому його покази в цій частині є правдивими. Виходячи з цих обставин, говорити прокурору про те, що Шацьких давав неправдиві покази, в тім, що він не знає хто і що

робив у будинку немає підстав, оскільки реально він не міг цього знати». Таким чином адвокат говорячи про розбійне пограбування, участь в якому приймав його підзахисний, не торкаючись суті злочину переводить увагу суду лише на діяння Шацького, підкреслюючи таким чином його другорядну роль у скоєному злочині.

Іншою стороною судової промови є точність суджень. Можна сказати, що точність є царицею математики, а не судової промови. Разом з тим точність в судових промовах може відігравати теж саме значення, що і у математиці, оскільки судова промова це є «психологічний бій» процесуальних супротивників, з використання доказового матеріалу, який був предметом дослідження в судовому процесі з метою переконання суду в правоті своїх суджень.

Так говорячи про суму викраденого прокурор буде називати ту цифру, яка зазначена в обвинувальному висновку, і настоювати на тому щоб саме дана сума викраденого була зазначена в обвинувальному вирокі. Така позиція прокурора є зрозумілою, а його слова в цій частині продиктовані обвинувальною позицією. В той же час адвокат, який оспорує таку суму спричиненої шкоди повинен «відштовхнути» слухача від первинної психологічної установки, яку створив для цього слідчий в попередньому провадженні, а за ним і прокурор в судовому процесі. Безумовно це можливо, але це можна зробити лише через аналіз змісту кожного доказу окремо, приводячи таким чином слухача до фактично підтвердженої доказами суми збитків. Аналогічно потрібно діяти і при розгляді цивільних справ в яких мова йде про відшкодування матеріальної чи моральної шкоди.

Разом з тим відкидати просто розмір матеріальних збитків посиляючись лише на те, що такий розмір не відповідає розумності, логічності, не можна, оскільки слухачі не розуміють де той край розумності чи логічності про який ви говорити, і що взагалі ви маєте на увазі.

Часто в судових процесах прокурор зазначає, що він від імені обвинувачення «вимагає від суду визнати особу винною».

Адвокат звертаючись до суду говорить: « я прошу суд». Потрібно зазначити, що сьогодні прокурор і адвокат процесуально є рівними. Суд же є незалежним. Вплив на суддів в будь-якій спосіб забороняється (ст. 126 Конституції України). Тому прокурор не може вимагати від суду визнати особу винною. Прокурор може лише просити суд про визнання особи винною за тим чи іншим кримінальним законом.

Отже точність мови визначається точністю думки, а точність думки завжди є обумовленою хорошою підготовкою до справи.

ГЛАВА 4.

СИЛА ПРОМОВЦЯ В ПРОСТОТІ ЙОГО МОВИ

Судовий промовець, який часто виступає в судових процесах намагається кожен промову, проголошувати так, щоб вона не була схожою на попередню. Це є складним завданням. Складність такого завдання полягає у віднайденні тих переконливих і потрібних слів та порівнянь, які принесли б задоволення з одного боку самому промовцю, а з іншого могли б вразити слухачів. Безумовно це допомогло б вирішити ті задачі, які ставив перед собою промовець. В той же час часто трапляється так, що оратор уже неодноразово використовував в своїх судових промовах ті чи інші порівняння і обороти перед одним і тим же суддею, а тому таке повторення не є новизною для суду. Саме тому судові промовці кожного разу намагаються відшукати новизну в подачі матеріалу. Таку новизну адвокати чи прокурори намагаються віднайти в сильних порівняннях.

Так, молодий адвокат, який захищав чоловіка по адміністративній справі, оскільки останній звинувачувався в дрібному хуліганстві, за те, що співав ввечері біля під'їзду будинку, а коли йому зробили зауваження, почав висловлюватись нецензурною лайкою. В судовому засіданні просив, не призначати чоловіку покарання у вигляді адміністративного арешту, оскільки в цьому немає ніякої необхідності, бо чоловік «співав патріотичні пісні про Стеньку Разіна». Така промова викликає посмішку, бо адвокат говорив не про діяння, чи його причини, а про Стеньку Разіна, якого він призвав собі на допомогу.

Прокурор говорячи про домашнього дебошира, який в ході дебошу вдарив кулаком в обличчя свою дружину спричинивши їй середньої тяжкості тілесні ушкодження зазначав, що «такі його дії можна назвати смерчем». На перший погляд здавалося б що це і є тим ефектом підсилення промови яких можна досягти шляхом порівняння конкретних дій людей з природними аномаліями, певними людьми. Разом з тим це не зовсім вдалі порівняння, оскільки вони відволікають слухачів від основної думки

промовця. При згадуванні Стеньки Разіна слухачі відразу перестають слухати промовця, а натомість згадують пісню про Стеньку Разіна. При згадуванні про смерч слухачі починають згадувати смерч як природний катаклізм з його негативними наслідками. Крім того, такі порівняння не надають точності виразу, навпаки вони відволікають слухачів від самої справи і вашого виступу. В цьому зв'язку П.С. Пороховщиков говорив: «Спробуйте сказати простіше, не намагайтесь сказати сильніше». І це дійсно так. Все повинно бути органічно. Ми не повинні забувати, що судова промова є кропіткою юридичною роботою. Судова промова, її стиль проголошення характеризує самого промовця, хоче він того чи ні. Ось чому готуючись до судової промови потрібно мати її план, а в деяких випадках промову краще написати письмово, відредагувавши її на предмет логічності, стилю викладення, точності фактів, їх аналізу, тощо. Більш того письмову промову можна спочатку прочитати, а потім спробувати повторити її зміст в голос. Це допоможе промовцю віднайти той голосовий тембр і ту тональність, яка буде найбільш характерною для даної промови. Безумовно дана робота є кропіткою, але якщо ви хочете бути хорошим адвокатом чи прокурорським працівником вам варто це спробувати. Якщо ви звикнете до такої аналітичної роботи над собою вона неодмінно принесе вам успіх. При цьому така робота дасть вам можливість говорити просто, але з підкресленою витонченістю, з вірною і точною розстановкою акцентів. Якщо ж в повсякденному житті ви спілкуєтесь суржилом, не слідкуєте за своєю мовою, то не варто думати про те, що в разі необхідності проголошення судової промови ви будете говорити зовсім по-іншому. Це не так, оскільки мова, є частиною нашого життя. Перебудувати чи змінити спосіб життя за годину неможливо. Ось чому судові промовці повинні скрізь і завжди намагатись говорити не лише просто, але і красиво, це безумовно допоможе вам в вашій роботі.

Я пам'ятаю, як одного разу в суді давав покази слідчий міліції по кримінальній справі, оскільки з протоколу огляду місця пригоди, який склав останній було дуже важко зрозуміти, в який спосіб викрадачі викрали корову та забили останню. В протоколі

огляду місця пригоди слідчий зазначив, що при огляді ним було виявлено «копита корови та залишки її гриви». Звісно слова в житті кожної людини є її друзями, але бувають випадки, як у слідчого, коли слова стають нашими ворогами. В юриспруденції слова за своєю точністю прирівнюються до таблиці множення в математиці. Таким чином, як в першому, так і другому випадку неточність мови призводить до невірної висновку, а це як уже зазначалося вище тягне за собою додаткові роз'яснення, додаткові зусилля, що потребує додаткового часу і безумовного додаткового психологічного навантаження.

Як уже зазначалось судовий промовець повинен готуватись до кожної справи, якою б вона не була простою чи складною. Особливої уваги в цьому зв'язку потребують судові промови, оскільки при їх проголошенні промовець не може зупинятися щоб зібратися із думками. Він не може робити довгі паузи для того, щоб подумати над обставинами, чи підібрати потрібне слово. Промова повинна текти, наче річка, то швидше, то тихіше, то з шумом, то з мелодією, але у кожному випадку без наявних порогів. В той же час, ритм промови не повинен бути поспішним. Поспішність в промові призводить до словесної тріскотні, яку дуже складно сприймати на слух. Промова повинна бути не спішною, що дало б можливість суду, присяжним засідателям мати можливість вслухатись в слова, в їх зміст. Це дасть змогу промовцю звернути увагу суду навіть на самі незначні обставини справи.

Промова повинна проголошуватись без напружень, без нескінченних уточнень та роз'яснень. За стилем слова, промова повинна бути такою, якби ви проголошували її перед своїми знайомими, яких ви добре знаєте і не боїтесь застосовувати для переконливості незначні уточнення. В даному випадку ви не будете відшукувати зарозумілі фрази, намагатись говорити аристократичною витонченістю. Краса промови полягає у природності думки та відтворенні її природного змісту. Не можна говорити високопарними фразами, говорячи про обман чи вбивство, але це не означає, що промова повинна бути сірою і невиразною. Сьогодні в судах ще має місце слідчий процес, коли

суддя, ігноруючи змагальність починає «працювати» і за прокурора, і за адвоката. Такі процеси по своїй суті є «інквізиційними», оскільки суд не цікавить нічия думка, окрім своєї. Щоб змінити такий підхід потрібен час, потрібна зміна поколінь судового корпусу, нам потрібна дійсна процесуальна змагальність. Сьогодні вже адвокатам і прокурорам, фахівцям в галузі права чи представникам сторін мало знати нумерацію правових норм того чи іншого матеріального закону, необхідно вміти подати цей закон на основі матеріалів кримінальної чи цивільної справи застосовуючи при цьому весь спектр логічних правил і прийомів, які б переконливо доводили вашу правову позицію.

Сірість промов, їх невиразність пов'язана часто із застосуванням промовцями одних і тих же мовних штампів. Так багато адвокатів починають свою промову із того, що кожного разу говорять одне і те ж: «Ваша честь! Я представляю інтереси позивача», «Ваша честь! Я захищаю в даному судовому процесі підсудного...». При цьому говориться так, ніби після трьох чи чотирьох годин роботи, суддя не запам'ятав, що саме цей адвокат представляє інтереси позивача чи захищає підсудного. Прокурори ж виступаючи з судовою промовою в кримінальних справах починають промову, як вони говорять із вступу, який триває дві, три хвилини, але в цьому вступі прокурори намагаються дати суспільно-політичну оцінку діянню, переконуючи суд в тому, що країна напружується виходячи із економічної кризи, країна проводить грандіозні реформи, а Іванов викрав із клітки кроля. Такі дії являють собою суспільну небезпеку, а тому Іванов потребує відповідного покарання з одного боку і суспільному осуду з іншого. Такі «вступи» в промову є смішними з одного боку, а з іншого ніхто і ніколи не звертає уваги на їх зміст, який як правило є загальновідомим і вислуховувати ще раз те, про що відомо всім ніхто не хоче. Це «холості постріли», суть яких зводиться до збільшення об'єму судової промови. Разом з тим прокурорів і сьогодні орієнтують виступати в такому тоні. Хоча незрозуміло, як можна орієнтувати прокурора із кабінету Генеральної прокуратури чи прокуратури

області, якщо не знаєш матеріалів справи? А тепер уявіть, що суддя слухає такі «виступи» із дня на день... Від змісту таких промов можна з'їхати з глузду. Таким чином, говорити потрібно не довго, але по суті. При цьому, не потрібно показувати, що проголошуючи судову промову ви так стараєтесь, так стараєтесь. Повірте, це не викличе до вас співчуття. Навпаки, це буде виглядати неприродно, більш того, це не красиво. Говоріть просто, не поспішаючи, без боязні, слова повинні промовлятися самі собою. Їх змістом повинна бути правда подій і ви її не приховуєте, не перекручуєте, не спотворюєте. Говоріть про справу, оскільки ви її добре знаєте. Розкривайте зміст доказів надаючи їм розуміння свого бачення. Такий підхід дасть можливість не лише дати їм об'єктивну оцінку, а і можливість охарактеризувати особу та природу її діяння, або якогось факту, звернувши увагу суду на ті чи інші обставини за рахунок точного відтінку, сильного акценту, що зробить вашу промову нестандартною. Так, прокурор, говорячи у справі про вбивство хлопця під час групової бійки, зазначив: «Ваша честь! Я прошу звернути Вашу увагу на те, що саме підсудний з метою вбивства потерпілого, наніс йому удар ножом в саме серце». Адвокат, говорячи про ці ж обставини, зазначив: «Ваша честь! В судовому процесі дійсно було встановлено той факт, що саме мій підсудний наніс удар у життєво-важливий орган потерпілого. Ушкодження виявились не сумісними з життям. Саме тому оспорювати даний факт у мене немає ніяких підстав».

Як бачимо, про один і той же удар ножом, про одні, і ті ж обставини різні промовці говорили по-різному, але при цьому ніхто з них не змінив суті обставин, і тих наслідків, які вони потягли. Це є важливо, оскільки говорити не перекручуючи обставини, говорити про факти, які відповідають дійсності є повагою до суду. Безумовно судова промова повинна бути простою, за часом не довгою, а за змістом точною, але коректною по відношенню до інших учасників судового процесу. Виразність, точність аналізу обставин, витонченість в порівняннях, точність в словах завжди роблять судову промову насиченою, зрозумілою та переконливою.

ГЛАВА 5.

КРАСА СЛОВА У ЙОГО ЗВУЧАННІ ТА ЗМІСТІ

Перед кожним судовим оратором, який готується до судової промови завжди стоїть проблема, який тембр та тон голосу використовувати при проголошенні промови. Промовляти слова голосно чи тихо, швидко чи повільно. Ці питання не є новими для теорії судового красномовства, але вони були і будуть вічними, поки існує людство. Потрібно відразу сказати, що промова повинна проголошуватись в такому темпі, яким ви користуєтесь при звичайній розмові. Це є ваш природний стан, тому намагатись говорити швидко немає необхідності, оскільки вам в такому разі не буде вистачати повітря. Такий темп розмови потребує іншої швидкості дихання до якого ви не звикли.

Іноді адвокати і прокурори проголошуючи судові промови не розділяють слова і речення знаками альтерації. Говорять так, начебто в мові взагалі відсутня інтонація. Такі промови, навіть якщо вони і по суті, не принесуть користі, оскільки ні суд, ні присяжні засідателі не будуть мати можливості вслухатись в слова промовця, а якщо промовець ще і говорить тихо, то постійні зауваження головуючого «говоріть голосніше» приведуть до того, що суд таку промову слухати не буде, оскільки ніхто не буде напружуватись для того щоб щось почути та зрозуміти суть промови. В той же час, немає ніякої необхідності кричати. Крик - це «мистецтво» мітингів. Судова процедура не терпить крику і напруги. Це спокійний, розмірений процес, де кожен із учасників судового процесу повинен бути почутим іншими. Зали судових засідань не є великими, адвокати і прокурори знаходяться не далеко один від одного і суду, а тому кричати у виступах немає потреби. Промови повинні бути чуттєвими, але лише в тій мірі в якій це необхідно. Така необхідність визначається змістом промови. Є частини промови, де дійсно необхідно донести почуття, які мають місце у справі, інша її частина таких почуттів не потребує, оскільки вона потребує насамперед точності. Разом з тим, монотонність промови є мало привабливою. Таким чином, потрібно

застосовувати так би мовити «рваний» ритм промови, коли спокійна прохолодна точність змінюється на чуттєві переживання «героїв» справи. При цьому промову не потрібно переповнювати постійними уточненнями. Я пам'ятаю молодого адвоката, якого я слухав в Путивльському райсуді Сумської області, який захищав хлопця, оскільки останній в темряві, рухаючись автомобілем в якому було лише близьке освітлення фар наїхав на працівників ДАІ, які поставили поперек дороги свій мотоцикл з метою зупинки автомобілів, оскільки в них закінчилося пальне. При цьому, останні не обумовили свою зупинку ніякими попереджувальними знаками. Внаслідок цього автомобіль хлопця наїхав на мотоцикл, спричинивши одному із працівників ДАІ середньої тяжкості тілесні ушкодження.

Проголошуючи свою промову і надаючи постійні розрахунки відстані з якої неможливо було побачити мотоцикл в темряві адвокат говорив, що «з відстані ста п'ятдесяти метрів водій не міг помітити мотоцикл, оскільки він зливається з темрявою і дорогою. Із відстані ста метрів водій не міг цього зробити. З відстані 50 метрів цього також неможливо побачити. Мотоцикл водій помітив з відстані 5-6 метрів. В цей час він загальмував, але навіть екстрене гальмування при невеликій швидкості не змогло утримати автомобіль від інерційного руху». Як бачите таке постійне уточнення навіть при вірності суджень виглядає не переконливо і є ускладненим для сприйняття, оскільки слухачі повинні були при зміні відстані кожного разу самотійно робити оцінку обставин, що являлось для них складним завданням.

В той же час судова промова повинна відтінятися мовною інтонацією в залежності від змістовної її частини. Це чудово роблять артисти виступаючи на сцені, коли вони передають розмову двох закоханих в ночі. Вони при цьому переходять на шепіт. Коли за мізансценою говорять про кохання, то ці слова підкреслюють з почуття ніжності і великої внутрішньої експресії. Коли ж на сцені відбувається спір між героями мова артиста стає гучнішою, різкішою, що дає можливість глядачам з більшою

проникливістю сприймати все те, що відбувається на сцені. При цьому все це супроводжується мімікою, жестикуляцією, тощо.

А тепер уявіть собі ситуацію, коли артисти не змінюють тональності та сили голосу. В такому разі всі мізансцени були б піснями, а слухачі просто б знудьгувались. Ось чому готуючись до судового процесу і, зокрема, до судової промови потрібно враховувати ці, на перший погляд, не значні для судової промови речі. Нажаль сьогодні переважна більшість судових промов - це рівна тональна пряма, яка промовляється без душі, без переживань, байдуже, тому сприймається як робота і не більше. Але ж так не повинно бути. У адвоката це найвідповідальніша робота, оскільки за його словами, діями, стоїть беззахисна людина, якої в душі жевріє надія на те, що адвокат їй допоможе. Адвокати повинні це розуміти, оскільки професійна байдужість є злочином проти людства.

Психологи сьогодні говорячи про професійну байдужість зазначають, що це психічний феномен який не залежить від людини. Професійна байдужість є набувальним психологічним станом, який починається після п'яти років роботи людини на одному і тому ж місці. Отже такий феномен настає у кожного професіонала. Він має місце тоді, коли особа виконує свою роботу механічно. Це призводить до того, що хірурги забувають скальпелі в черевній порожнині людини, яку вони оперували. Водії перевищують швидкість, вважаючи, що вони можуть справитись з керуванням в будь - яких ситуаціях. Електрик починає працювати без резинових рукавиць на електролінії яка не є ізолюваною, вважаючи себе професіоналом. Не є виключенням з цього і юристи. Згадайте себе, коли ви приступили до роботи адвокатом чи прокурором, юрисконсультom чи слідчим. Ви почали активно вникати в її особливості, щоб стати хорошим спеціалістом. Але через 5 – 7 років, коли ви досягли певної межі професіоналізму ви почали робити свою роботу механічно в автоматизованому режимі, оскільки ви знаєте свою роботу, а тому ви виконуєте її на належному рівні. Залишатись на цьому рівні ви будете ще 2-3 роки. Потім поступово настає професійне байдужжя, коли ви йдете на роботу тому, що це потрібно. Ви

починаєте не вивчати справу, а читати її лише через сторінку. Ви не робите те, що потрібно зробити обумовлюючи це тим, що у вас не вистачає часу і все це ви уже давно знаєте, і це вам так набридло. Ви починаєте скаржитись на те, що від всього цього ви так втомились. Це дійсно так, і це звісно страшно, оскільки автоматизм в роботі з кожним днем погіршує якість вашої роботи. Але коли б ви знову були на початку свого шляху, такий психологічний стан був би відсутній. В цьому плані є позитивною практика прокуратури, де постійно відбувається ротація кадрів з переведенням прокурорів із району в район. Це сприяє перезапуску механізму відповідальності, і тоді «нова мітла» починає працювати як на початку своєї кар'єри. Адвокати повинні намагатись вести справи в інших судах, а суддів потрібно переводити із одного суду в інший. Професійна байдужість нівелює відповідальність. Ось чому судові промовці повинні готувати і проголошувати не лінійні промови, а промови, які б передавали не тільки суть події, а підкреслювали б всі її нюанси інтонаційно. Вкладаючи в це свою душу, знання, любов, енергію ви зрозумієте, що наша робота є найкращою, а життя цікаве, різноманітне і насичене.

ГЛАВА 6.

ОСНОВНІ ПОСТУЛАТИ КРАСИВОЇ МОВИ

Кожна людина в повсякденному житті говорить так як вона думає. Думки є змістом мови. Тому мова людини не може бути кращою, красивішою, виразнішою ніж її думки. Думки формуються людиною відповідно до її рівня освіти, професіоналізму, активної життєвої позиції, знань, словарного запасу, природничих задатків особи тощо. Звісно говорити просто можуть всі, але говорити логічно, переконливо, з вживанням великої кількості різноманітних слів з застосуванням влучних порівнянь, метафор, із вмінням точно передавати образи, тобто говорити красиво можуть не всі. Щоб говорити красиво потрібно цьому вчитись точно так, як ви вивчаєте історію чи математику. Але для того щоб навчитись говорити красиво потрібна ще одна якість - самодисципліна, оскільки мало просто говорити, потрібно слідувати за тим як говорити, щоб в потрібний час промовляти саме потрібні слова, словесні обороти, а то й цілі речення, які підготовлені вами заздалегідь, щоб довести їх вживання до автоматизму. Якщо ви уже працюєте над цим, то ви на вірному шляху.

Таким чином, мова людини це її життя. Красномовство це мистецтво. Мистецтво на яке звернули увагу ще в далекому минулому піднявши його не лише на рівень політичних промов, що також було важливо, але в першу чергу судових промов, що робило таких ораторів знаменитими. Разом тим кожна судова промова не повинна бути ради промови і зводитись до того, що це професіональний обов'язок. Промова завжди повинна бути корисною як для слухачів так і для тих відносно кого такі промови проголошуються. Суддя слухаючи промову прокурора чи адвоката, звертає увагу на ті чи інші доводи, акценти, докази. Все це він порівнює із своїм внутрішнім переконанням, яке формується шляхом розуміння тих чи інших дій чи подій, доказів та свого життєвого досвіду, знань та переконань. Таким чином, суддя оцінює всі відомості про кожну особу, її дії, співставляючи

їх і на підставі цього робить логічний висновок, який потім стає змістом вирoku чи судового рішення, ухвали чи постанови.

Разом з тим говорити красиво це є лише пів справи. Потрібно говорити переконливо. В цьому зв'язку П.С. Пороховщиков зазначав : «Если оставить в стороне нравственные требования, можно было бы сказать, что самая плохая речь лучше самой превосходной, коль скоро вторая не достигла цели, а первая имела успех» [3, 46]. В цих словах є позитивна думка, але вона не зводиться до примітивізму. Її суть полягає в тому, що промова, її зміст, логіка суджень вводиться в простоту її форми, яка заповнюється не красивими словами, які можуть ні до чого не привести, а простими іноді примітивними судженнями, але такими судженнями, які є рідними і зрозумілими слухачеві, а тому саме вони можуть переконати його у правдивості того, що говорить адвокат чи прокурор. Для того, щоб це вийшло, щоб діалог із свідком чи потерпілим був зрозумілим, і доступним необхідно знати про ту чи іншу людину певний мінімум. Зокрема її освітній рівень, манеру спілкування, рівень суджень, рід її занять тощо. Всі ці відомості ви можете знайти в протоколах допиту, позовних заявах. На ці обставини просто необхідно звернути увагу, оскільки з урахуванням саме такої інформації, і потрібно формулювати зміст запитань в яких повинні бути лише зрозумілі для таких людей слова. Якщо ж ви запитаєте людину про здоров'я близького на основі енцефалограми, то окрім питання : «А що це таке?», іншої відповіді ви можете і не отримати. Якщо ж в промові ви будете говорити про «наявність ідеальної сукупності злочинів», то для більшої половини присяжних засідателів це так і залишається не зрозумілим. Говоріть просто, доступно і зрозуміло в тих частинах промови, де мова йде про спеціальні терміни, поняття, кваліфікаційні ознаки, оскільки така простота буде зрозумілою, доступною для слухача. Разом з тим простота промови не принесе вам успіху, якщо ви будете говорити непереконливо. Для того щоб це зробити потрібно самому бути переконаним в тому про що ви говорите. В

³ П.С.Сергеич Искусство речи на суде – с.46

іншому випадку ви нікого не переконаєте. Сама промова буде водяною, а її тональність не виразною. Спробуйте зараз відкласти книгу і сказати щось переконливо про те, в що ви самі не вірите. Ось чому перед прокурором і адвокатом, хоча і стоять одні й ті ж завдання обумовлені професійним підходом до судової промови, але вони за своїм змістом кожного разу будуть різними. Основою такого змісту завжди є: а) безумовне знання предмету відповідно до якого готується судова промова; б) аналіз змісту доказів з метою доказування тих чи інших обставин; в) вміння використовувати засоби переконання (тональність промови, малювання образу, порівняння обставин тощо); г) безумовне знання закону.

Практика показує, що судова промова повинна бути зорієнтована на слухача середнього інтелектуального рівня, але це не означає, що вас не будуть слухати високоінтелектуальні люди, хоча таких людей і меншість. Більшість людей мають середній або нижче середнього рівня інтелектуальний розвиток. При цьому це звичайні люди, які можуть безумовно бути суддями, прокурорами, адвокатами, фахівцями в галузі права, присяжними засідателями і в цьому немає нічого незвичного. Наприклад Джордж Буш старший мав IQ в об'ємі 90 одиниць, а його син 91 одиницю, але це не стало перепорою до того, що ці люди в різний час були президентами США, чудово справляючись із своєю надвідповідальною роботою. Потрібно знати, що кожна людина із дня її народження починає вивчати світ шляхом порівняльного аналізу. Дитина двох років доторкаючись до металевих виробів розуміє, що вони для неї не являють загрози. Маючи цей досвід дитина торкається пальцем до гарячої поверхні електроплити. Відчуваючи біль вона більше цього робити не буде, оскільки вона переосмислила свій досвід. Так, порівнюючи між собою різні предмети, дії чи події співставляючи свою поведінку із поведінкою інших людей, порівнюючи їх з природними явищами, тваринами, природою людина розвивається набуваючи життєвого досвіду.

Ставши дорослою людина не змінює своєї звички щодо отримання досвіду за рахунок порівняльного аналізу

навколишнього середовища. Говорячи про сонце ми можемо в залежності від судження порівняти його із яйцем, яке знаходиться на сковорідці. Прочитавши це, ви відразу уявили дану ситуацію, але від цього ваше самопочуття не покращиться, якщо вам сказати, що ваш сніданок це смерть курчати, яке могло появиться з цього яйця. Разом з тим ви виправдовуєте себе тим, що так потрібно зробити, оскільки ви голодні.

В той же час, якщо сказати: «Сонце в небі, це як ромашка в полі». Прочитавши це, ваша свідомість «автоматичному режимі» починає перебудовуватись на позитивний лад, оскільки на рівні підсвідомості у нас за рахунок досвіду вже сформована порівняльна асоціація того, що сонце це тепло, ромашка це ті квіти, які люблять жінки, це такі квіти на яких закохані гадають намагаючись вирахувати любов.

Враховуючи такі особливості людського пізнання щодо навколишнього світу судовий промовець розуміючи такі закономірності має можливість привести в своїй промові певні приклади порівняльного характеру із життя людей, тварин, природи тощо. Такий підхід надасть вашій промові образності. Вдало підібрана метафора з одного боку прикрасить вашу промову, а з іншого притягне увагу слухача та допоможе акцентувати те на , що ви хочете звернути увагу. Для того щоб це виглядало природно в порядку практики спробуйте підібрати два, три порівняння ввівши їх у свою повсякденну мову і при певній нагоді використовуйте такі порівняння. Це може бути в розмові з близькими, друзями, на роботі, з випадковими людьми. Через певний проміжок часу, коли ви запам'ятали дані порівняння, розширте їх кількість. При цьому віднайдіть декілька фраз, які б точно і красиво передавали ті чи інші обставини і спробуйте зробити їх необхідними фразами вашої повсякденної мови. Дуже швидко, всі звернуть увагу на вашу витонченість у спілкуванні, а вам цього і потрібно, оскільки в разі необхідності ви будете говорити вільно без необхідності віднаходження певних слів, щоб передати ті думки про які ви хочете сказати. Від такого вміння з одного боку і розуміння того, що ви це вмієте з іншого ви будете отримувати насолоду.

ГЛАВА 7.

ПУСТІ СУДЖЕННЯ ТА ПЕРЕКОНАННЯ МЕТАФОР

Кожен промовець не може обійтися без своїх особистих суджень в розумінні і трактуванні тих доказів та їх змістовної матерії, які стосуються предмету спору чи обвинувачення. Така ситуація є характерною для будь-якої цивільної чи кримінальної справи. В той же час для судової промови існують все ж певні обмеження, оскільки судовий промовець не може пуститися у виключно особисту полеміку просто ради полеміки з метою об'ємності своєї промови, що іноді має місце в судових процесах. Часто цим грішать адвокати, коли говорять і говорять про одне і теж різними словами. Здається вони вже переконали всіх, навіть самих себе у тому, що вони хотіли сказати, а промова все ще не закінчується. Після такої промови дуже складно зрозуміти її суть і мету. І в цьому винен сам промовець. Промова завжди повинна мати ту неповторну родзинку, яка б формувала центр уваги слухачів. Особливо це важливо, тоді коли промова відбувається перед присяжними засідателями. Згадайте картину Айвазовського «Дев'ятий вал», де центром уваги є потерпілі люди. Звісно там є і море. Разом з тим ніхто не стоїть біля глядача і не підказує йому, щоб він звернув увагу саме не на людей, а на хвилю. Глядач сам миттєво вибирає на полотні основний зміст картини. Це ж саме відбувається і з слухачем судової промови. Промовець, як художник, за допомогою слів повинен описати ті чи інші події чи дії особи. Дати таким діям певну характеристику сформувавши цим самим той чи інший потрібний оратору образ. Це дасть можливість слухачеві не просто слухати промову, а відтворити її в своїй уяві проникаючи в матерію подій, їх психологію, співпереживаючи потерпілому чи переживаючи трагедію підсудного. Таким чином оратор повинен побудувати за допомогою слів певний образ в динаміці його подій. Ще будучи молодим адвокатом, я слухав промову одного російського адвоката, який виступав в суді, але я пам'ятаю дану промову і до цього часу, хоча після цього я прослухав більше тридцяти тисяч судових промов. Мова йшла про те, що викрадачі

приїхали вночі на автомобілі до приміщень птахопрому, і з сараїв викрали декілька десятків курей. Адвокат говорив про те, що красти взагалі не можна, ні в людей, ні в державі, оскільки це огидно. В зв'язку з цим людство завжди зневажало крадіїв. В середньовіччі їх таврували та заковували в дерев'яні колоди. Сьогодні ми цього не робимо, оскільки цивілізований світ не може собі дозволити це, бо людина є найвищою соціальною цінністю. Слухаючи дану промову, яка вимальовувала картини середньовіччя, я поспівчував підсудним, оскільки уявив, яке покарання чекало б на його підзахисного в середні віки. Звісно така частина промови повинна бути короткою але яскравою. Саме промова з коротким блискавичним ефектом буде набагато виграшною від простої констатації фактів, оскільки вона запам'ятовується. Арістотель для того, щоб його промова була жвавою та переконливою описував образи предметів в їх рухомому стані. Цей прийом з успіхом використовував О.С.Пушкін. Пам'ятаєте:

Ветер весело шумит,
Судно весело бежит
Мимо острова Буяна

Читаючи ці строки ми мимоволі починаємо уявляти все це, оперуючи образами, тому якихось спеціальних словесних уточнень це не потребує. В цій частині хотілося б згадати Єршова, його казку «Коник – горбунок»

Против неба на земле
Жил старик в одном селе

Як бачите всього вісім слів, але яких контактних для слухача. Вони не потребують довгих роз'яснень і є зрозумілими для любої людини.

Звісно, метафори завжди прикрашають промову, якої б направленості вони не були: політичної чи судової. Ми так звикли з цим, що вже не помічаємо того, що без вживання метафор просто не можемо зрозуміти і точно передати словами те, що хочемо. Сьогодні ми говоримо «закон вимагає», «закон суворий», «закон справедливий». Спробуйте замінити такі словосполучення без вживання метафор, і ви помітите, що це

потребує декількох речень, але якщо ви будете роз'ясняти друге і третє словосполучення ви будете словесно топтатись на одному й тому ж місці плутаючись в судженнях. Разом з тим метафори не лише прикрашають, але і спрощують промову. В той же час бувають моменти, коли метафори все ж є недоречними. Такі словосполучення, які часто вживають для передачі шуму, суєти наприклад: «їх свайба гуділа», «він кожного разу ричав на неї», «вона кричала і кричала» тощо виникають неприємні відчуття як змістовного так і звукового характеру: «гуділа», «кричала», «ричав». В озвучених звуках «гу», «ри», «др» тощо відчуються неприємні, неприродні, погрожуючі шуми. Тому метафори з шумовими звуками в промовах потрібно підбирати обачно і вживати їх тільки у виключно необхідних, відповідаючих обставинам випадках.

В той же час порівняння, які часто застосовуються ораторами для придання подіям, діям чи самій людині вищої суті є словесним привнесенням найвищих характеристик з метою придання предмету судження певного акценту, чи зміни його дійсної суті в сторону зменшення або збільшення. Виходячи із даного визначення необхідно сказати, що якщо в судовій промові промовець хоче використати порівняння, то воно повинно точно відповідати характерним особливостям тих предметів, які порівнюються, оскільки в іншому випадку це буде виглядати непереконливо. Так адвокат виступаючи з промовою на захист підзахисного, який звинувачувався в причиненні тяжких тілесних ушкоджень потерпілому в наслідок дорожньо – транспортної пригоди, і намагаючись переконати суд в тому, що ДТП це випадковість сказав, що його підзахисний «до цього ніколи не попадав в ДТП. Він чудово водив автомобіль. Близькі називали його «Шумахером». Таке порівняння є занадто невдалим. Гіршого напевне й не придумати, оскільки Шумахер є дійсно неперевершеним водієм швидкісних болідів на спеціальних кільцевих трасах, де відсутні дорожні знаки, де швидкість є понад усе. У зв'язку із такою максимальною швидкістю гонок на трасах часто мають місце зіткнення болідів, які можуть мати негативні наслідки. Таким чином Шумахер був завжди потенційним

суб'єктом ДТП з тяжкими наслідками. Порівнювати підсудного з Шумахером в даному випадку було б смішно, оскільки керування звичайним автомобілем потребує знань, і безумовного виконання Правил дорожнього руху, основою яких є обмеження швидкості руху в різних дорожніх умовах.

Прокурор виступаючи з обвинувачувальною промовою по справі у вбивстві грабіжником старої жінки, сказав : «підсудний навіть не розкався в суді. Його душа і серце, як січневий лід залишаються не тронутими ». Така коротка метафора одночасно є змістовним порівнянням. Вона дає точну характеристику особі. При цьому не має потреби говорити про те, що підсудний негативно характеризується за місцем свого мешкання чи роботи. Просте перерахування відомих фактів не є чимось новим. Такий підхід до характеристики підсудних зустрічається в переважній більшості як прокурорських так і адвокатських промов. Такі засалені промови ніхто не слухає. Вони не приносять якихось процесуальних результатів, оскільки є доволі слабкими та непереконливими.

Вчіться говорити сильно і красиво, образно, і логічно, точно і контрастно, і світ буде біля ваших ніг.

ГЛАВА 8.

АНТИТЕЗА ЯК ЛОГІЧНИЙ ПРИЙОМ

Антитеза як риторичний прийом застосовується ораторами коли процесуальний супротивник говорить речі проти яких дуже складно заперечувати чи відкидати їх, оскільки вони як правило є логічними і відповідають, в своїй більшості, фактичним обставинам справи. Для того, щоб обійти «лобове» зіткнення, промовці вдаються до риторичного прийому згоди, відповідно до якого промовець як би то погоджується із сказаним, але потім починає піддавати все, що сказано, ніщивній критиці, що виглядає дуже вдалим і переконливим, особливо коли промова є логічною і зрозумілою для слухачів. Сьогодні серед політиків цим прийомом дуже часто користується народний депутат України О.Доній, і потрібно сказати, що робить він це доволі вдало. Його полеміка в політичному чи економічному спорі завжди є цікавою, з одного боку, а з іншого – логічною.

Нажаль в судових процесах промовці майже не використовують даний риторичний прийом, хоча це є сильною зброєю, особливо в питаннях правового спору.

Так, прокурор виступаючи з обвинувачувальною промовою щодо сімнадцятирічного хлопця, який в п'ятнадцять років пішов із сім'ї в якій батьки зловживали спиртними напоями, і його домівкою стала вулиця. Перебуваючи на базарі, і допомагаючи вивантажити ковбасні вироби хлопець зайшов за прилавок, і помітивши гроші викрав 500 грн. коштів. На другий день його було затримано і він зізнався у скоєному. Прокурор говорив стримано, але переконливо посилаючись на покази свідків, потерпілого і самого підсудного. Позиція адвоката була не з легких, оскільки злочин дійсно мав місце, докази було зібрано в повному об'ємі. Тоді адвокат використовуючи прийом антитези сказав: «Крадіжку грошей дійсно скоїв мій підзахисний, і це не може ставитись під сумнів, як і об'єм викраденого. Прокурор переконливо довів це в своїй промові, але ж які причини сприяли такому неправомірному діянню, яке скоїла молода людина на початку свого усвідомленого життя. Хлопець давно не має сім'ї.

Він жив на вулиці напівголодним життям, мав не дорогий одяг, але з якою людською гідністю і яким переживанням він говорив про своє перше і останнє неправомірне діяння. Сьогодні таких хлопців і дівчат як мій підзахисний в кожному великому місті налічується десятки тисяч. Це дійсно сучасні «генерали» міських кварталів, які кинуті суспільством на призволяще. Проходячи мимо таких дітей ми відвертаємось і спішимо додому, але коли хтось з них підштовхнутий голодом здійснює неправомірне діяння ми стаємо в позу і вимагаємо для них якнайсуворішого покарання забуваючи про те, що ми також винні в цьому». Промова адвоката настільки вплинула на потерпілого, що останній попросив суд не стягувати з хлопця ні матеріальної, ні моральної шкоди, відмовившись від позову.

Звісно, щоб користуватися таким риторичним прийомом потрібно мати певний досвід у веденні судових справ. Разом з тим такий досвід можна здобути в розмові з близькими друзями чи близькими знайомими. Для цього не потрібно щось вигадувати, оскільки прийом антитези можна вставляти в розмову чи промову беручи різностороннє направлення слів із життя. «Наприклад: ця дорога була не Хрещатиком, а розбитою міською дорогою», «для неї це не був день, це була ніч», «він бачив все це, але засліплений помстою».

Як бачимо основу антитези формує уява, фантазія, творчість промовця, вміння протипоставити здавалось би різні поняття: сльози – сміху, туман – сонцю, тепло – холоду, хоробрість – боязні.

Опанувати прийом антитези відразу без ніякої до цього підготовки є доволі складним завданням. Цей прийом потребує безумовних знань предмету спору, логічності думки, великого словарного запасу з одного боку, а з іншого він повинен застосовуватись в контексті предмету спору.

Як бачимо прийом погодження потребує не лише викристалізовування логіки суджень супротивника, але і сили думки самого промовця, оскільки в такому випадку перед промовцем стоїть завдання, яке полягає в тому, що використовуючи судження супротивника дати такому судженню

не просто логічне, а інше судження, яке показувало б нелогічність суджень процесуального супротивника. Так прокурор даючи характеристику підсудному говорив, що «підсудний характеризується негативно, оскільки він ні де не працює, вихованням своїх дітей не займається, зловживає спиртними напоями». Адвокат заперечуючи такі перерахування зазначав: «Ваша честь! Прокурор даючи негативну характеристику моєму підзахисному говорить, що він ні де не працює, вихованням своїх дітей не займається, зловживає спиртними напоями. Хочу звернути вашу увагу на те, що в селі сьогодні з працевлаштуванням дуже складно. Не дивлячись на це Зайцев приймає активну участь у громадських роботах, які організовує сільська рада. Він допомагає людям похилого віку, які мешкають в селі, оскільки вони по суті покинуті на призволяще. Двоє старших дітей Зайцева навчаються в школі – інтернаті, яких останній часто відвідує, забирає їх на канікули. Двоє менших дітей проживають в сім'ї Зайцевих. Вони завжди чемні, чисто одіті, про що говорили свідки Довжик і Редька. Зайцев, дійсно зловживав спиртними напоями, але після лікування вже майже два роки не вживає спиртних напоїв. Таким чином, всі заяви прокурора щодо негативної характеристики Зайцева голослівні і не відповідають фактичним обставинам справи».

Звісно цей риторичний прийом може бути використаний тоді, коли процесуальний супротивник або перебільшує в своїй промові щось, або говорить про речі, які не відповідають дійсності, чи при проголошенні промови навмисне допускає якість неточності, або навмисне замовчує якісь факти, оскільки вони можуть послабити його позицію.

ГЛАВА 9.

ПРЕДМЕТ СПРАВИ ЯК ОСНОВА СУДОВОЇ ПРОМОВИ

Необхідно обов'язково готуватись до судового процесу – не важливо це цивільна, адміністративна, господарська чи кримінальна справа. В зв'язку з цим адвокати чи прокурори повинні мати у себе копію даної справи. Сьогодні це не є проблемою. Проблема в тому, щоб знайти для цього час і з'явитися в суд чи в прокуратуру, написати заяву про ознайомлення зі справою, отримати дозвіл судді чи прокурора на ознайомлення, і уважно, не поспішаючи, прочитати її, а потім сфотографувати матеріали справи, щоб у своєму офісі підключити фотоапарат до комп'ютера і отримати в такий спосіб точну копію справи. Копія справи є важливим етапом підготовки до судового процесу. Але цього замало, потрібно «вивчити справу». Для цього потрібно знати не лише обставини справи, які є її предметом, але і знати зміст кожного письмового доказу – протоколів огляду місця пригоди, обшуку, огляду речових доказів, допиту свідків, підозрюваного, висновків експертиз, інших документів. При цьому, важливо знати не лише зміст даних документів, але і аркуші справи, на яких такі документи знаходяться. Такі знання є важливими, оскільки в такому випадку ваша робота в судовому засіданні буде точною і головне ефективною. Коли ж ви будете формулювати запитання, не пов'язуючи їх із матеріалами попереднього слідства, цивільної, адміністративної чи господарської справи, та самим її предметом, що іноді люблять робити адвокати, то це не викличе ентузіазму в учасників процесу, оскільки у своїй більшості такі дії направлені лише на демонстрацію активності у судовому засіданні затягуючи при цьому процес розгляду справи. Робота адвокатів, які часто представляють інтереси різних сторін повинна бути пов'язана з наполегливою роботою саме у судовому процесі, оскільки така робота є основою судової промови, з одного боку, а з іншого – є основою, в разі

необхідності, подання апеляційної чи касаційної скарги. Це ж стосується і прокурорів.

Готуючись до судової промови, перевірте ще раз свідчення всіх учасників судового процесу, щодо точності показів на які ви будете посилаєтесь. Судова промова, з точки зору такої точності повинна пов'язуватись з точністю тих обставин та подій про які буде йти мова. Враховуючи той факт, що судовий процес є розміреним, то це дає можливість адвокату чи прокурору поставити заздалегідь заготовлені питання та додатково формулювати нові в ході судового процесу. Якщо якесь запитання адвокат чи прокурор не поставив стороні чи підсудному, або потерпілому в цій частині судового процесу, то таку можливість він має в іншій його частині. Це буде сприйматись як належне.

Коли судовий промовець проголошує судову промову, то він не має обмеженості в часі, але це не означає, що можна говорити про все, що вам заманеться, чи про речі, які не були предметом дослідження в судовому засіданні. Ось чому кожна така промова, не важливо – вона є короткою чи довгою завчасно повинна бути продуманою і мати свою обумовлену обставинами справи логічну побудову, яка завжди пов'язується з подіями в їх часовому розвитку. При цьому акцент промови намагайтесь переносити на другу частину промови, оскільки перша її частина є більше описовою де ви констатуєте ті факти, які встановлені в суді. Це має не лише тактичне, але і психологічне значення. Пам'ятаєте Штірліца із «Сімнадцяти миттєвостей весни», коли готуючись до зустрічі із Борманом, він розмірковує у якій послідовності потрібно розставляти акценти розмови. Штірліц знав, що слова, які проголошені в кінці розмови запам'ятовуються найкраще, оскільки більшість людей хорошо пам'ятають початок і закінчення розмови. Таким чином, готуючись до судової промови потрібно враховувати дані обставини. В такому разі Ваша промова буде точною, послідовною, логічною, акцентованою та переконливою. Як правило, це завжди подобається людям. Це не може не сподобатись і присяжним засідателям, оскільки ви будете

говорити про обставини, які мають своє значення. Точна логіка ваших суджень поведе за вами присяжних засідателів навіть по мимі їх волі, оскільки вони будуть начебто читати кожен сторінку справи, переймаючись вашими переживаннями. В такому разі ви безумовно можете розраховувати на успіх вашої промови, з одного боку, а з іншого на успіх у справі в цілому.

ГЛАВА 10.

СУДОВА ПРОМОВА ЯК ХІМІЧНА ФОРМУЛА

Судова промова в кожній справі нагадує хімічну формулу, яка вбирає в себе всі характерні для неї особливості. І це дійсно так. Уявіть на одну мить, що у формулу води H_2O ми допишемо декілька букв чи якихось цифр. В такому разі ми отримаєте або іншу хімічну формулу або абракадабру. І це є логічним і неоспоримим фактом, оскільки ці обставини доведені практикою. Ось чому сьогодні нікому і в голову не прийде змінювати дану формулу, коли мова йде про воду. Разом з тим як кожна хімічна формула за своїм змістом не є схожою одна на одну. Так і судові справи які, навіть мають однакову назву за своїм змістом не схожі одна на одну. Ось чому кожна судова промова, не повторюється з математичною точністю. Є випадки коли справи дійсно мають однакову назву, наприклад справи про розірвання шлюбу, чи по звинуваченню у хуліганстві, але за своїм змістом вони безумовно завжди будуть різними, із своїми особливостями, які пов'язані із учасниками подій, часом, місцем їх вчинення, тощо. Науковці та практики говорять в таких випадках про однотипність таких справ, бо в них мова йде про правозастосування одних і тих же норм матеріального права. З урахуванням даних обставин не можна надіятись на те, що я знаю дані справи, оскільки вони схожі одна на одну, а тому готуватись до них нічого. Така ситуація призводить до того, що адвокати чи прокурори в ході розгляду таких справ обмежуються одним, або двома запитаннями, проголошують одні і ті ж словесні штампи, які нікого не цікавлять, а тому набувають лише своєї формальної необхідності. Так, при звинуваченні особи у викраденні телефона зі столика в кафе і кваліфікації її діяння за ч. 1 ст. 185 КК України основне питання, яке ставить прокурор це: «Визнаєте ви себе винним?». Після отримання відповіді: «Так», прокурор вважає справу закінченою. Адвокат в таких випадках, не дивлячись на те, що телефон повернуто, запитує: «Чи розкаюється особа у скоєному?» і отримавши відповідь: «Так», вважає свою місію закінченою. В судових дебатах прокурор

намагається говорити про суспільну небезпеку таких діянь, пов'язуючи їх із низькою виховною роботою школи, сім'ї, впливу на виховання підсудного «вулиці». При цьому він згадує про те, що Гайдар командував полком в 14 років, Зоя Космодем'янська юною йшла в тил ворога. Слухаючи такі промови я завжди згадував стрічку Гайдая « Операція И та інші пригоди Шуріка», коли Пуговкін лежачи з Федею на лежку переконував останнього, щоб той добросовісно працював, оскільки: «Наши космические корабли бороздят просторы вселенной».

Адвокати говорячи про обставини справи починають свою промову з того, що підзахисний мав тяжке дитинство, оскільки не ходив часто в школу, бо його ніхто не контролював, а школа відвернулася від нього. Тяжким періодом його життя була і його юність, оскільки із-за судимостей підзахисного не призвали до армії. Найтяжчим періодом його життя є сьогодення, оскільки він не має роботи, а та робота яку пропонує Центр зайнятості є для нього занадто тяжкою, оскільки він хворіє на гастрит шлунку.

Така промова адвоката, по суті не має ніякого відношення до справи, хоча на думку останнього повинна викликати співчуття у судді, і у зв'язку з цим вплинути на розмір покарання. На справді це викликає зворотню дію, оскільки як судді так, і присяжні засідателі живуть звичайним життям. У кожного з них є життєві складнощі, в тому числі і фінансового характеру. Чоловіки, як правило служили в армії, проблеми гастриту характерні для половини населення, але ж ці люди при цьому не крадуть, і щоб забезпечити свою сім'ю тяжко працюють. Таким чином, заповнювати процесуальний час промовами – «плаксами» з метою викликати співчуття у суду є справою марною, оскільки судді маючи життєвий і професійний досвід розуміють, що і чого коштує.

Безумовно в кожному випадку необхідно говорити про обставини справи, оскільки не звертаючись до їх змісту неможливо говорити професійно. Разом з тим непотрібно робити із судової промови доповідь у формі звіту, перераховуючи докази, якими підтверджується винність особи, що часто роблять прокурори, чи навпаки, проводити простий перелік

пом'якшуючих обставин, що роблять як правило адвокати. Необхідно розкрити зміст кожного доказу вибравши із великого їх переліку основні, акцентовані моменти пов'язуючи все це з матеріалами судового слідства, яке часом не співпадає із матеріалами, досудового слідства, які надані прокурором. Необхідно розуміти, що сьогодні матеріали досудового слідства це є простий звіт слідчого про проведену ним роботу. Тому вся концентрація судової промови повинна бути націлена, і пов'язана із матеріалами судового слідства, яке має місце в судовому засіданні.

Часом судові промовці в судових виступах проголошують цілі цитати із відомих чи мало відомих творів прозаїків, або цитують вірші, пов'язуючи їх зміст із обставинами справи, вважаючи, що це є найдоступніший шлях до переконання суду чи присяжних засідателів в правоті чи неправоті тої чи іншої особи, точності передачі тих чи інших обставин. Так у справі про розподіл спадкового майна між трьома сестрами, представник одної із них позовав собі на допомогу Т.Г.Шевченка процитувавши: « О, сестри, сестри, горе вам мої голубки молодії! ». Такий підхід викликає як правило усмішку і ніякого змістовного навантаження щодо справи немає. Я завжди вислуховував судові промови уважно, оскільки навіть у самих непрофесійних промовах для суддів є корисне зерно на яке необхідно звернути увагу при написанні рішень чи вироків суду, оскільки промовці в разі незгоди з рішенням, постановою чи вироком суду в своїх апеляційних скаргах будуть писати і звертати увагу іменно на ті обставини, про які вони говорили в своїх промовах. Слухаючи ж промову представника я посміхнувся, оскільки вірші Т.Г.Шевченка хоча і говорять про тяжку долю його сестер, але вони мали інший підтекст, оскільки вони були пов'язані зовсім з іншими обставинами і адресовані не сестрам, які судяться між собою з метою відвоювати собі більший шмат спадкового майна, а зовсім іншим дійсно нещасним сестрам поета.

Судова промова – це не місце для літературної творчості, це є серйозна аналітична робота з матеріалами справи, фактами

та законодавством виражена прилюдно в судовому засіданні у словесній формі. Що ж стосується віршів, то судові промовці можуть поставити під сумнів мої слова киваючи в сторону великих юристів Коні, Андрієвського, які використовували в своїх промовах вірші. Таким промовцем я б відповів, словами П.С.Пороховщикова « їм це можна, оскільки вони генії, а нам ні» [4, 32]. Ось чому іноді вірші в судовій промові сприймаються смішно та недолуго, як насмішка над сторонами чи підсудним. Я пам'ятаю як один прокурор почав свою обвинувальну промову з епіграфа. Це дійсно було несподівано, але недоречно, оскільки іноді зміст того чи іншого вірша присвячений якимось знаковим подіям чи людям з іншої епохи чи часу і виривати їх звідти прилаштовуючи їх зміст до тих чи інших судових справ, на мою думку є правилом поганого тону.

Судова промова – це дисципліна слів. В їх логічні ряди не можна вводити не притаманні цій дисципліні непотрібні слова.

Іншою проблемою, яка має місце в судових промовах, це намагання підкреслити значимість своїх слів паузами. Так, по одній із справ адвокат перед початком аналізу кожної обставини говорив: «Тепер я прошу звернути вашу увагу на слідуючі обставини», після цих слів адвокат робив довгі паузи, намагаючись цим привернути увагу суду та прокурора до свого виступу. В зв'язку з цим, його колеги адвокати, які приймали участь у справі почали шепотіти: «Говори далі! Чого, мовчиш!». Звісно колегам цього робити було не можна, оскільки це не їх промова, і вони не є консультантами свого колеги, але таке намагання привернути увагу суду в такий спосіб є не потрібним і недоречним. Промова дійсно може мати паузи, але такі паузи повинні бути лише там де це потрібно, і лише секундного характеру, оскільки задовгі паузи розривають промову ділячи її на куски, що створює ускладнення для її цілісного сприйняття. Згадайте ситуацію коли промову з трибуни, переривають оплесками. Після таких пауз промовець або знову повторює цю ж фразу, або починає нову фразу не закінчивши попередню, чи

⁴ Сергеев П.С. Искусство речи на суде. М. : Юридическая литература, 1988. – С. 32

продовжує речення з його половини збиваючись з ритму який він набрав на початку своєї промови. Така доповідь з постійними технічними паузами є не цікавою, оскільки слухачеві, який подумки слідує у фарватері думки оратора, потрібно зупинятись в паузах, не розуміючи для чого вони потрібні, оскільки слухач хоче слухати промову далі, а тут йому потрібно чекати оратора в межах його паузи.

Не прикрашають судову промову непотрібні і задовгі словесні розмірковування, по якомусь конкретному факту. Такі тлумачення не сприяють оперативності промови, а змушують як промовця, так і слухачів «тупцювати» на одному і тому ж самому місці, чекаючи коли вже промовець закінчить свої думки, оскільки всім уже давно зрозумілі ті чи інші факти. В подальшому, коли ж починаєш аналізувати, те що хотів сказати оратор, то приходиш до висновку, що він нічого нового не сказав, оскільки факти про які він говорив всім відомі давно і без цього. Ті ж речі про які так довго говорив оратор є настільки дріб'язковими, що не заслуговують на таку дотошну увагу промовця.

Звісно цьому потрібно навчатись, оскільки оволодіти всіма премудростями судової промови відразу не можливо, бо кожна судова справа є індивідуальною, а тому кожного разу підготовка до судової промови потребує індивідуального підходу, як в тактичному, так і стратегічному плані.

ГЛАВА 11.

СУДОВА ПРОМОВА ЦЕ КУЛЬТУРА ДУМКИ І СЛОВА

Кожна судова справа закінчується судовими дебатами. В той же час жоден із процесуальних кодексів, які регулюють судову процедуру з розгляду цивільних, адміністративних, господарських чи кримінальних справ не закріплює норм в яких би давалися настанови щодо змісту чи структури судових промов. Судові промови це творча юридична діяльність адвоката чи прокурора змістом якої є аналітико-правовий аналіз матеріалів справи з висновками спрямованими до норм матеріального права. Таким чином перед судовим промовцем кожного разу постає питання: який об'єм повинна мати промова, та який час вона повинна займати? На це питання ви ніде не знайдете відповіді. В той же час практика показує, що не завжди довга промова є успішною, а коротка завжди веде до успіху, чи навпаки. Починаючи свою судову практику адвокат чи прокурор не повинен створювати об'ємні промови, оскільки в таких промовах можна заплутатись, у зв'язку із відсутністю досвіду, а це призведе до того, що промова буде не чіткою, не виразною, а від цього незрозумілою та такою, яка не досягне бажаного результату. Такий підхід і його наслідки можуть призвести людину до розчарування юридичною професією. Разом з тим і у занадто короткій промові вам не вдасться, проаналізувати докази, дати їм оцінку та оцінку тим діям чи подіям, які мали місце в тій чи іншій справі. В той же час промова повинна бути спланована так, щоб ви могли в межах визначеного вами часу сказати та проаналізувати всі ті докази, які мають значення для вірного вирішення справи. При цьому промова повинна бути проголошена бездоганною літературною мовою. Не важливо говорите ви українською чи російською. Необхідно пам'ятати, якою б мовою ви не говорили ви повинні говорити зрозуміло, чітко промовляючи слова не засмічуючи промову словами, які є на межі нецензурних, чи такими, які можуть сприйматися як образа. Так адвокат виступаючи із захисною промовою по справі

щодо зґвалтування молодшої дівчини в квартирі де відбулось молодіжне застілля, намагаючись говорити на співставленні моральності його підзахисного і потерпілої говорив, що його «підзахисний навчається у вузі. Він натужно працює над здобуттям освіти. Він є чесною і порядною людиною про що свідчать його характеристики, а потерпіла ніде не навчається і не працює. Більш того її поведінка є легковажною, оскільки вона повинна була розуміти, що йти у квартиру з молодими людьми для розпиття спиртних напоїв, є небезпечною справою. В народі таких називають повією». Адвокат говорив не підбираючи при цьому слів, за що отримав зауваження судді. Такі промови призводять до того, що потерпілі, їх родичі відносяться до таких промовців вороже. Промовцям потрібно розуміти, де закінчується їх робота і де починається простір, на який не можна ступати, оскільки це може мати зворотні, а іноді, і непередбачувані наслідки. Так, в грудні 2013 році юрист Київтеплоенерго не врахував даних обставин, за що відповідач двічі вистрелив в нього з травматичного пістолета безпосередньо в судовому засіданні. Таким чином пристойність судової промови є показником вихованості.

Іншою недопустимою особливістю для судових промов є наведення прикладів на суддях, прокурорах чи присяжних засідателях. Я пам'ятаю, коли адвокат представляючи інтереси потерпілого у кримінальній справі у зв'язку з тим, що з квартири останнього було скоєно крадіжку, настоюючи на задоволенні цивільного позову в повному об'ємі, (хоча обидва підсудних визнали позов частково пояснюючи це тим, що їх було затримано через годину після крадіжки разом із викраденим і все, що у них вилучили це і було ними викрадено. Викрасти інше майно вони не могли), намагаючись переконати суд в своїй правоті, сказав: «От якби з вашої квартири було скоєно крадіжку, ви б зрозуміли як це в моральному плані складно». Від такої промови мені стало ніяково. Про себе ж я промовив непристойні для написання слова. Такі переконання суддів чи присяжних засідателів завжди будуть мати негативні для судового промовця наслідки. Промовець повинен розуміти, що наводити приклади на суддях,

прокурорах, адвокатах, присяжних засідателях, не можна. Це є непристойно, оскільки якщо особа убила людину, то для всіх учасників судового процесу, і так зрозуміло, що це страшна трагедія не лише для родичів загиблого, але і для суспільства в цілому, і переконувати суд в цих питаннях ще раз немає ніякої необхідності, більш того, наводити приклади на інших учасниках процесу чи то на собі. Так, адвокат представляючи інтереси відповідача якого позивач звинувачував в обмані при отриманні позики, в судових дебатах зазначив: «Якби я хотів обманути позивача, то я б заздалегідь підготувався б до цього». Інший адвокат, доводячи непричетність особи до крадіжки сказав: «Логічно було б крадію, який йде на крадіжку одягти маску на обличчя». Такі умозаключення, які допускають в своїх промовах адвокати та прокурори дають підстави нівелювати сказане до них самих, оскільки вони говорять від свого імені даючи підстави присяжним засідателям думати про ораторів недобре, а від цього відноситись як до них самих так і до їх промов негативно. Зобов'язувати ж суд думати так як це пропонує промовець не можна, оскільки жоден суддя чи присяжний засідатель не буде ставити себе на місце особи, яка порушує закон, а отже такі вирази є некоректними а від цього і недопустимими для судових промов.

Україна є світською державою. Не дивлячись на це, релігійні переконання входять в наше повсякденне життя. В той же час , промовці не повинні виходити з того, щоб в своїх промовах для переконання суддів чи присяжних засідателів допускати звернення до Бога. Так, один адвокат, закінчуючи свою промову сказав, що «я надіюсь на справедливість суду, бо в іншому випадку є ще Суд Божий». В цьому зв'язку, прокурор говорячи про те, що підсудний являючись віруючою людиною, але заперечує факт крадіжки зазначив : «Якби підсудний дійсно вірив у Бога , він би дав правдиві свідчення, а не намагався ввести суд в оману» . Звісно всім відомі християнські заповіді, але ж це не означає, і не дає підстав сумніватись в переконаннях людини. Суд це не місце для релігійної сповіді. Це не орган по відпущенню гріхів. Суд це державна установа, сила якої полягає

у владі, якою його наділила держава. Промовці повинні розуміти це. В своїх промовах вони повинні посилатись на наявні докази у справі, а не намагатись притягти замість доказів релігійні постулати.

Як адвокати так і прокурори повинні розуміти, що судовий процес, це цілий набір доказових можливостей. Саме в цьому напрямку ви повинні рухатись.

ГЛАВА 12.

ПОЯСНЕННЯ МОТИВУ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА В СУДОВІЙ ПРОМОВІ

Під судовою промовою розуміється промова, яка проголошується адвокатом, прокурором чи представником в судовому засіданні з метою аналізу доказів, які надані стороною обвинувачення чи захисту, сторонами чи третіми особами з метою переконання суду в правоті своєї позиції. Враховуючи той факт, що метою кожного судового засідання є відтворення за допомогою доказів, тих подій, які мали місце в минулому з метою надання їм юридичної оцінки. Разом з тим відтворити події в їх першородному вигляді та надати суду докази по всіх без виключно фактах та обставинах з точною передачею настрою сторін, запахів, звуків, тембру та тону їх мови, її змісту, як наявного так і таємного ми не можемо. Судові промовці описуючи словесно події, як правило, говорять про час, місце події, суб'єктний склад та ті покази, які були дані підсудним, потерпілим, свідком в судовому засіданні. Така побудова судової промови шляхом перерахування лише істотних складових, певних подій, як правило нікого ні в чому не переконає, оскільки всі учасники судового процесу, і так знають, як розвивались події. За дії старого Кримінально-процесуального кодексу всі лише і чекали кінця промови прокурора, щоб довідатись, яке покарання попросить прокурор для підсудного. Промова адвоката часто зверталась лише до прохання зменшити запропоноване прокурором покарання. Сьогодні ж з прийняттям нового Кримінально – процесуального кодексу, коли доказами є та доказова інформація, яку отримав суд в судовому засіданні із різних засобів доказування, судова промова набуває більш вагомого значення ніж це було раніше, оскільки тепер суд не має можливості здійснювати порівняльний аналіз доказів добутих в суді і під час досудового слідства. Чесно потрібно сказати, що раніше судді, як правило, надавали перевагу останнім, вважаючи, що перші покази є правдивими, а змінені, які дані в суді націлені особою на те щоб уникнути відповідальності. Цією формулою

дуже часто користувалися прокурори. Судді ж погоджувались з цим в силу різних причин не даючи показам аналітичної оцінки. Це призводило до того, що судді іноді просто переписували обвинувальний висновок навіть з тими помилками, які там були. Це мало місце тому, що судді радянської школи і сповідували обвинувачувальний нахил у своїй роботі. Це і було причиною того, що часто невинні люди були засуджені за злочини, яких вони не скоювали. Суддям простіше, було сказати про те, що підсудний змінив свої покази у зв'язку із намаганням уникнути відповідальності. Судді апеляційних судів також сповідували аналогічний підхід, який мав місце в судах першої інстанції, а тому не вникаючи в суть справи підтримували такі вирoki. Сьогодні таку «формулу» законодавець намагається знищити переходячи від слідчого до змагального процесу. Тепер рішення повинен приймати сам суддя на підставі лише тих доказів, які отримані ним особисто в судовому засіданні. З урахуванням даних обставин тепер суддям становиться ще більш цікавим, а яку думку щодо інтерпретації тих чи інших доказів чи подій мають інші юристи – прокурор чи адвокат. В цьому зв'язку важливим риторичним прийомом для промовця може стати прийом наслідування, коли оратор проводить міркування від імені учасника події. Такий прийом дає змогу розкрити та зрозуміти дійсні наміри, і самі дії потерпілого, підсудного, позивача або відповідача, а саму промову, прийом наслідування, робить переконливою.

Так прокурор виступаючи у справі про причинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, які останній отримав в ході хуліганських дій підсудного зазначав: «Я не був в той день в клубі, але не важко здогадатися, що прибувши в клуб Репкін мав намір зустрітися із своєю дівчиною, але помітивши, що вона танцює з потерпілим вирішив провчити останнього. Він вирішив, що підійде до потерпілого запропонує при всіх вийти з ним за клуб де він поб'є його. При цьому поб'є так, щоб всі знали, що це дісталось потерпілому за дівчину, яка належить тільки йому і нікому більше. Але дівчина це не річ, вона не може належати кому б то не було на праві особистої власності». Таким чином

прокурор говорив від імені підсудного пояснюючи його ж дії, його ж словами, зробивши слова живими думками підсудного.

При цьому прокурор в своїй промові застосовував прийом співставлення: «Дівчина це не річ». Таким прийомом прокурор по-перше, створив цікаву словесну рухому картину, яка прикрасила його промову. По – друге, така промова відтворила живе природне життя учасників справи. По – третє , вона була переконливою, оскільки, давала просте розуміння розвитку подій. По – четверте, така промова заповнила ті інформаційні прогалини, які характерні для суб'єктивної сторони справи, і які, як правило, мало хто озвучує розкриваючи лише об'єктивну її сторону.

Цей риторичний прийом по суті створює психологічну індукцію, коли промовець і слухачі настроюються на одну і ту ж психологічну хвилю, що дає можливість промовцю вести слухачів за собою переконуючи їх у правильності своєї думки. Це ще більш стає переконливим, коли в такій промові поєднується розум промовця, його логічність думки, чистота мови, доречні жести, точна міміка, необхідна тональність і тембр голосу.

При цьому все це повинно бути настільки природним, щоб не було навіть і натяку на те, що ви робите це спеціально для слухачів. Разом з тим не можна кидатися репліками, які можуть нашкодити промові. Так адвокат заперечуючи звинувачення прокурора кинув останньому: «Вам цього не зрозуміти, якщо ви не пережили цього», Прокурор відповів, що йому переживати це не потрібно. Такі репліки, як правило кидаються в зал судового засідання де сидять родичі підсудного, щоб показати як адвокат бореться за справедливість, але вони як правило, легко нейтралізуються тими до кого вони адресовані.

В той же час критика промовцем самого себе, з наданням можливостей слухачам самостійно зробити висновки із даної критики може мати доволі сильну позицію. Так прокурор виступаючи з обвинувачувальною промовою у справі по вбивстві чоловіком своєї дружини, яке було інсценоване як самогубство. Зазначав : «Я здійснював нагляд за розслідуванням даної справи. Ознайомившись із матеріалами слідства я відразу

прийшов до висновку про невинність підсудного, настільки майстерно, з ювелірною точністю було продумано кожну деталь по інсценуванню самогубства. Навіть записка, яку було написано перед смертю створювала беззаперечне алібі підсудному. Але сьогодні я можу сказати, що я дуже жорстоко помилявся. Я боюсь того, щоб ви також не попалися на таку жорстоку і бездушну провокацію та обман, які створив підсудний». Такі риторичні прийоми полегшують сприйняття загальної картини. Разом з тим створити за допомогою слова певний образ експромтом дуже складно. Над цим потрібно працювати, готуючись до промови, оскільки, якщо ви в якомусь реченні скажете щось недоречне, чи побудуєте його невірно, чи не логічно, це може погубити промову, а тому така незграбність закінчиться поразкою. Все це буде говорити про те, що ви прийшли в суд не підготовленими, оскільки імпровізація в промові є хорошою лише тоді, коли вона заздалегідь підготовлена вдома.

ГЛАВА 13.

ДУМКИ, ПРО ЯКІ ВЖЕ ХТОСЬ ГОВОРИВ

Кожного дня спілкуючись із своїми близькими, друзями, товаришами по роботі, ми раз по раз вживаємо не лише одні і ті ж слова, але і речення, або використовуємо в мові чийсь думки, зазначаючи, що це сказав такий – то, підкреслюючи цим, що це не є вашою думкою, але ця думка вам близька, тому ви її просто повторили. В той же час це не означає, що до цього така думка не приходила комусь ще, але ця особа закріпила її за собою, піднявши її з землі, і цю думку почали проголошувати у відповідності до її змісту, та змісту тих обставин, які є доречними для її звучання. Звісно всі загальні думки, які стосуються фізичної праці, буття людини, природних явищ, релігії тощо вже мали своє незліченне повторення. В зв'язку з цим немає необхідності придумувати для судової промови якісь екстравагантні слова чи словосполучення. Цим ви нікого не здивуєте, їх просто пропустять мимо себе, як незрозумілі словесні вибрики.

Не бійтесь при необхідності запозичати до своєї промови крилаті вирази інших людей чи літературних героїв. Не бійтесь плагіату. Плагіат думки існував, існує і буде існувати завжди, інша справа який поштовх він дає для розвитку власної думки.

В боротьбі за життя людина завжди застосовує всі без виключення повторення, які мали місце до цього з метою віднайдення того, що може їй допомогти. Тонучі в трясині, хапаючись за гілки дерев, не думають по те, що ці дерева не належать їм. І ніхто при цьому людину не звинувачує в плагіаті. Високі матерії тут ні до чого. Все це стосується і судової змагальності, де також важливим є результат. Якщо отримати такий результат можливо за рахунок думок інших людей я готовий до такого плагіату. Разом з тим необхідна оригінальність думки, яка б дала можливість вкласти думки інших в свої особисті, оскільки судова промова не може складатись лише із цитат навіть самих відомих людей, і самих красивих за своїм змістом. Це повинен бути синтез думки. При цьому зміст

промови повинен подобатись самому промовцю, оскільки промова повинна бути йому в радість, а не обузою для нього, оскільки в такому разі буде дуже складно віднайти ту широту мовних фарб, порівнянь, епітетів, якими так багата українська мова. Не бійтесь філософствувати, застосовувати афоризми, але це повинно бути до теми і місця. Їх застосування може прикрасити промову, зробити її яскравою, але перенасищення афоризмами, філософствуванням не до місця і змісту придасть промові занудності, затхлості та вульгаризму. При цьому слухачі будуть раді її закінченню. Разом з тим я не хочу думати про те, що прочитавши ці рядки хтось все ж таки стане сумніватись у необхідності судових промов. Це ні в якому випадку не повинно мати місця. Судова промова це не просто дань історичному минулому судочинства, це необхідність обумовлена обміном думок спеціалістів відносно одних і тих же подій замішана на нормах матеріального та процесуального права. Якби цього не було суддя залишився б сам на сам із судовою справою та тими доказами, які в ній є, і не факт, що він самотійно зверне увагу на всі без виключення обставини, та дасть їм вірну інтерпретацію, застосувавши вірно ту чи іншу правову норму. Це важливо особливо для молодих суддів, які мають не достатньо судової практики та досвіду щодо правозастосування норм права. Процесуальна робота прокурорів, адвокатів, юрисконсультів, фахівців в галузі права над судовими промовами сприяє загальному підвищенню їх інтелектуального та професійного рівня, оскільки їх об'єднують і хвилюють думки пов'язані із кожною справою не дивлячись на те, що вони і дають різну інтерпретацію одним і тим же фактам. І це добре, оскільки суд має можливість, слухаючи судових ораторів, спокійно аналізувати та оцінювати їх зміст та суть. В той же час прокурори і адвокати, які вміють спілкуватись, і працювати на рівні публічної живої роботи площиною для якого є безпосередній судовий процес, як правило вміють відстоювати свої переконання, доводячи це логікою своїх суджень.

Одне із найголовніших питань людського життя, яке кожного дня вирішується в суді: винна людина чи ні? Над цим

занадто складним питанням кожного дня «б'ються» юристи екстракласу, але навіть вони раз по раз наражаються на поразки, оскільки якби це було так просто, то світ би став кращим.

Адвокат чи прокурор, який виступає в суді, хоче він цього чи ні, але він своєю промовою передає слухачеві свій внутрішній світ, свій настрій, свою енергетику, свою переконаність в тому про що він говорить. При цьому оратор через свою промову розкриває свою особистість, своє «я». Вислухавши промовця ми відразу можемо судити про його інтелектуальну складову, його характер, його професіоналізм. Саме тому ми завжди приходимо до висновку про те, що професіоналізм промовця полягає в тому, щоб із усіх загальних слів, які відомі всім, вибрати лише такі слова, які можна було б розставити в такій їх послідовності, щоб вони могли просто і зрозуміло пояснити самі складні ситуації. Разом із тим все це не може мати місце при наявності загальних суджень. Загальні судження є безумовно корисними, оскільки вони можуть допомогти промовцю. За рахунок загальних слів, промовець може віднайти ту думку, яку він втратив на мить з одного боку, а з іншого – усунути нерішучість в уже розпочатій промові виводячи промовця із секундного штопору на дорогу логічних суджень.

ГЛАВА 14.

ПІДГОТОВКА ДО ПРОМОВИ

Питання підготовки до судової промови ніколи не було простими. Не дивлячись на це, на юридичних факультетах університетів та академій цьому питанню не приділяється уваги. Це приводить до того, що молоді прокурори, адвокати бояться судових процесів. Кожного разу їх хвилювання посилюються коли судовий процес підходить до судових дебатов. Цю частину судочинства як прокурори, так і адвокати не дуже любляють, оскільки, ця частина судового процесу для них є найвідповідальнішою, бо вона є персоніфікованою. Непотрібно боятись судових промов, необхідно вчитися цій важливій процесуальній роботі, яка кожного разу лягає на плечі судових ораторів.

Здається, що прокурори завжди знаходять більш переконливі аргументи в переконанні суду над адвокатами, оскільки вони якби в своїй особі представляють справедливість, суспільний закон, який порушив підсудний. Адвокату ж дістається лише звертати увагу суду на пом'якшуючі покарання обставини та просити суд в зв'язку з цим призначити своєму підзахисному, як можна м'якше покарання. Разом з тим це не завжди так, оскільки останнім часом в суди надходили справи, які розслідувались поверхово. Процесуальні документи були переповнені як орфографічними так і юридичними помилками, а винність особи обґрунтовувалася не завжди переконливими доказами. Сьогодні ситуація змінилася матеріали досудового слідства втратили статус доказів. Такий підхід законодавця значно посилив змагальність судових процесів, а відповідно судова промова із другорядної процесуальної роботи стала однією із основних процесуальних дій. Ось чому підготовка до судової промови потребує серйозного підходу. Така підготовка може починатись із перефотографування матеріалів як цивільної так і кримінальної чи адміністративної справи. Вивчати справу потрібно не просто читаючи аркуш за аркушем. Вивчати справу потрібно з аркушем паперу, в якому занотовуються питання, які

виникають у адвоката чи прокурора у зв'язку із наявною доказовою інформацією яка міститься в матеріалах справи. Це робиться для того, щоб ви не забули ті чи інші спірні або не уточнені факти.

Безумовно вивчення справи потрібно починати від її початку не пропускаючи аркушів, навіть якщо це запит слідчого чи якісь довідки, які на перший погляд не мають значення у справі. Але це здається лише на перший погляд. На цьому етапі неможливо із безумовною впевненістю сказати, яка інформація є головною, яка другорядною, а яка взагалі не буде мати значення, а яка складе її основу. На це питання може відповісти лише судове слідство.

Якщо читаючи справу ви будете вибирати, як вам здається, лише основне, то в судовому процесі ті факти на які ви не звернули увагу можуть мати ключове значення, а ті факти, яким ви приділили виключної уваги, можуть мати другорядне значення, з урахуванням даних обставин ви не зможете говорити точно. Говорити ж приблизно не можна, оскільки ви маєте всі можливості до перекручення та спотворення доказової інформації на що безумовно зверне увагу ваш процесуальний супротивник. А.Ф. Коні в цій частині зазначав, що підготовка до судової промови полягає у досконалому знанні предмету, про який необхідно буде говорити [5, 141]. Вивчаючи справу аркуш за аркушем адвокат чи прокурор, уявно для себе відтворює картину подій в їх розвитку. З урахуванням даних обставин у них завжди виникне цілий ряд питань. При цьому постановка цих питань просто впливає із самої справи, оскільки слідчий чи позивач об'єктивно хоче звернути увагу читача лише на певні події, намагаючись в такий спосіб створити психологічну установку для читача, переконуючи його в тому, що це було саме так, а не інакше. При цьому кожен слідчий, кожен позивач достовірно знають слабкі місця своєї справи, а тому намагаються їх заретушувати не уточненими поняттями. Таким узагальненням

⁵ Коні А.Ф. Приемы и задачи прокуратуры: Собрание сочинений. – М.: Юрид.лит., 1997. – Т.4. – с. 141.

вони намагаються недоведені факти вважати доведеними. Якщо прокурор чи адвокат приймають «гру» слідчого чи позивача, то ефект винності для них стає очевидним, і відійти від нього психологічно буде занадто складно. Ось чому потрібно детально вивчати всю справу, перечитуючи при необхідності окремі аркуші по декілька раз. Це дасть вам не лише знання змісту показів свідків, потерпілого чи підозрюваного, але і дасть можливість проникнути в психологію цих людей, аналітично поставитись до того, чому вони дають такі покази. Порівнюючи покази свідків, які на перший погляд здаються однотонними, зверніть увагу на те, що в деталях вони завжди різняться між собою, як би зацікавлені особи не «приглажували» їх. Якщо ви будете звертати на це увагу, то ви неодмінно знайдете той ключик, який приведе вас до істини. Сліпо ж довіряти всім показам без виключення ні прокурори, ні адвокати не мають права, оскільки їм потрібно розуміти, що в судовому процесі кожен із його учасників має свої інтереси, які на перший погляд і є непомітними. Підсудний дає покази, як правило, «округляючи» при цьому «гострі кути» своїх дій з метою полегшити відповідальність за скоєне. Потерпілий із почуття помсти чи більшого морального чи матеріального відшкодування згущає фарби щодо дій підсудного додаючи їм відтінок, який вигідний для нього. Свідки, то говорять перебільшену правду, а то відразу забувають цілий ряд обставин. Все це повинно враховуватись судовими ораторами як при дослідженні доказів так і при підготовці до судових промов. Такий підхід до підготовки вимагає від судових юристів, при вивченні матеріалів справи, занотовувати письмово кожен показ підсудних, потерпілих, свідків, цивільних позивачів чи відповідачів. Всі питання, які потім виникають при вивченні справи необхідно звести в єдиний перелік питань, які прокурор чи адвокат вважають за необхідне поставити підсудному, потерпілому, свідкам, оскільки в матеріалах справи є протоколи їх допитів, покази при очних ставках, додаткові протоколи допитів. Це ж саме стосується і експертів, спеціалістів тощо.

Цю роботу можна назвати пошуком істини, оскільки співставивши покази всіх допитаних осіб у справі можна завжди помітити певні розбіжності. Як правило, це завжди має місце, оскільки латентність в кожній справі безумовно має місце. Це ж саме можемо сказати і для адвокатів, які представляють в судових засіданнях потерпілих. Не дивлячись на те, що кількість потерпілих зростає, в той же час цій категорії осіб законодавець приділяє мало уваги. Так у 2004 р. від злочинних дій постраждало 161,6 тис. осіб, що на 7 063 особи більше ніж у 2003 році [6, 37]. Через п'ять років таких осіб було 183000, [7, 25] Теорія віктимології, що оволоділа умами кримінологів в кінці 70-х років минулого століття, представила потерпілого, як суттєвий елемент у процесі провокації, тобто того поштовху який ставав причиною до злочину. Особливо це характерно для злочинів в яких спричинялися тілесні ушкодження. Г. Й. Шнайдер в цій частині визначав злочинця і його жертву як «суб'єктів взаємодоповнювального партнерства» [8, 349-350].

Адвокат підозрюваної особи безумовно повинен чітко уявляти та знати віктимологічну поведінку потерпілого, даючи при цьому такій поведінці об'єктивну, не спотворену оцінку.

Таким чином сьогодні судовий процес за участю прокурора та двох взаємопротележних позицій адвокатів (підозруваний-потерпілий) утворює трьохмірну правову систему, яка утворюється за рахунок різнонаправлених позицій, які подаються суду для їх оцінки. На першому рівні трьохмірної правової позиції знаходиться змагальність адвокатів, які представляють різнонаправлені позиції виходячи із інтересів підозрюваного та потерпілого. Другий рівень змагальності пов'язаний з різнонаправленими позиціями адвокатів і прокурора. Третій рівень це рівень переконання прокурором і адвокатами суд у

⁶ Збірник статистичних даних про стан здійснення правосуддя у 2003- 2004 рр. / Управління узагальнення судової практики Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України. 2005. – с.37.

⁷ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008р. // Вісник Верховного Суду України, 2009. № 5. – с. 25.

⁸ Шнайдер Г.Й. Кримінологія / Пер.с нем. – М.: Прогресс Универс.1994. – с.349 – 350.

правоті своїх позицій. В той же час суд може взяти за основу лише одну із трьох правових позицій, чи не брати до уваги жодну з них.

Сьогодні Кримінально-процесуальний кодекс України надає можливість примирення між потерпілим і підозрюваним, і з цих підстав звільнити особу від кримінальної відповідальності закривши провадження у справі. Для настання такої ситуації адвокат повинен не лише добре знати матеріали справи, але добре знати і біографічні факти, як підозрюваного так і потерпілого, оскільки справи приватного звинувачення (ст. 477 КПК України) часто дають підстави для закриття проваджень за примиреннями сторін. Таким чином використовуючи всі відомості в їх сукупності, з урахуванням обставин справи та уміння залагоджувати конфліктні ситуації неодмінно приведуть адвоката до позитивних результатів по примиренню підозрюваного з потерпілим.

Особливо важливо вміти вивчати справу в багатотомних справах, коли матеріали кримінальної справи налічують двадцять, а то і шістдесят томів. Такий об'ємний характер, як правило мають справи, які пов'язані із господарськими злочинами, які мали місце в продовж довгого періоду, продовжуваних злочинах, злочинах в банківській сфері тощо. Для цього справу доцільно розділити на окремі її частини: а) протоколи допитів; б) документи; в) експертизи; г) очні ставки. Таким чином ви по суті створюєте чотири папки в яких формуються копії документів. Кожна папка повинна мати опис таких документів. Це дасть можливість адвокату з одного боку швидко орієнтуватись в доказах за їх видами, а з іншого мати всі необхідні в одному місці документи для роботи в судовому засіданні з якими доволі просто працювати.

Така технічна підготовка до справи звісно потребує не лише часу, але і наполегливої роботи над вивченням справи та її структуруванням, оскільки адвокат чи прокурор повинні точно уявити для себе, що ж відбулося в той чи інший день, в такий – то час, в такому – то місці, між такими – то людьми? Чи що скоїла людина? Та чи скоїла таке діяння саме вона? Якщо ж у

справі є сумніви, то які? Як ці сумніви можна довести створивши з них переконання? Які докази можуть вплинути на рішення суду? Відповідь на ці та інші питання поступово буде викристалізовуватись по мірі скрупульозного вивчення справи. При цьому звертайте увагу на дрібниці, співставляйте один факт з іншим, один доказ з іншим доказом чи групою доказів. Така робота допоможе вам професійно вести судовий процес з одного боку, а з іншого вона ляже в основу судової промови, зміст якої безумовно буде ґрунтуватись на тих результатах, які отримані за час наполегливої та кропіткої роботи над матеріалами справи [9, 108].

Не намагайтесь фантазувати, це не приведе вас до істини. Якщо ви не можете віднайти потрібну логічну нитку не поспішайте, відкладіть це на завтра, і ви будете здивовані, коли ви на слідуючий день знайдете те, що шукали. Якщо вам це не вдалося знову приступіть до аналізу обставин, поставивши перед собою запитання: «З якою особистою метою діяв кожен із співучасників? Що він хотів добитися такими діями? Щоб він отримав, якби все відбулося за його планом? Подумайте як би йому потрібно було діяти, якби все було в логічній послідовності? Чому це мало бути так, а не інакше? Які думки і наміри мав підозрюваний і потерпілий перед тими чи іншими діями? Що доведено слідством безумовно, а що ні? Чи виникають у вас особисто сумніви по тих чи інших фактах? Якщо виникають, то чому? Вивчіть протоколи, де описані дані факти, порівняйте їх. Це дасть вам підвалини до великої кількості запитань, оскільки не важко помітити, що протоколи допитів записані літературною мовою як на екзамені, хоча підозрюваний чи потерпілий розмовляють «народною» мовою і ніколи не говорять стилістично вірно, як це записано слідчим. Це означає, що слідчий записував покази так як це було йому потрібно. Іноді протоколи про допит підозрюваного при пред'явленні підозри записані однаково слово в слово, хоча ці дії мали місце в різний

⁹ Ясинок М.М. Про деяку положення, які необхідно знати при підготовці до виступів в судових дебатах // Право безпеки. – 2006. – № 5. – с. 108.

час. І все це покривається словами: «З моїх слів записано вірно і мною прочитано».

Ось чому вивчення матеріалів кримінальної справи повинно проводитись адвокатом із фіксацією всіх порушень на окремому аркуші, які потім можливо було б систематизувати. В той же час потрібно завжди пам'ятати, що джерелом доказів є люди, документи або речі реального світу. Ці живі та неживі об'єкти, кожен із яких у властивій їм формі відображають об'єктивні факти, являючись носіями доказової інформації. Тому вивчаючи матеріали будь-якої справи потрібно розуміти, що кожен доказ необхідно сприймати в контексті з іншими доказами шляхом порівняння їх змісту. У разі їх змістовного і логічного співпадіння, і відсутності при цьому протиріч прокурор чи адвокат можуть брати їх за основу, виключаючи із набору доказів ті докази, які входять в протиріччя до вже встановлених вами фактів.

Такий підхід до роботи допоможе правильно з'ясувати фактичну сторону справи, перевірити ще до судового засідання ті факти, які мали місце в дійсності, викристалізувати, ті факти, які є спірними, та, ті які взагалі не мали місця, але про них хтось говорить. Вивчення справи, і підготовка до судового процесу це одночасно є стадією психологічної підготовки промовця до судової промови. Саме на цій стадії прокурор чи адвокат отримує із справи знання, які концентрують його думки. Такі думки вибудовуючись в певну послідовність сприяють не лише засвоєнню змісту матеріалів справи, а і можливості щодо переконання самого оратора в своїй правоті. Це для судового промовця є дуже важливою стадією, оскільки якщо він не переконаний в чомусь, у нього буде відсутній чіткий план послідовності промови, а це веде до відсутності логічної послідовності та путаності фактів та відповідно до слабкої позиції. При цьому така промова не буде мати тієї енергетики, та того психологічного пориву, який присутній істинно переконаній в чомусь людині. В цій частині ще Марк Тулій Цицерон (106-44

р.р. до н.е.) зазначав, що знання дають зміст красномовству. Це є матеріал для самовираження [10, 48].

Разом з тим вивчаючи судові справи завжди потрібно бути розумно критичним до її змісту. Якщо особа скоїла вбивство, а свідок якого допитали цього не бачив, це ще не означає того, що можна говорити про невинуватість такої особи.

Якщо є письмова розписка про взяття коштів в борг, а відповідач говорить про те, що він коштів в борг не брав це ще не говорить про те, що це було саме так.

Потрібно вчитись проникливості, логічності та послідовності суджень. Нажаль ми не народжуємося з такими вже сформованими задатками. Людина такі задатки, а відповідно і знання набуває на протязі всього життя, при цьому такий досвід ми отримуємо через вивчення різноманітних наук та практики певних життєвих обставин. Такий досвід завжди повинен мати місце, коли людина робить аналітичного роду висновки.

Разом з тим при вивченні справи необхідно звертати увагу і на всі недоречності та неточності в записах, які містять в собі заяви, явки з повинною, протоколи допитів, постанови слідчого, позовні заяви, оскільки інформація, яка зазначена в цих документах часто є важливою для оратора. При цьому по нескладних справах потрібно занотувати дану інформацію, зазначити при цьому аркуш справи на якому ця інформація занотована. Такий спосіб можна використати і при вивченні багатотомних кримінальних чи інших судових справ. Це є важливим не лише на стадії досудового чи судового слідства, але і при підготовці до судової промови, а в подальшому при необхідності для складання апеляційних чи касаційних скарг. Відмахнутись від такої рутинної на перший погляд технічної роботи не можна, оскільки ви можете оперувати в своїй промові лише істинними судженнями, які будуть встановлені в ході судового засідання не задовольняючись судженнями слідчого чи прокурора викладеними у висновку про підозру чи готовими поясненнями фактів зазначених в позовній заяві.

¹⁰ Цицерон М.Т. Риторика. М., 1968, - с. 48.

Окрім того не можна упускати внутрішній зв'язок фактів чи обставин проектуючи їх на зміст діючого законодавства, оскільки норми права, судова практика часто є змінними категоріями, а тому прокурор чи адвокат зобов'язані кожного разу слідкувати за змінами в поточному законодавстві, змінами в судовій практиці, зокрема тих чи інших понять, процесуальної практики судових рішень. Стрімка поява нових технологій сприяє оперативному розповсюдженню інформації і юрист повинен цим користуватись, йдучи в ногу з нормативно-законодавчим часом.

Я думаю пройде не багато часу і цифрові, а можливо і атомарні технології розповсюдження та прийняття інформації стануть реальністю і це ще пришвидшить можливість отримання необхідної законодавчої інформації. Разом з тим покладатись лише на передові технології розвитку суспільства не можна, потрібно якнайактивніше задіювати і свою пам'ять та звертатись до першоджерел – кодексів, постанов тощо, щоб оновити свої знання та переконатись в тому, що вони у вас на відповідному рівні.

Якщо ви адвокат, то в подальшому є необхідність у проведенні приватної бесіди із своїм підзахисним чи стороною яку ви представляєте якщо це цивільна справа. Мета такої бесіди завжди повинна зводитись до того, що ви в самій жорсткій формі поставте перед такою особою самі неприємні для неї питання. Це дасть вам можливість по суті продублювати майбутній судовий процес, але без його процесуальної форми – судового засідання та іншої сторони. В цій стадії підготовки важливо в'яснити реальні обставини справи з одного боку та позицію їх пояснень вашим довірителем з іншого, вносячи корективи в точність позиції, точність показів тощо.

При цьому необхідно звернути увагу на відмінності пояснень до реально існуючих фактів і не соромлячись в'яснити причину таких розбіжностей. Найдіть для кожного такого факту реальне, природне пояснення. Разом з тим не намагайтесь придумувати щось таке, що є не логічним, оскільки цим ви самі заплутаєте свого клієнта і не доб'єтесь того результату на який ви сподіваєтесь. Краще проговоріть всю ситуацію в тій

послідовності, яку вам доповідає ваш підзахисний чи довіритель, співставте її з часом подій. Уточніть участь в таких подіях інших осіб, свідків. Слідкуйте за тим щоб кожен факт співпадав з місцем і часом та послідовністю дій. Виясніть наявність наслідково-причинного зв'язку між діями і наслідками.

Завжди звертайте увагу на факти, які є не логічними, хоча вони і зазначені в позові чи протоколах допиту для їх подальшого уточнення доказами. Самостійний аналіз доказів з одного боку потребує певного досвіду, оскільки як правило в кожній справі не залежно від її галузевої приналежності існують латентні докази, які можливо вирахувати лише за умови знання не лише матеріали справи, але і психологічної складової такого діяння, яка як правило передує самим діям. Лише розуміючи те, чому так діяв підозрюваний, потерпілий, позивач чи відповідач можна з певною достовірністю уявити всі події в їх сукупності. Саме така інтелектуальна робота може стати ключем до розуміння кожної справи.

Ця стадія підготовки потребує найдетальнішого виявлення всіх фактів не лише за рахунок пояснень підозрюваного, які дуже часто не віддзеркалюють точності безпосередньої його поведінки, оскільки завжди акцентуються на неправомірній поведінці потерпілого. В цивільній справі позивач робить це ж саме по відношенню до відповідача, а останній навпаки намагається акцентувати увагу на неправомірності дій позивача.

Таким чином вивчення фактів, вивчення показів якнайширшого кола свідків, як правило дає можливості вникнути в історію відносин, життя учасників подій, їх характер, відносин близьких людей та друзів, знайомих тощо. Це є важливим моментом, оскільки ви оприділяєте всіх суб'єктів, які потенційно могли б бути причетними до тих чи інших подій, дій, фактів тощо. Покладатись виключно на слідчого в цій частині не можна, оскільки слідчий як правило не зачіпає цього важливого спектру справи, діючи виключно у фарватері самих обставин справи, показів потерпілого та свідків. Позивач чи його представник як правило говорять лише про предмет справи. В цивільній справі такий підхід до підготовки значно розширює амплітуду ваших

знань про людину, її інтереси, а також складову прав, свобод та інтересів, які захищаються нею чи представляються. Шукайте таку інформацію і ви будете вшановані удачею ваших поступків.

Безумовно ця частина підготовки вимагає довіри підозрюваного, позивача чи відповідача до свого адвоката. Через такі відносини формується команда, а не її складові частини, які діють кожен сам по собі. Такий підхід щодо отримання як найдостовірнішої інформації допоможе вам в ході судового розгляду справи і стане хорошою основою до судової промови. Безумовно це є кропітка робота, але вона дасть вам уявлення про те, що це за людина, з якою ви працюєте? Як вона жила? Як вона будувала свої стосунки з близькими та сторонніми людьми? Який вона має характер? З ким дружила, а з ким товаришувала? Мала чи ні шкідливі звички? Як працювала? Була хорошим спеціалістом чи ні? Як відносились до речей? Як говорила? Чим цікавилась? Що цінила і наскільки? Мала ворогів, чи була нейтральною? Вся ця інформація завжди дає підстави для роздумів і уяв, висновків і пропозицій. Безумовно чим подія яскравіша тим легше її можна уявити, створивши так б мовити уявне відео. Такий прийом дає можливість побачити ситуацію в картинках, аналізуючи дії кожного окремо і в сукупності всієї події. Це дасть вам можливість не лише помітити певні деталі, які не зафіксовані слідчим, але і критично віднестись до показів тих чи інших учасників подій. Такий підхід до справи дає можливість говорити, в судових промовах, від душі не задумуючись над тим яке слово необхідно було б підібрати. Ви будете з легкістю малювати картину маслом додаючи їй різних фарб і сюжетів. Разом з тим говорячи про речі, які пов'язані з драматизмом подій, подій інтимного характеру не потрібно детальних малюнків. Якщо ж цього потребує судова промова обмежуйтеся медичними термінами, які можна взяти із висновків експертиз.

Звісно підготовка до судової справи є складним процесом, який потребує не лише знань, умінь, але і наполегливості та часу.

ГЛАВА 15. РОБОТА НАД ПРОМОВОЮ

Якщо ви знаходитесь на лекції в університеті, то напевне звернули увагу на те, що лектори вільно проголошують тему лекції крокуючи від одного питання до іншого. Вам все це здається дуже просто. Як то одного скульптора запитали як він родить свої скульптури? Останній відповів: «Дуже просто. Беру зубило і молоток і відсікаю від каменю все те, що не потрібно. На місці залишається все те, що потрібно». Насправді це не так, просто. Для того, щоб досягти успіху скульптор відкинув не одну тону каменю, а викладач десятки разів в тій чи іншій мірі, в тій чи іншій формі працював над тим текстовим матеріалом, який тепер він проголошує без ніяких на те зусиль, просто зрозуміло і спокійно. Для того щоб досягти такого рівня, передачі матеріалу за допомогою слова потрібно багато працювати, набувати досвіду, вміти красиво, точно і доступно передавати свої думки як в усній так і письмовій формі. Відразу навчитись всьому цьому, звісно якщо ви не геній, не можливо. З урахуванням цього ми смертні повинні працювати над собою, над умінням проголошувати промови. Для цього ми повинні вміти окремі деталі, які безумовно мають місце в кожній судовій справі, ввести в промову спрямувавши їх зміст до єдиної логічно сформульованої думки. Таким чином промова буде виглядати красиво. Якщо її ще «прикрасити» порівняннями, епітетами, короткими, але відносними до справи «крилатими фразами», які не повинні бути занадто довгими, звісно це буде шедевр, якщо все це буде мати своє природне місце.

Разом з тим ніколи не смійтесь, більше того, не відпускайте вульгарних саркастичних «компліментів» в сторону процесуального супротивника, ні в судовому процесі, ні за його межами. Це в крайньому випадку є не красиво, а по великому рахунку не професійно, оскільки ваш процесуальний супротивник не може вам заперечити за своєї відсутності. Крім того ваш опонент може не мати відповідного досвіду та практики ведення судового процесу. Відповідно він ще не оволодів

достатньо навиками щодо точності постановки запитань, красиво і підготовлено говорити. Якщо ви маєте такий намір згадайте себе на перших судових процесах і ви зрозумієте як хвилюється ваш процесуальний «супротивник», не подаючи до цього зовнішнього виду. Разом з тим це не означає, що ви повинні мимо пропускати його промахи. Витримана, коректна, професійна жорсткість це шлях для швидкого становлення професійності вашого колеги. Ваші уроки, розумна людина швидко запам'ятає на все життя, і свій досвід передасть іншому новачку. Таким чином ваш досвід, праця і наполегливість не залишиться осторонь.

Готуючись до судової промови спробуйте написати її план і відповідно текст на папері. Відкладіть написане в сторону. Вам здається, що ви охопили весь спектр доказових фактів, ви красиво і компактно виклали промову. Поверніться до своєї промови на слідуючий день і ви виявите ряд тих чи інших неточностей. Ви зрозумієте, що ваші думки вже не такі послідовні, а сама промова є слабкою та недолугою. Не панікуйте. виправте помилки та внесіть в текст промови правки і ви побачите, що вона стала кращою.

Особливу увагу приділіть вступу. Ця частина судової промови повинна мати відповідну лексику. Вступ – це вхідні ворота в справу. Тут ви можете говорити про проблематику, причини та умови, які посприяли певному діянню, пов'яжіть це із самим підозрюваним чи потерпілим. Можна говорити про суд як мірило справедливості не забуваючи про присяжних засідателів. Разом з тим, вступ не може бути занадто довгим. Це повинно бути 6-7 речень, але зміст їх повинен бути продуманий таким чином, щоб відразу зацікавити слухачів. Зробіть акцент на важливості того, про що ви будете говорити далі.

Звісно, способи побудови вступної частини є різними. Як приклад, можна привести слідуючий зміст вступної частини:

- а) можна зазначити особливість справи;
- б) дати коротку, але точну – двома, трьома словами характеристику підозрюваного та потерпілого;

в) розкрити причини і умови, які сприяли вчиненню протиправної поведінки.

При цьому, вступ повинен плавно переходити до іншої частини промови.

Прокурорам доречно обвинувачувальну промову почати із зазначення ступеня суспільної небезпеки саме даного виду злочинів. Звернути увагу на ті обставини, які вказують на суспільну небезпеку, яку представляє підсудний для суспільства, даючи при цьому дуже коротку, але точну йому характеристику. Безумовно кожна промова, кожна система підготовки до судової промови є індивідуальною, але за кожною індивідуальністю «стоять»: знання, досвід і титанічна праця.

В цій частині П. Сергеїч (Пороховщиков) зазначав: «Якщо вступні фрази не досить вдалі за побудовою, якщо в них чути невпевненість оратора у слухачів складається враження, що промова не підготовлена [11, 282].

Подальша схема промови залежить від особливостей справи. Прокурор таку промову почне із викладу фактичних обставин справи з переходом до аналізу доказів, які підтверджують вину підсудного. Адвокат, навпаки, після викладення фактичних обставин перейде до критики обвинувачення на підставі аналізу доказів та ролі свого підзахисного в самому діянні.

Звісно, це лише план. Він може змінюватись, або взагалі може бути іншим, оскільки кожна справа має свої притаманні лише їй особливості. Запитайте у прокурора чи адвоката про що і як потрібно говорити в судовій промові ви отримаєте відповідь – справа покаже. Така відповідь є справедливою, оскільки змагальність судового процесу змінила сам підхід до доказування та збору доказів, їх оцінки та інтерпретації.

Безумовно в кожній справі, без виключення, прокурор і адвокат мають свою мету, незалежно від того, це обвинувачувальна чи захисна промова. При обвинуваченні квінтесенцією промови є формула: цей злочин скоїв лише підсудний і ніхто інший. При цьому дана теза підтверджується

¹¹ Сергеич П.С. Искусство речи на суде. – М.: Юрид. лит., 1988. – 384 с.

мотивами злочину. Всі докази, які досліджені в судовому засіданні підтверджують факт неправомірного діяння.

Захисна промова відштовхується від протилежної тези - підзахисний не вчиняв злочину. Це міг скоїти хтось інший, але тільки не він. Таке протиправне діяння міг скоїти мій підзахисний, але для цього повинні бути відповідні докази з одного боку, а з іншого його участь у такому діянні є незначною. Дані тези підтверджуються відсутністю мотиву, знарядь злочину, наявністю алібі, тощо. Таким чином судова промова як прокурора так і адвоката завжди є структурованою. Кожна із таких позицій потребує свого відпрацювання. Для цього спочатку зробіть більше частин для деталізації промови, а потім поступово зменшіть їх кількість. Чим буде менше таких частин, тим краще, оскільки ви будете вільно говорити в кожному такому сегменті, плавно переходячи від однієї до другої частини. При необхідності, щоб придати промові чіткість, ви можете прорахувати переваги своєї правової позиції деталізуючи її на складові частини. Наприклад: 1) саме підозрюваний, а не хто інший знаходився в цей час і в тому місці, де було вчинено злочин і цей факт визнав і сам підозрюваний. 2) його бачили свідки Петров і Іванов, які дали щодо нього свої покази в судовому засіданні. 3) тілесні ушкодження в області фалангу пальців правої руки могли бути отримані від удару об твердий предмет, яким може бути обличчя потерпілого тощо. Разом з тим, кожен із таких сегментів повинен бути заповнений як можна більшою кількістю доказів. При цьому, одні і ті ж докази ви можете використовувати в кожному сегменті промови, даючи кожного разу своє тлумачення відповідно до обставин чи змісту письмових чи речових доказів

Безумовно кожна промова повинна мати своє закінчення. Закінчення промови повинно мати вигляд резолюції. Така частина повинна бути короткою, але ємкою, точною та зрозумілою, оскільки це звернення до суду, на яке судовий оратор чекає відповіді від суду.

ГЛАВА 16.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ

Читаючи класичну літературу, дивлячись кінофільми про життєві відносини між людьми, ми з трибуни стороннього глядача спостерігаємо за розвитком тих чи інших подій, які набирають стрімкого розвитку супроводжуючи такі події емоційною складовою, як самих учасників так і своїх емоцій. І це дійсно так, оскільки, знайомлячись з героями ми спостерігаємо за їх психологічним навантаженням і помимо своєї волі на підсвідомості починаємо співпереживати їм, хоча і розуміємо, що це кіно, де є місце вимислу. В той же час згадайте Раскольнікова, його емоційний стан перед тим як скоїти вбивство? В житті перед судом, прокурором, адвокатом постійно розкриваються цілі драми, оскільки кожна кримінальна справа являє собою життєву, реальну драму. Кожна така драма має свій початок і кінець. В межах такої драми ми спостерігаємо розвиток тих психологічних поштовхів чи обставин, які мали безперечний вплив на особу, і які сприяли або обдуманому – емоційному чи спонтанному розвитку подій. В зв'язку з цим ми починаємо розуміти, що стало причиною злочину? Які саме особливості характеру особи, чи її безхарактерність сприяли злочинному прояву його дій? Що це, прояв емоційного вибуху, чи просто безучастне відношення до своєї долі? Звісно це стосується не лише однієї сторони. У кожній справі є психологічний портрет і потерпілого. Тому не враховувати цього не можна. Разом з тим наші судження, про конкретних людей, іноді залежать не від дійсних обставин справи, які бувають доволі різними, а від того як ми самі ставимося чи сприймаємо таких людей. Виходячи з цього нам здається, що така характеристика особи є справедливою. Але якщо це і так, то це не повинно переростати в помсту людині, яку ви з якихось суб'єктивних підстав не поважаєте, вважаючи її злочинцем.

В зв'язку з цим прокурори даючи характеристику підсудному часто бачать в ньому негідника, хоча насправді при інших обставинах, ці ж прокурори говорили б про те, що це чесна

і світла людина. Тому даючи характеристику підсудному завжди потрібно говорити про людину, якою вона була до скоєння протиправних дій, з її як позитивними так і негативними складовими, і як ця особа розкрилася стаючи сама собою під час підготовки до злочину, під час скоєння злочину, та після його закінчення. Навідміну від прокурора адвокат навпаки говорить лише з позиції позитивних оцінок про свого підзахисного. Звісно такі крайнощі по відношенню до однієї і тієї ж особи не є помилковими.

Ми часто не розуміємо за що ми любимо інших, іноді не самих кращих людей. Помиляючись ми говоримо, що думали про нього краще ніж він є насправді. Ось чому непотрібно підганяти характеристику особи до суті звинувачення чи захисту. Вивчаючи психологічний портрет особи до скоєння нею злочину, під час скоєння злочину та після скоєння злочину ви самі зрозумієте, що це за людина і слова характеризуючі особу будуть надходити до вас самі по собі. Не потрібно прагнути до математичної точності в характеристиці, говоріть і підбирайте прості слова. Можливо це спокійна, урівноважена, добра, чуйна людина. Яка віддано любить своїх дітей і дружину. Не намагайтесь говорити про підсудного, що це ефектний чоловік, екстрацентричний чи високоосвічений. Така характеристика особи може викликати не співпадіння з його протиправними діями і це викличе у суду не співчуття чи повагу, а навпаки може викликати неповагу до людини. Характеризуючи особу ви можете послатись на покази в цій частині свідків, друзів, близьких товаришів тощо, які були допитані в судовому засіданні. В цих відзивах цінним є те, що вони є простими, людяними, незаангажованими, але влучними характеризуючими особу епітетами. В такому випадку ви будете говорити їх словами.

Разом з тим природа людського характеру не є вивченою остаточно, оскільки як тоді можна пояснити, що жорстокий стає вразливим, а «м'якотілий» навпаки, жорстоким. Здавалося б кристально чесна людина починає говорити неправду, а людину, яку ви вважали чесною викрадає якусь річ.

Звісно можна сказати , що на поведінку людини завжди впливають обставини, але ж тоді потрібно вияснити ці обставини, зрозуміти дійсну їх суть. В практичній же площині прокурори часто роблять лише простий перелік негативних, характеризуючих особу обставин, а адвокати простим переліком починають говорити про позитивні характеризуючі особу обставини. При цьому це відбувається настільки механічно і повсякденно, що такі промови не дають жодних уявлень про те, а що це за людина. Штаповані, засалені характеристики, такі як: «мій підзахисний позитивно характеризується як за місцем свого мешкання, так і роботи», не дають ніякого уявлення про особу як людину. В той же час ця частина судового виступу є незамінною. Вона націлена на те, щоб слухачі змогли зрозуміти, що за людина знаходиться на лаві підсудних. Це закономірність чи це випадковість? Даючи кожного разу характеристику особі потрібно робити це обережно з дійсним розумінням її характеру, психологічного стану, дійсних обставин справи, віктимологічної поведінки потерпілих та намірів самої особи.

ГЛАВА 17. ПСИХОЛОГІЯ ПРОМОВИ

Читаючи Т. Дрейзера ми торкаємося психоаналізу подій, які змальовує видатний письменник у людських стосунках проводячи читача до сокровенних таємниць душі героїв. Для судових промов така глибина аналітичної думки не потрібна, оскільки це займе багато часу з одного боку, а з іншого якісно це зробити мало хто зможе. Окрім того більшість як кримінальних так і цивільних та адміністративних справ не є складними, тому їх психологія є простою і не потребує глибинної психоаналітики. Інша справа коли, мова йде про складні багатоепізодні справи, події яких мають місце на протязі довгого часу, чи являють собою серйозні правопорушення. Разом з тим в кожній кримінальній справі, в тій чи іншій мірі має місце або зловживання довірою, чи легковажна елементарна розпущеність, халатність чи певний злочинний розрахунок, жадібність чи помста, а то і просто помилка чи діяння скоєне з необережності. Нам сьогодні важко зрозуміти як працює психологічна програма людина, яка запрограмована на злочин чи програма щодо вчинення злочину в майбутньому, чи програма, яка відводить особу від вчинення неправомірних діянь. Якби ми розуміли такі програми ми могли б завжди запобігти злочину. Теорія видатного кримінолога Ламброзо, яка перевірялася в США на тисячах злочинців підтвердила той факт, що у злочинців, як правило, відсутня на клітинному рівні одна хромосома. В зв'язку з цим така особа від народження є запрограмованою на вчинення правопорушень. Це не означає того, що така особа дійсно скоїть злочин, але схильність до таких правопорушень вона може мати в більшості випадків від звичайної людини. Радянський тип кримінології зазначав, що відхилення в поведінці завжди має місце там де є педагогічна запусценість у вихованні, де дитині не приділяється увага батьків, школи тощо.

Звісно виховання в сім'ї має важливе значення для психологічного становлення особи і на ці обставини необхідно звертати увагу, оскільки особа, яка постійно скоює

правопорушення з підстав теорії Ламброзо потребує проведення психолого-психіатричної експертизи і з цих підстав особа може бути визнана недієздатною.

Разом з тим зрозуміти суть злочину і його наслідки є нескладним завданням, що сьогодні роблять безліч слідчих, прокурорів та адвокатів. Але як зрозуміти людину, яка заперечує вчинення злочину з одного боку і обвинувачення яке посиляє їй слідчий з іншого? Як співставити ці дві взаємопротележні концепції, коли кожна з них здається правдивою. З такою ситуацією ми зустрічаємося все частіше і частіше. Нажаль ми повинні правдиво констатувати про наявність невисокого кваліфікаційно-професійного рівня слідчих, працівників оперативних підрозділів, які в гонитві за показниками розкриваємості злочинів вдаються до не процесуальних дій, побоїв, катувань тощо. Останнім часом така поведінка працівників правоохоронних органів набрала загрозливих розмірів, що призводить до гучних скандалів та соціальних потрясінь. В цій частині безумовно є доречною люстрація всієї правоохоронної системи України. В той же час необхідно констатувати той факт, що злочинність набуває більш витончених форм. Разом з тим ми часто не чуємо крику людини про свою невинність, оскільки на фоні страшного звинувачення, яке затьмарює нашу свідомість, ми приймаємо все в руслі звинувачення. При таких обставинах дуже складно говорити про презумпцію невинності. Прокурор в таких випадках концентрує увагу лише на доказах, які є беззаперечними і суд сьогодні бере це за основу, а з цим і всі речі, які є недоказаними чи ґрунтуються на припущеннях. В таких випадках мало говорити про дії підсудного, необхідно в деталях розбирати факти у вимірі співставлення їх з іншими фактами.

Дуже часто ми спостерігаємо за тим, як адвокати приголомшені беззаперечністю доказів і наслідків дій не вдаються в аналіз ситуацій, лише просять про пом'якшення покарання підзахисного, знаходячи при цьому не зовсім обґрунтовані та переконливі докази для перекваліфікації діяння, знаючи наперед, що такі клопотання не будуть задоволені. Як

правило за такі справи беруться молоді адвокати, які незабаром дають інтерв'ю на телебаченні запевняючи всіх у невинності свого підзахисного, але згодом ми дізнаємося про великий строк покарання. Разом з тим є справи, які мають тяжкі наслідки, але підозрювана особа викликає співчуття, потерпілий же навпаки викликає зневагу. Слухаючи справу про вбивство жінкою свого чоловіка, який зловживаючи спиртними напоями постійно знущався над нею, бив її, в зв'язку з чим їй неодноразово надавалась медична допомога. Дільничний інспектор окрім бесід, мір до сімейного дебошира не приймав, не дивлячись на неодноразові звернення жінки про допомогу. Ввечері чоловік вкотре прийшов до дому в стані алкогольного сп'яніння і на зауваження дружини лягти спати почав бити її. Вимучена постійними знущаннями і не бачачи виходу із ситуації жінка схопила кухонний ніж, який лежав на столі і при нападі на неї чоловіка вдарила його ножем в живіт від чого останній помер. Промова прокурора була короткою: жінка винна, кваліфікація вірна, покарання – в'язниця. Адвокат намагався говорити про винність в даному випадку самого потерпілого, але в зв'язку з невідповідністю до судової промови мав жалюгідний, непереконливий вигляд. Адвокат не говорив про те, що справедливість була на стороні дружини. Чоловік був для неї дійсно злочинцем. Допомоги від людей, які за своєю посадою повинні приходити в таких випадках на допомогу, вона не отримала, тому залишившись на самоті віч навіч із злочинцем вона захищалась від нападу так як могла. Повсякденне знущання з боку чоловіка довело жінку до відчаю. Якби адвокат говорив про ці факти, аналізуючи їх, додаючи при цьому своїй промові експресії, суд та присяжні засідателі перш ніж говорити про винність жінки гарненько б подумали. Вони б згадали себе, близьких, знайомих, які мали аналогічні приклади. Вони б згадали телевізійні програми, де говорили про насильство в сім'ї як епідемію, яка стала вже для країни пандемією. В нарадчій кімнаті вони б говорили про те, що ніхто не має права знущатися над людиною. В даному випадку суд діяв за законом, який є уніфікованим до розглянутих подій і не враховує психологічну

складову, оскільки її може врахувати лише людина-спеціаліст. В таких випадках обов'язково потрібна спеціальна комісійна психолого-психіатрична експертиза. Кримінальний же закон регулює лише правовідносини. Разом з тим закон це текст. Це інструкція, яка регулює поведінку особи, яка визнана суспільством як прийнятна. Відступ від таких правил передбачає покарання. В той же час в законі не пропишеш всіх фактичних обставин справи. З цих позицій закон є формальним, а тому слідчий і прокурор виходячи із такої формальності зазначають про безумовну винуватість особи.

Сьогодні ми говоримо про те, що суд все ж повинен враховувати всі обставини по кожній справі, але перевірити чи дійсно суд врахував все при призначенні саме міри покарання ніхто, ніколи не зможе, оскільки суд часто перелічує цілий ряд пом'якшуючих покарання обставин, але коли дивишся на міру покарання, то вона є майже максимальною. Тому завжди виникає питання, а в чому тоді полягає врахування пом'якшуючих обставин? Ось чому необхідно кожного разу адвокату чи прокурору не приймати на віру ті пом'якшуючі чи обтяжуючі покарання обставини про, які написав у своїй підозрі слідчий, а розкривати їх суть. Звертати увагу суду на такі обставини. При цьому необхідно кожного разу вияснити причини конфлікту, їх мету, динаміку дій кожної особи, їх характери, їх дії після скоєного діяння, їх відношення до своїх дій. В Античній Греції повчали: коли ви говорите про якісь обставини, ви завжди повинні говорити фактами. Так воїн, який брав участь в бою і отримував рани, підтверджував цей факт демонстрацією своїх шрамів перед судом.

Сьогодні в доказуванні ні чого не змінилося. Якщо з метою характеристики особи ми запитуємо про потерпілу у свідка-сусіда. І отримаємо відповідь, що «це спокійна, трудолюбива жінка, яка мухи не скривдить. Мені здається, що такі люди є святими».

Звісно, такі психологічні характеристики можуть мати перебільшення, оскільки їх дає сусід. Разом з тим такі характеристики особи, як правило є справедливими. Не

дивлячись на це їх всеж потрібно підкріплювати іншими доказами, що дає можливість розкрити образ позитивного чи негативного характеру, не зупиняючись на одному показі свідка. Такий підхід дасть можливість відійти від штампу: «підсудний за місцем свого мешкання характеризується позитивно». Безумовно така характеристика, ні про що не говорить. Нажаль суди автоматично зазначають їх у своїх вирокх, часто не надаючи їм значення при визначенні міри покарання.

Сьогодні слідчі, як правило, самотійно записують покази підозрюваних, свідків, потерпілих. Читаючи такі покази, доволі складно зрозуміти, що за людина їх давала, оскільки слідчий, як спеціаліст із «звинувачення», доволі «вміло» записує покази осіб, яких він допитує. Не дивлячись на те, що здавалося б, що зміст показів в протоколі допиту зазначено і вірно, але акценти розставлено так, що висновок стає іншим. При цьому втрачається логічний зв'язок між показами підозрюваного і читачем, який читає такі покази, оскільки якби підозрюваний записував свої покази самотійно, то по манері викладення інформації досвідчений адвокат чи прокурор відразу міг би визначити освітній рівень особи, її розумовий і психологічний стан, вихованість, здатність точно концентрувати послідовність і логічність своєї думки, розкрити відношення особи до того чи іншого факту чи події. Особисте занотування показів є безумовно значимим джерелом обширної психологічної інформації. Надруковані слідчим покази є показами слідчого, які він створив від імені свідка чи підозрюваного або потерпілого. В таких показах підібрана лише та інформація, яку слідчий вважав за необхідну і допустиму. Все це робиться з мовчазної згоди адвокатів, обумовлюючи це оперативністю, оскільки якщо свідок чи потерпілий або підозрюваний будуть мати можливість викласти свої покази самотійно, то це буде дуже довго, це буде виглядати по іншому. В зв'язку з цим дуже часто явку з повинного, замість особи, яка повинилась, і яка вже нікуди не поспішає пишуть працівники міліції. В таких випадках виникає питання: «хто кається?»

Необхідно пам'ятати, що слово це відтворення думки, яка характеризує стан душі особи в той чи інший час. Це дає можливість зрозуміти людину. Поглянути на неї її очима.

Разом з тим не потрібно уповати і перебільшувати значення особистих характеризуючих особу обставин та обособленого запису своїх показів, оскільки як би ми не намагалися досягти в цьому істини, істина буде недосяжною, бо навіть самий видатний знавець людських душ може помилятись. Кожна людина є неповторною особистістю. Іменно ця особливість впливає на дійсну поведінку особи. Так чесна, відкрита людина, яку ми давно знаємо, попадаючи в крісло чиновника починає допускати нечесність. Особа, яка була замкнутою, стаючи смертельно хворою, стає відкритою, доступною. Вона починає відкривати свої потаємні думки. Знайомі і навіть близькі люди, які в повсякденному житті вважаються вихованими, порядними людьми насправді проявляють черствість до своїх близьких, оскільки останні їм вже нічого надати не в змозі. Таким чином справжні почуття варіюються в залежності від певних обставин. Тому люди не завжди вірні своєму здавалося б непорушному характеру, і в залежності від обставин проявляють дійсні своєї особистості, або як говорять індивідуальності. В зв'язку з цим ми дивуємося з того, як він міг так вдіяти? В цьому і криється таємниця людської душі, коли розумний інтелектуально-розвинутий чоловік вчиняє нелогічні, не розумні речі, а жорсткий злочинець раптом проявляє таку ніжність на, яку нездатна та людина на яку сподівались. Ось чому в судових промовах «краткість не є сестрою таланту» навпаки розумна обширність є достоянням судових промов. В той же час промова повинна носити динамічний розвиток і одночасно бути проникливою і безумовно раціональною. Такі промови завжди сприймаються позитивно. В той же час монотонність промови робить її сірою і малоприннятною.

Разом з тим судова промова в частині характеристики особи не терпить надмірної хвалебності, оскільки це може мати зворотні наслідки, бо як присяжні засідателі так і самі судді не завжди наділені такими рисами характеру як скромність, святість,

ніжність тощо. Слухаючи такі хвалебні до небес промови, слухачі помимо своєї волі співвідносять почуте до себе, і находячи половинчастість таких характеристик в собі іноді починають проявляти в душі ревності бо вважають себе більш кращими. З цих підстав починають пропонувати покарання більш суворіше, ніж це було б в іншій справі. Враховуючи той факт, що сьогодні більшість кримінальних справ не являють собою великої складності. Вони є простими і пов'язаними із викраденням мобільних телефонів, наркотиками, простими і кваліфікованими крадіжками, хуліганством. Інша їх частина дійсно є складною і пов'язана, із вбивствами, тяжкими тілесними ушкодженнями, зґвалтуванням, шахрайством. В зв'язку з цим адвокатам і прокурорам приходится говорити про ревності і ненависть, злобу і жорстокість, безвольності і жадібність, хитрість і занадто довірливість, легковажність і розпусту. При цьому знайомі і близькі завжди вас розпитують про ті чи інші події, дії осіб, даючи їм свої іноді не завжди позитивні, а іноді і негативні характеристики. Вони це роблять від душі, оскільки їх інтерпретація подій та характеристика осіб, яких вони ніколи не бачили є емоційною, спонтанною, а тому є, природною і іноді доволі влучною. Не потрібно відмахуватись від почутого. Навпаки потрібно запам'ятати такі вирази, а то і записати їх, оскільки це в більшості своїй є відтворенням загальної думки суспільства членами якого є також присяжні засідателі, судді, прокурори, слухачі тощо. Разом з тим це не означає, що обставини кожної справи потрібно кожного разу розповідати своїм знайомим. Для розуміння психології самої простої чи самої складної кримінальної справи, необхідно умовно поставити себе в ті чи інші умови в яким мала місце та чи інша подія з тим щоб подивитись на ці обставини очима їх учасників. Така робота безумовно дасть необхідний результат.

Разом з тим є доволі багато справ в яких наявною є обопільна вина як підозрюваного, так і потерпілого . Так гвалтівник добиваючись силою жінки отримує смертельний удар залізним предметом по голові. Всі жінки в таких випадках

скажуть, що на місці такої жінки вони вчинили б аналогічним чином.

Чоловік заставши дружину з коханцем вдарив її кулаком в обличчя від чого остання впала і вдарившись головою об стіну загинула. Всі чоловіки, які б почули про це, сказали б, що вони вчинили б аналогічно, тому чоловіка засуджувати нізащо. Такий радикалізм суджень не говорить про те, що такі чоловіки і жінки є вкрай жорстокими. Ні, це є відголоском звичаєвого права, коли так вирішувались конфлікти тисячоліття тому. В цій психологічній ситуації є дві її складових: хід та проти хід. Хід – це психологічні посилки у вигляді змісту подій – фактів, які як з одного так з іншого боку є неприйнятними. Але перша їх частина психологічно є настільки сильною, що при її нівелюванні на себе і своє «я» вона сприймається як особиста справа, хоча нівелювати її на себе ніхто не нівелює. З цих позицій люди роблять свої заключення, розуміючи до речі, що така їх позиція є незаконною.

В таких крайніх випадках і обвинувачувальна і захисна промови будуть впливати на рішення присяжних засідателів. Такий вплив буде тим більшим чим більше промовець врахує не лише всі обставини справи, але і дасть їм зрозумілу психологічну характеристику, оскільки така характеристика особи є близькою і зрозумілою всім. При цьому як перші, так і другі дії не сприймаються суспільством як правомірні Разом з тим така характеристика не повинна бути вульгарною чи хвалебною, вони повинна ґрунтуватись на співчутті, справедливому аналізі подій, красивих і влучних порівняннях, чистому і переконливому слові.

ГЛАВА 18. МОТИВ ПРОМОВИ

Дуже часто вислуховуючи інформацію злочинного характеру, яка пов'язана з навмисним доведенням підприємства до банкрутства, вбивствами, тяжкими тілесними ушкодженнями, підпалами будівель чи ресторанів, як це мало місце в Одесі в 2012 році, коли невідомі постійно підпалювали ресторани вночі, ми завжди запитуємо: «А який мотив таких злочинів?»

Тобто ми ставимо собі запитання з якою метою скоєно той чи інший злочин? Що хотів довести чи добитись злочинець, та чи досяг він своєї мети в кінцевому її результаті? В залежності від відповіді на ці, здавалося б прості, запитання ми зможемо спрогнозувати (тобто створити версію), мотиву і виходячи з цього визначити те коло осіб, які могли б бути причетними до такого неправомірного діяння? Які мотиви рухали злочинцем? Ще древні говорили, що кожен злочин потрібно розглядати через логічну призму: «кому це вигідно?» І в залежності від цього можна сказати, яка мета злочину.

Перелік мотивів не є занадто великим. Це можуть бути помста, злиденність, користь, ревності, ненависть, полова пристрасть, захист честі і гідності, приховання інших більш тяжких злочинів тощо. Як бачимо мотив злочину це завжди психологічна складова душі особи, спрямована на досягнення запланованого злочинного результату, чи спонтанне виникнення такого пориву при погляді на ту чи іншу картину навколишнього середовища. Вияснення мотиву неправомірного діяння є першочерговим завданням слідства. Розкриття мотиву злочину прокурором є як правило вдалим ходом судової промови. Змальовуючи злочинний намір за рахунок епітетів та порівнянь, прокурор може точно акцентувати увагу суду на цій початковій стадії злочину з послідуочим його втіленням в цілеспрямовані дії для досягнення злочинного результату. Безумовно, такий підхід, одночасно буде характеризувати особу, як підступного, небезпечного злочинця, чи випадкову людину, для якої вже сама судова процедура є покаранням.

В той же час адвокат повинен дуже уважно підійти до характеристики мотиву діяння підозрюваного. Не завжди в судових промовах необхідно детально аналізувати мотив діяння, оскільки мотив завжди характеризує особистість. Тому тут важливо не створювати негатив, не «підігравати» прокурору, оскільки останній вже детально зупинився на мотивах злочину, а розумно в межах необхідного стосуватись цього архіскладного та специфічного питання. Якщо ж прокурор не говорив про мотив, то адвокат отримує широке поле дій, де можна показати, що особа є позитивною і злочин вчинила під впливом негативних для особи обставин. При їх відсутності таких діянь особа б ніколи не вчинила.

Мотив злочину, окрім дій, які можуть мати місце за участі недієздатних осіб, має місце завжди. В більшості справ він є чітко вираженим. В іншій частині справ мотив є неочевидним, але це не означає, що він відсутній. Безумовно мотив є тією психологічною пружиною, яка підштовхнула особу до тих чи інших діянь, тому особа часто хоче заретушувати дійсний мотив діяння, намагаючись приховати його суть. Це має місце тоді, коли одним злочином хочуть приховати інший більш тяжкий злочин, або такий мотив може знаходитись в інших площинах на, які просто не було звернуто уваги. В той же час не можна окреслити мотив лише одним словом, наприклад: користь. Необхідно створити словесно-психологічну картину суті користі у тої чи іншої особи, її характеризуючі особливості, співставити її діяння з діяннями інших учасників, яких було використано за рахунок їх обману, чіткого злочинного розрахунку, використання психологічного тиску на таких осіб тощо. Такий підхід до цієї частини судової промови дасть можливість якнайкраще розкрити мотив діяння.

Разом з тим до формування мотиву, особливо у справах про спричинення різного роду тілесних ушкоджень, перевищення мір необхідної оборони, шахрайств, як правило має відношення і потерпілий. З урахуванням даних обставин в ході судового слідства необхідно вияснити його участь у формуванні мотиву злочину особи. Це повинно бути в об'ємі чотирьох п'яти

речень, оскільки якщо оратор допустить об'ємні судження в цьому питанні, це не стане цікавим з одного боку, а з іншого може бути втрачено зв'язок між основними судженнями, що призведе до заплутаності промови. Ось чому важливо не перевантажити цю частину промови не потрібними судженнями. Так молодий адвокат у справі щодо вбивства, яке сталося в селі, говорячи про мотив злочину і намагаючись розуміти його суть говорив про те, що: «підсудний і потерпілий знали один одного з дитинства, були навіть друзями. Ходили до одної школи, а після армії працювали в одному господарстві в одній бригаді. Вони були один у одного на весіллі. Часто допомагали один одному по господарстві, оскільки жили майже по сусідству. Їх дружини були подругами, а діти приходили один до одного. Всі на вулиці і в селі поважали їх. І раптом один убив іншого. Мій підзахисний не може пояснити як це могло статися. Він дуже переживає за скоєне, і це відчувається і сьогодні. І якщо він давав якісь заплутані покази, то це він робив від переживання». Як бачимо співставлення обставин мало місце, але співчуття до особи воно ні у кого не викликало. Навпаки це викликало багато запитань. Намагання ж адвоката якимось обумовити мотив з послідовними психологічними наслідками привели до плутаності та нелогічності промови.

Обговорення мотиву це проведення психоаналізу мети та поступальності в часі дій особи. З урахуванням цього ми завжди можемо зробити висновок, проте чи особа намагалась рухатись в напрямку злочину чи це стало наслідком співпадіння обставин. Чи можливо такі дії особи були спрямовані ким-то. Як уже зазначалось вище аналізуючи мотив діяння адвокату на відміну від прокурора потрібно уникати детальних його роз'яснень. Краще не договорити чим сказати щось зайве.

ГЛАВА 19.

КОЖНЕ ДІЯННЯ ПОТРЕБУЄ СВОЄЇ ОЦІНКИ

Ніхто не буде спорити з тим, що права, свободи та інтереси людини повинні захищатися як органами досудового розслідування так і судом. Звісно це не залежить від того, хто в якому процесуальному статусі приймає участь у справі. Безумовно потерпілий як правило викликає співчуття, а особа яка скоїла протиправне діяння зневагу. Разом з тим уявлення про добро і зло так сильно змінювались від народу до народу від століття до століття, що часто протирічили одне одному [12, 94].

В той же час поняття добра і зла є фундаментальними початками людського життя. Не дивлячись на те, що це є найскладнішою і до кінця не вирішеною проблемою людської цивілізації. Ось чому проблема добра і зла для юриста з одного боку є складною, а з іншого важкою в її розумінні, і навіть небезпечною категорією.

Готуючись до судової промови перед адвокатами чи прокурорами завжди стоїть проблема оцінки діяння особи, як з точки зору юридичної так і моральної. Перш ніж говорити про мораль, по відношенню до особи, яка в чомусь звинувачується, необхідно дати юридичну характеристику самим подіям, які є предметом судового дослідження. Для цього потрібно знати не лише всі факти та обставини справи, але і кримінальний закон та судову практику з цього питання. Під поняттям судової практики безумовно розуміється не лише практика рішень Верховного Суду України, Конституційного Суду України, а і Європейського Суду з прав людини, оскільки такі рішення носять прецедентний характер. З цих підстав їх правові позиції є обов'язковими для всіх судів нашої держави. З урахуванням даних обставин як адвокат так і прокурор повинні знати дану практику. Якщо ви щось пропустите в своїй промові, то можна говорити про не

¹² Маркс К. Энгельс Ф., Анти – Дюринг. Отдел 1. Философия. Раздел 9. Мораль и право. Вечные истины. М.: Государственное издательство литературы. 1961. Сог., изд. Второе. Т. 20. – С. 94.

доопрацювання в цьому питанні. Якщо ж ви не знаєте закон, чи судову практику, це говорить про низький кваліфікаційний рівень правознавця, а відповідно до цього такій особі потрібно подумати про зміну роботи. Юрист повинен знати не лише кримінальне чи цивільне право, але і процесуальне право, знати постанови Пленуму вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ України. Особливо це важливо знати, коли мова йде про злочини з політичним їх підтекстом, про багатоепізодні злочини де кожне діяння є самостійним із своєю особливістю кваліфікаційних ознак. Точність кваліфікації діянь є основою законності та справедливості, оскільки від правильної кваліфікації діяння залежить покарання особи. Разом з тим важливо не заплутатись в тих фактах, які впливають на кваліфікацію діяння особи. Щоб справитись із таким об'ємним матеріалом, необхідно визначити часові параметри промови розбивши її на окремі складові. При цьому не обхідно відділяти юридичну суть діяння від моральної її оцінки. Часто діяння, які набули особливого суспільного резонансу, отримують всенародне обговорення в пресі чи телебаченні. При цьому дії осіб, які скоїли злочин відразу отримують оцінку у виступах відомих людей, чи фахівців створюючи тим самим суспільну думку, не вдаючись до всіх без виключно фактів, беручи до уваги лише наслідки тих чи інших дій. Часом це є намаганням через суспільну думку вплинути на суд, звинувачення чи захист, з метою досягти певного результату. Не дивлячись на те, що моральна складова діяння не впливає на кваліфікацію самого діяння, але не враховувати цього не можна. Для судового оратора необхідно знати суть таких думок, оскільки доволі часто в них точно відтворено суспільну мораль. Важливість цих знань полягає в тому, що суспільна думка як правило поділяється на дві тези: перша з них: винен безумовно, а тому потребує якнайсуворішого покарання. Інша це не можливо, а якщо можливо, то в цьому хтось зацікавлений. Судді ж намагаються дистанціюватися від громадської думки і робити висновки на основі наявних в справі доказів.

Разом з тим не одне явище в житті не буває незалежним від суспільної думки і її юридичної кваліфікації. Знайомлячись із матеріалами справи, приймаючи участь у судовому засіданні оратор повинен зробити свою, особисту моральну оцінку діяння. Така оцінка не завжди повинна співпадати із суспільною оцінкою діяння, оскільки не можливо стверджувати, що по кожній справі можливо встановити те, що в дійсності не відбулося. В той же час необхідно бути особливо переконливим в своїх оцінках. Переконливо ж давати суспільну оцінку діянням з чужих слів, чи навіть самого суспільства неможливо. Ось чому судовий оратор іноді повинен йти проти течії, відстоюючи свої переконання, пропонуючи нові погляди на те чи інше діяння.

ГЛАВА 20. ТВОРЧІСТЬ ДУМКИ

Кожна промова – політична, наукова, судова тощо містять в собі елемент творчості. Уявіть на хвилину якби цього не було, і всі оратори говорили б виключно науковими фразами чи лише змістом теорем, фізичних чи юридичних законів, це не лише було б скучно для самого оратора але від цього можуть заснути всі слухачі. Судді, як правило також проти такого підходу. В тей же час коли прокурори чи адвокати говорять занадто про те, що не відноситься до справи, коли їх заносить в свої судження, судді зупиняють таких ораторів пропонуючи говорити їм по суті. Якось мені один молодий адвокат скаржився про те, що коли він говорить по суті як цього хоче суддя це не цікаво. Коли ж він словесно прикрашає свою промову, суддя зупиняє його роблячи йому зауваження. Що можна було б йому сказати? Художні вирази в судовій промові безумовно повинні мати місце, але вони повинні мати свою міру, місце і час. Така міра повинна бути такою, яка б розширяла уявлення про злочинця чи злочин, у разі проголошення прокурором обвинувачуваної промови. При цьому така промова безумовно повинна ґрунтуватись на доказах.

Адвокат же навпаки критикуючи недоліки процесуального характеру, чи упущення слідства безумовно може їх супроводжувати критичними порівняннями з художньою їх «обробкою». Такий підхід не буде перевантажувати як оратора так і слухачів, оскільки буде сприйматись легко з одного боку, а з іншого дасть можливість як суддям так і присяжних засідателів слідкувати за розвитком думки оратора. Така виразна, чітка, логічна промова безумовно повинна бути легкою для сприйняття, іноді з проявом іронії відносно тих чи інших фактів. Все це потребує безумовної праці над текстом промови. Разом з тим це не є художньою творчістю. Робота кондитера по виготовленню тортів, робота садівника по висадженню фруктових дерев, звісно є життєвою необхідністю, оскільки це їх робота. Для адвоката та прокурора матеріали кримінальної справи це буквар читаючи який вони пізнають суть події. Якщо ж сказати, що робота

садівника має свої результати, оскільки дерева дадуть плоди, а коли дерева зацвітуть, то вони принесуть естетичну насолоду великій кількості людей. А торт, який зроблено кондитером є не просто прикрашений пиріг, це весільне свято на яке сконцентровано погляди великої кількості гостей, а його форма і смак такі, що про цей торт гості розповідатимуть своїм знайомим. Таким чином всі люди починають говорити про художню творчість садівника і кондитера. Безумовно про роботу адвоката чи прокурора говорять менше і лише спеціалісти, оскільки всі розуміють, що їх робота не приносить естетичної насолоди суспільству. Ось чому ми ніколи не мали прокурора чи суддю героя соціалістичної праці. В той же час говорити лише щоб говорити не можна, оскільки в такому випадку втрачається актуальність промови, її привабливість. Краще сказати стисло, але сильно, а не довго і беззубо. З урахуванням даних обставин необхідно достовірно знати кожен факт, уявити дійсну його цінність. Неодмінно співставити такі факти, щоб така робота принесла певний результат.

Отже творчість в житті людини займає особливе місце. Для одних це зміст їхнього життя, для інших творчість це хобі, а для юриста це є повсякденною необхідністю, оскільки юрист повинен чітко і зрозуміло дати не лише юридичну консультацію, чи красиво скласти процесуальний документ, але і красиво, і змістовно проголосити судову промову. Для того, щоб так робити потрібно мати не лише спеціальні знання, а і вчитись точно та логічно викладати свої судження. Я часто зустрічав людей, які після консультацій у адвоката приходили знову на консультацію пояснюючи це тим, що вони взагалі не зрозуміли нічого з того, що говорив їм перший адвокат. Часто це має місце тому, що адвокати вивчивши зміст норм матеріального чи процесуального права не можуть чітко і зрозуміло сформулювати і доступно роз'яснити їх суть. Роз'яснити як та чи інша норма регулює ті чи інші правовідносини, ті чи інші дії чи факти. Які наслідки юридичного характеру можуть наступити у зв'язку з порушенням чи невиконанням певних дій, які урегульовані законом. Надаючи юридичні консультації переконайтесь в тому, що людина розуміє

те, що ви їй роз'яснюєте. Для більшої наглядності можна накреслити на аркуші паперу певну схему правовідносин та роз'яснити як це все взаємодіє, та як залежать одні факти від інших. При цьому можна окреслити коло суб'єктів, які мають відношення до справи та роз'яснити, як ці суб'єкти взаємодіють, та як впливають один на одного. Це чудовий спосіб, який дає можливість наглядності і кращого розуміння ситуації.

Такий підхід, адвокати чи прокурори, можуть використати як в своїй повсякденній роботі так і при підготовці до справи. Така форма підготовки дає можливість точно формулювати питання, зрозуміти їх послідовність, зміст тощо. З утвердженням верховенства права велику роль як в кримінальному так і в цивільному чи адміністративному процесі відіграють адвокати. В кримінальному процесі це має місце на стадії досудового слідства. Цьому сприяв сам законодавець, віднісши велику кількість справ невеликої тяжкості та середньої тяжкості до справ приватного звинувачення. Ця велика кількість дрібних діянь раніше розслідувалась слідчим органом і в безумовному порядку направлялась до суду для постановлення обвинувального вироку. Сьогодні ж такі склади злочинів закріплені в ст. 477 КПК України [13]. Характерною особливістю таких справ є те, що вони можуть бути закриті за примиренням потерпілого із підозрюваним за умови відшкодування збитків, а при тяжких злочинах вчинених відносно юридичної особи, можливе також примирення сторін за умови відшкодування спричинених злочином збитків.

В таких випадках завданням адвоката є проведення перемовин. Адвокат стає дипломатом, тобто тим посередником через якого відбувається передача тої чи іншої інформації від однієї до іншої сторони – сторони захисту і сторони звинувачення. Не дивлячись на те, що адвокат обмежений обставинами справи, але його спілкування з потерпілою стороною повинно дійсно носити творчий характер. Тут має місце не просто умовлення потерпілого укласти мирову угоду,

¹³ Кримінальний процесуальний кодекс України К.: Юрінком Інтер, 2012.

оскільки такий підхід іноді тягне за собою умови до таких матеріальних відшкодувань, які часто є не прийнятними для підзахисного.

Такий діалог безумовно повинен бути підготовленим. Він повинен мати доволі короткий, але точно розрахований на ситуацію вступ, із співчуттям до потерпілого, який безумовно несправедливо поніс як матеріальні так і моральні збитки. Разом з тим, кожна ситуація, навіть сама складна має шляхи свого вирішення. Навіть, коли з вами не хочуть спілкуватись, ви повинні підготувати короткий, стислий словесний відступ, який обов'язково повинен закінчуватись на тому, що можливо ваш прихід є невчасним для потерпілого, тому ви залишаєте дану розмову не закінченою. Безумовно такий діалог повинен ґрунтуватися на виключній повазі і співчутті до проблем чи горя потерпілої сторони. При цьому завжди повинна мова йти не про гроші, а про людську допомогу з метою за гладження провини. І навпаки, кожен діалог із стороною звинувачення, яку представляє прокурор, повинен носити виключно конструктивну основу. Тут повинен бути професійний підхід до переговорів, але з відтінком того, що підзахисний дійсно шкодує щодо неправомірної поведінки, яка мала місце в той чи інший період його життя. В зв'язку з цим він має намір відшкодувати матеріальні, а при наявності і моральні збитки потерпілій стороні, оскільки він чудово розуміє, що це безумовно вплине на кінцеву його долю.

Таким чином, перемовини сторони захисту і обвинувачення по справах приватного звинувачення повинні проходити на безумовній пропозиції, яка адресується прокурору з метою отримання точної і чіткої відповіді щодо можливого укладення угоди про визнання винуватості (ст. 470, 472 КПК України). В такому діалозі доречними були б словосполучення, які не просто озвучують позицію адвоката, але допомагають рухати діалог в потрібному для захисту руслі: «Я сподіваюсь на ...», «Я хотів би звернути вашу увагу ...», «безумовно, ми маємо намір ...», «мій підзахисний шкодує ... він повністю розкався у скоєному. Це дає мені можливість просити вас...», «ми сподіваємось, що ваша позиція в цьому питанні...». Як бачимо це не просто ключові,

акцентуючі фрази, це фрази, які у безумовному порядку спонукають іншу сторону до відкритого діалогу. Такий творчий підхід до професійного діалогу завжди сприймається з повагою. Якщо ж діалог полягає лише у проханні пожаліти підзахисного, оскільки у нього є діти, то такий діалог ставить адвоката у роль прохача, залежного від волі потерпілого (ст. 471 КПК України) чи прокурора (ст. 469 КПК України), а це ніколи не викликало, ні поваги, ні заохочення до розмови, чи продовження діалогу в розмові.

Разом з тим готуючись до таких зустрічей адвокат як і прокурор у безумовному порядку повинен володіти не лише інформацією щодо всіх обставин справи, але і володіти тим законодавством та прецедентною судовою практикою, які стосуються даної справи. Такий підхід дає можливість вільного діалогу з точки зору питань законодавчого та практичного спрямування. Це безумовно викликає довіру до професіоналізму адвоката і сприяє тому, що потерпілий сам часто просить у нього допомоги у вигляді поради: як йому діяти? Якщо ваша порада дійсно є справедливою, то потерпілий безумовно вислухає вас.

Готуючись до судової промови в судовому засіданні, не залежно від того це кримінальна, цивільна чи адміністративна справи, необхідно опрацювати, матеріал не лише самої справи, а і наслідків судового засідання, співставити їх, визначити їх ідентичні та відмінні сторони. Разом з тим промова не повинна мати глибоких «карманів», якими є ті чи інші факти чи обставини, на яких провець залишається довгий час, оскільки такі занадто глибокі відхилення поступово відводять оратора від суті справи, що призводить до занадто обтяжливої судової промови, з різкими розривами між її частинами. Розуміючи це оратор починає хвилюватись і від того ще більше заплутує ситуацію. Як результат промова, яка мала хороший вступ в подальшому стає невиразною, обвислою і нецікавою. В зв'язку з цим вона негативно сприймається не лише судом, а і буде розцінюватись вами як ваша поразка. Таким чином, промова повинна проголошуватись і сприйматись за законами художнього твору (вступ, зав'язка, розв'язка, епілог), тоді це буде цікаво, тоді вона

досягає результату. Але для того, щоб це було так необхідно попрацювати над «силою» кожного слова, точною послідовністю змісту речень, лаконічністю і зрозумілістю висновків.

Разом з тим за всіма цими високопарними фразами не можна загубити людину. Практика показує, що під час досудового слідства у кримінальному провадженні з точки зору потерпілого, чи цивільного провадження позивача від 15 до 20 % обставин трактується не точно. Це пов'язано з тим, що кожен із них навмисне чи ненавмисне виправдовує свою поведінку корегуючи її на свою користь. Від двох до п'яти відсотків учасників судового процесу (на їх думку) трактують факти достовірно (хоча вони не розуміють їх суті). Іноді це не відповідає дійсності, а тому вони не навмисне вносять в справу ускладнення, які можуть привести до не вірного загального висновку. В зв'язку з цим, як адвокату так і прокурору необхідно уважно відноситись до суті і змісту кожного факту уточнюючи все це за рахунок простих і зрозумілих за змістом запитань.

Разом з тим сприймати роботу адвоката чи прокурора виключна як їх творчість було б не вірно. Це тяжка розумово-аналітична робота, за якою стоїть людина, її сім'я, її майбутнє. Така робота безумовно приносить користь людям. З урахуванням даних обставин доречно було б говорити про елементи творчості, оскільки кожен обвинувальний акт, кожна позовна заява, кожне судове рішення чи вирок є закінченою особистою інтелектуальною працею судді, прокурора чи адвоката, оскільки зміст таких процесуальних документів їм ніхто не підказує і не пише. В той же час ознайомившись із їх працею ми відразу розуміємо думку їх автора. Інша справа: переконує нас чи ні зміст цих процесуальних документів? Такий висновок ми формуємо по мірі ознайомлення із змістом написаного. Занадто часто такі документи є настільки спрощеними в описі подій, аналізу доказів та висновків, що навіть їх легка критика приводить до розуміння того, що такий «твір» підготовлений не зовсім професійно, а його автор має або незначний досвід юридичної роботи, або віднісся до такої відповідальної роботи халатно. В таких випадках як

адвокати, так і прокурори, як майстри слова мають можливість створювати зразки ораторського мистецтва.

Кожного дня адвокати і прокурори мають професійні відносини із особами, які порушили закон, мають можливість до спілкування з ними, але це не означає того, що вони втрачають почуття справедливості, гумору чи поваги до людини. Разом з тим ця рутинна робота робить цих людей звичними до неї. Безумовно їх не дивує спосіб крадіжки чи шахрайства, але повага до людини робить їх сміливішими. Наполегливість в роботі сприяє позитивному результату вінцем якого є судова промова. Адвокати і прокурори згідні художникам, які кожного дня працюючи із одними і тими ж фарбами, кравці прошиваючи одні і ті ж тканини створюють шедеври, іноді не замислюючись над тим, що вони дійсно зійшли на вершину своєї професії. Спостерігаючи все це ми говоримо, що це є мистецтвом, яке має багатий зміст, своє серце. Але ж робота адвоката чи прокурора при їх виступі в суді це також є мистецтвом. Просто таке мистецтво є виключно профільним. Воно не набуває масовості. В той же час таке мистецтво полягає в умінні розкрити причини і підстави того чи іншого діяння, його мотиви, доказати факти, які відповідають дійсності, встановити дійсні взаємовідносини між людьми та дати їм характеристики тощо. При цьому всі ці питання не дивлячись на їх здавалося б простоту, постійну їх схожість, як щодо кримінальної так цивільної справи, за своїм змістом ніколи не будуть схожими, оскільки кожна справа є особливою і у зв'язку з цим особистою буде і промова як у адвоката, так і прокурора. Безумовно, якщо ви будете лише перелічувати самі факти тих чи інших обставин, які і без цього відомі суду і слухачам, то ви не досягнете ніякого результату, ні правового, ні ораторського, ні професійного, оскільки чути ще раз те, що ти достовірно знаєш не породжує ні зацікавленості, ні задоволення. Разом з тим якщо ви попрацюєте над промовою професійно і творчо, то ви маєте всі можливості вкласти в свій процесуальний продукт свій розум і серце. Потрібно пам'ятати, що в кожній кримінальній чи цивільній справі є центральні фігури, а є другорядні. При цьому вони діють в часі одночасно

приймаючи участь в тих чи інших подіях, то в активній, то в пасивній формі. Це дає можливість оратору словесно відтворити картину подій, розділяючи загальний хід подій від другорядних фактів. Такий підхід дає можливість створити в промові два паралельних шляхи, які одночасно може вести чи то адвокат, чи прокурор. Безумовно такий складний прийом може застосовуватись лише при наявності відповідного досвіду, оскільки потрібно в міру приділяти уваги кожному із цих досліджень, об'єднуючи їх загальною думкою, чи протилежними висновками, що безумовно прикрасить вашу промову, оскільки особа, яка спостерігає за побиттям потерпілого і виступає свідком у справі може приділити увагу лише побиттю потерпілого, але ж така безучасна її поведінка безумовно може заслуговувати і на моральний осуд. Це ж стосується і віктимологічної поведінки потерпілого, оскільки інколи потерпілі самі провокують дії, інших осіб за які потім вони можуть нести кримінальну відповідальність. Такий підхід до промови допоможе адвокату словесно відтворити не лише механічні дії свого підзахисного чи потерпілого, але і відтворити дані події з урахуванням всієї тієї обстановки, в якій відбувалися такі події.

Безумовно для такої лінії захисту потрібен творчий підхід. Потрібно розуміти, що судова промова являє собою синтез історії стосунків, чи тих подій, які передували фактичним обставинам, безпосередньої участі чи співучасті таких суб'єктів, їх ролі і місця в неправомірних діях, кваліфікації діяння тощо. При цьому всі ці складові потребують простоти і водночас сили логічної полеміки. Безумовно, судова промова не являє собою виключної естетики у переданні та аналізі фактичних обставин. Так у справах про вбивство чи зґвалтуванні адвокат не може словесно прикрашати обставини, оскільки це буде виглядати цинічно. Ми не можемо вихваляти чоловіка, який щойно покинув дружину і дитину, і пішов жити до іншої жінки. При цьому він звернувся до суду про розподіл спільно нажитого майна. Після цих слів ми починаємо відчувати провину чоловіка перед дружиною і головне дитиною. Разом з тим вияснюючи обставини у справі було встановлено, що дружина зраджувала своєму чоловіку. Ви

звернули увагу, як змінилося ваше відношення до жінки. При таких обставинах адвокат говорячи про ідеал шлюбу, як інститут захисту відносин в сім'ї було розвалено, і зраджено. Таким чином, ми подумки починаємо урівноважувати дії чоловіка по відношенню до його дружини. Але якщо адвокат додасть, що такі дії чоловік вчинив не відразу намагаючись зберегти сім'ю. При таких обставинах ми вже починаємо схилитись на позицію чоловіка, оскільки співвідносячи дані обставини ми починаємо розуміти, що чоловік приймав всі міри до збереження сім'ї. Ось чому при однаковій назві справ, фактичні обставини в кожній із них ніколи не повторюються з фотографічною точністю, хоча і мають деякі загальні риси. Таке поступове переконання має місце у свідомості не лише у слухачів, але і суддів, а це і є тим шляхом, який веде до того результату, який ви сподіваєтесь отримати.

Безумовно багато годинна робота над вивченням справи, формуванням змісту судової промови, її стилістики, логіки, фактичної послідовності дає вам розуміння того, що кожна судова справа це певного роду система взаємовідносин, система дій, система наслідків. Саме адвокат чи прокурор проголошуючи судову промову намагається аналізувати кожен із цих систем, проводячи слухачів по лабіринту логіки своєї думки, яка в свою чергу слідує по стежці тих чи інших дій, чи подій в яких брала участь особа. Таким чином судовий оратор, як завзятий екскурсовод проводить всіх учасників судових слухань по коридорах життєвих галерей своїх героїв, зупиняючись, то біля однієї картини, то біля другої, змальовуючи суб'єктів характерними для них фарбами, даючи пояснення щодо цих картин, роблячи свої висновки, які ґрунтуються на сюжеті даних полотен. Коли така «екскурсія» закінчується. Ви робите загальний висновок, відповідаючи на своє ж риторичне запитання: «І що це було?».

Безумовно ви знайдете вірну відповідь, яка і буде по суті кульмінацією вашої промови. Я не думаю, що суд чи присяжні засідателі зможуть виправдати убивцю чи особу, яка явно перевищила межі необхідної оборони, але кожен із суддів, які будуть ухвалювати судовий вердикт при доброті побудованій

схемі промови, логічності суджень з добре і до місця підібраними порівняннями, сильними за своїм змістом словами вимушені будуть погодитись із тим, що захисник правий від початку і до кінця, але наслідки все ж є занадто тяжкими. Якщо ж за такою схемою побудована промова прокурора і вона проголошена від душі, а промова захисника зводилась лише до прохань про помилування і співчуття, я б за таку промову не дав би і ломаної копійки.

ГЛАВА 21.

ІДЕЯ

Ідея є однією із найскладніших аналітичних думок, які синтезує наш мозок. При цьому ідея завжди є віртуальною, а тому її не можливо відразу побачити чи доторкнутись. Ідея стає реальністю лише при наполегливості особи, в голові якої така ідея виникла. В той же час ідея це та мить думки при якій ми дивуємося від того чому раніше не змогли здогадатись про це самі, оскільки це настільки просто...

Здається, що ідея має місце лише в роботі поета чи художника, винахідника чи вченого, дизайнера чи менеджера і не має місця у судового промовця, адже останній пов'язаний із конкретними фактами, які відомі як йому, так і суду. Безумовно це так, але кожен факт, кожна дія особи, навіть якщо вона є правильною чи не зовсім, не виникає сама по собі. Більш того кожен факт об'єктивної реальності завжди пов'язаний з певним колом обставин, чи подій, які у безумовному порядку мають більший чи менший вплив на виникнення тих чи інших фактів. Якщо вірно зрозуміти ці обставини і дати їм вірну оцінку, то обов'язково можна зрозуміти причини тієї чи іншої поведінки особи в тій чи іншій ситуації, і як правило в таких обставинах можливо віднайти позиції, які оправдують навіть вже скоєне неправомірне діяння.

Якщо уявити, що жінка, похилого віку, спричинила тяжкі тілесні ушкодження особі, яку вона вдарила сокирою по голові, коли остання вночі проникнула в її будинок, (така справа мала місце в судовій практиці), від чого особа померла. Прокурор в зв'язку з цим сказав, що: «жінка забрала у чоловіка саме цінне, що є у людини це її життя». Але адвокат у своєму виступі розбиваючи позицію прокурора щодо цінності життя зазначав про те, що «чоловік перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння вночі вдерся в будинок одинокої, похилого віку жінки з метою її пограбування. Жінка боронячи своє житло, свою власність, своє життя діяла в стані виключної самооборони. При цьому такі її дії мали вимушений характер, оскільки вони були спровоковані

явними неправомірними діями потерпілого». При таких обставинах суд і присяжні засідателі з одного боку розуміючи суспільну небезпеку діяння жінки, оскільки смерть особи займає перше місце в таблиці про тяжкі злочини, і з цих підстав є найнебезпечнішими, все ж виправдали жінку, хоч прокурор і в репліках про злочин жінки критикуючи при цьому позицію адвокат на тому, що останній «не маючи жодних доказів мети проникнення в будинок домислює сам таку мету як вимушену самооборону у зв'язку із захистом підсудною свого життя чи майна. Чому адвокат не допускає того, що нетвереза людина могла спутати свій будинок з чужим, оскільки потерпілий проживав по сусідству, а тому при невідкритті дверей будинку почав лізти у вікно».

Безумовно прокурор мав право говорити так щодо мети проникнення в будинок, оскільки як адвокат так і прокурор будували свої промови на певній ідеї, яка ґрунтувалась як в першому так і другому випадку на припущеннях. Але ідея адвоката мала природний вигляд, вона ґрунтувалась на неприйнятті таких дій суспільством. Саме вона віддзеркалювала ті випадки і настрої присяжних засідателів про які вони наслухались в реальному житті. Саме цей страх і витав в залі судового засідання. Це був вдалий хід проти якого суд не встояв. При цьому всі слухачі були одностайної думки про те, що постраждалий сам винен в тих наслідках, які він сам для себе і створив. Безумовно такі випадки потребують від промовця художнього слова в більш детальному описанні кожного кроку потерпілого з одного боку і душевного стану жінки в цей час з іншого (паралельність промови). Такий підхід дав можливість адвокату настільки підняти, в своїй промові, над обвинуваченням, що останнє не змогло дотягнутись до захисту. Цю ситуацію, як суд так і присяжні засідателі сприйняли як свою. Промова була настільки послідовною і точною в акцентах та обставинах, з її витонченим словесним описом подій, що дало можливість адвокату повести за собою кожного із присяжних засідателів тими життєвими дорогами, які випали на долю такої

жінки, супроводжуючи все це цілим рядом порівнянь з відтінком певної фантазії.

Якщо Ви хочете бути адвокатом, це одна справа – адвокатів багато, але якщо ви хочете бути хорошим адвокатом, то не лінуйтесь ходити до слідчого чи прокурора, щоб ознайомитись із справою. Аналізуйте факти і обставини. Учіться говорити, уявляючи ті сцени і обставини, які стосуються не лише самих дій, а і місця подій. Спробуйте передати все це словами, від душі, з приданням їм потрібної енергетики, з оцінкою письмових та речових доказів, про які йде мова у справі. Після цього прочитайте справу ще раз. Попробуйте після цього проговорити свою промову. Це необхідно для того щоб ваша душа і пам'ять змогли наповнитись тією матерією та тим духом, який був в ту хвилину на місті тих чи інших подій. Ви зрозумієте настрій всіх персонажів, які були на цьому місці, чи приймали участь в таких подіях. Ви відчуєте себе слідопитом, людиною здатною до правової поезії в тій прозі життя, яке реально мало місце.

Я переконаний в тому, що коли ви почнете свою промову, всі будуть з захопленням слухати вас, і це буде дійсно судовою промовою, в яку Ви вклали не лише знання норм права, а розкрили і донесли до слухачів життя таким як воно є, віддавши цій кропіткій роботі, теплоту своєї душі і серця.

ГЛАВА 22.

СУДОВЕ ЗАСІДАННЯ

Як-то працюючи суддею, я розглядав одну кримінальну справу. Адвокатом підсудного був молодий чоловік. Не дивлячись на те, що прокурор доволі продуктивно працював в судовому засіданні, адвокат в'яло приймав участь в судовому слідстві, хоча справа дійсно була складною, спірною в кваліфікації та різнонаправленою в доказах. В судових дебатах адвокат запутався настільки, що ледь зміг закінчити свою «промову». Безумовно такий підхід до справи є неприйнятним. Необхідно розуміти, що розкриття, виявлення, уточнення змісту засобів доказування, місця кожного доказу і доказів в їх сукупності, співставлення їх змісту, можливість постановки питань і доведення таким чином відповідей та їх суті до суду, може мати місце лише в межах судового засідання. Саме в судовому засіданні можливо донести до суду законність чи не законність правової позиції тієї чи іншої сторони. Замінити судові засідання навіть самою красивою, логічно вивіреною судовою промовою неможливо, оскільки судова промова є продовженням судового засідання, а не навпаки. Судові засідання це процесуальна процедура. Хто краще володіє законами цієї процедури, уміє красиво і логічно, а головне просто роз'яснити навіть самі складні життєві ситуації той і переконає суд у винності чи невинності особи в її правоті чи неправоті.

Часто можна почути, що прокурору простіше виступати в суді, оскільки на нього працював слідчий, який зібрав та проаналізував ті чи інші докази. Прокурору потрібно лише розставити такі докази в певній послідовності, дати їм характеристику та проаналізувати їх зміст.

За радянської пори, працюючи в органах прокуратури, нас вчили виступати в судах по певній заздалегідь розробленій і затвердженій вищестоящими прокурорами схемі.

а) спочатку потрібно було дати, суспільно-політичну оцінку тому чи іншому діянню;

- б) потім необхідно було зупинитись на фактах і дати їм правову оцінку;
- в) після цього дати характеристику особі;
- г) навести пом'якшуючі і обтяжуючі вини обставини;
- д) дати кваліфікаційну оцінку діяння;
- є) визначити і довести до суду міру покарання, яку вимагає прокуратура.

За цією схемою виступали в судових засіданнях майже всі прокурори радянської пори. При чому такі виступи прокурорів в суді контролювалися і перевірялися обласними прокурорами, а тому відступати від такого трафарету було неможна. Разом з тим такі виступи були трафаретними, однотипними, що у Львові, що в Харкові чи Одесі. Нікого вони не цікавили. Це був формальний підхід до роботи. Я вже говорив вище, що всі лише очікували, коли на кінець прокурор закінчить свою промову і скаже про міру покарання, оскільки всіх цікавила лише ця частина промови прокурора. На жаль сьогоднішні прокурори продовжують готувати судові промови по цій самій трафаретній схемі. Ще гірше коли прокурори навіть такий трафарет починають звужувати. Я слухав виступ одного прокурора, який сказав, що говорити по справі багато не потрібно, оскільки всім ясно, що підсудний винний. Його завдання зводиться до того щоб кваліфікувати діяння і попросити ту міру покарання, яку прокуратура вважає як справедливу. Виступ цього прокурора тривав в межах трьох хвилин. Після чого прокурор сказав, що він поспішає і покинув зал судового засідання. Безумовно це був явний прояв неповаги не лише до потерпілого та підсудного їх адвокатів, але і самого суду. Цікаво те що суд навіть не прореагував на таку ганебну поведінку прокурора. Така неповага до суду і відсутність хоть яких би то не було дій з боку суду на адресу прокурора говорить про ненормативні, панібратські відносини між судом і прокуратурою. Саме такі дії сприяють появі корупції, а від цього і проявляється неповага до суду і правоохоронних органів з боку суспільства.

Важливість промови судового оратора полягає в тому, щоб через аналіз і співставлення змісту кожного доказу розкрити всі

факти, дати таким фактам точне логічне пояснення з посиланням на кожен доказ, щоб суд міг незалежно від позицій сторін зробити свої висновки щодо винності чи невинності особи. Така ситуація має місце тоді, коли прокурор, адвокат чи представник дають різне розуміння тих чи інших подій, а від цього по різному трактують зміст доказів і розуміння їх суті. Суд же синтезуючи логіку думки всіх учасників судового процесу так і конкретних фактів повинен на професійному рівні відповісти на доволі складне питання: винна особа чи ні. Безумовно таку відповідь суд і учасники судового процесу – адвокати і прокурори формують на основі доказової інформації, носіями якої є зокрема свідки. Разом з тим потрібно розуміти, що свідки по своїй природі поділяються на свідків звинувачення і свідків захисту. При цьому немає різниці про який судовий процес кримінальний, цивільний чи адміністративний йде мова. В той же час це не означає, що одні люди є хорошими, а інші поганими. Цьому є багато причин чому свідки психологічно займають ту чи іншу позицію. Практика показує, що це незалежить від того приводять чи не приводять їх до присяги, попереджують чи не попереджують їх про кримінальну відповідальність за неправдивість показів. З урахуванням даних обставин свідків можна поділити на певні групи.

До першої групи відносяться свідки – родичі, які при необхідності дають покази на користь підсудного, позивача чи відповідача, а при відсутності такої необхідності застосовують свій імунітет родича посилаючись на вимоги ст. 63 Конституції України, оскільки особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом.

До другої групи відносяться свідки – друзі, які виступають як на боці позивача, так і на боці відповідача, підозрюваного чи підсудною. Не дивлячись на те, що дані особи приводяться до присяги свідка, попереджаються про кримінальну відповідальність за неправдивість показів, вони все одно дають свої покази переслідуючи не об'єктивність доказів у справі, а

дружність стосунків, які для них є превалюючими. З цих підстав вони деякі факти, то «забувають», а то раптом «згадують».

До третьої групи свідків відносять особи, які є знайомими сторін, потерпілого чи підсудного. Щодо цієї групи свідків, то адвокату чи прокурору в ході судового засідання необхідно вияснити чи не є вони часом зацікавленими особами в тих чи інших діях чи подіях.

До четвертої групи свідків відносяться особи, які не є ні родичами, ні друзями чи знайомими. Це випадкові люди, які ніякого відношення до справи не мають, а тому вони як правило дають об'єктивно правдиві покази з позицій незацікавленої ні в чому особи. Таких свідків можна назвати ідеальними, але і цю здавалося б ідеальність необхідно перевіряти на предмет: чи не було часом тиску на такого свідка з боку правоохоронців, чи зацікавлених у справі осіб.

Таким чином, як адвокат так і прокурор повинні вірити всім без виключно особам, які дають показання у суді, але в той же час вони зобов'язані перевіряти покази всіх осіб, в тому числі і свідків, за рахунок їх співставлення із іншими доказами. Безумовно необхідно звернути увагу на послідовність показів у часі і динаміці подій, їх логічності та відповідності тим наслідкам, які мають місце у справі. Така робота безумовно потребує хорошого знання всіх обставин справи. Тих пояснень і показів, які давалися сторонами в поясненнях чи протоколах допитів, потерпілими чи підсудними, підозрюваними або свідками на протязі досудового слідства є недостатньо. Необхідно в судовому засіданні, як можна точніше вияснити, як, та в якому об'ємі, і як точно свідки, потерпілі, сприйняли ті чи інші дії чи події. Дослідити зміст письмових та речових доказів. Вияснити як точно учасники подій змогли відтворити в своїх показах їх зміст, місце, обстановку та обставини подій при їх практичному відверненні на місці подій.

Дослідження письмових доказів та їх аналіз завжди мають місце в судових дебатах як в цивільному, так і в адміністративному та кримінальному судочинстві. Але для того щоб акцентувати увагу суддів на тому чи іншому документі

необхідно знати його не лише зміст, а і саму структуру, щоб можна було б оперативно сказати про який абзац чи строчку, чи запис в документі йде мова. Звертаючись до аналізу письмових доказів у промові необхідно не інтерпретувати документ, а цитувати його, даючи одночасно пояснення щодо його змісту. Такий підхід дасть можливість говорити переконливо на основі першоджерел і у разі інтерпретації цього документа процесуальним супротивником піддати критиці його позицію в цьому питанні, оскільки ви будете не переповідати зміст документа, а точно його цитувати, що у безумовному порядку надасть вашим словам довіри і переконливості.

Враховуючи той факт, що письмові докази є носіями статичної доказової інформації, і по суті є юридичними фактами, ви при потребі можете сміливо співставляти їх зміст із змістом показів свідків, і не лише в судових дебатах, а і під час проведення судового слідства. Це в разі неточності, чи деформації дій чи подій в показах свідків дасть можливість показати суду їх неправдивість і відповідно акцентувати увагу на ці обставини суддів чи присяжних засідателі. В самій же судовій промові ви зможете знову піддати їх правовій критиці, що буде доречно.

Такий підхід до роботи в безумовному порядку буде говорити про логічність промови, її конкретність та коректність, точність, навіть у найменших деталях, і при багатстві порівнянь з застосуванням антитез, мотиву діяння, промова буде носити посиленний характер.

Часто в судових засіданнях, особливо з боку адвокатів лунають критичні зауваження щодо висновків експертів. Практика показує, що в переважній своїй більшості такі зауваження носять емоційний характер. Вони ґрунтуються на дрібних посиланнях щодо неточності чи не повноти таких висновків. Такий підхід, як правило, направлений на те, щоб показати клієнту, що адвокат як його захисник завзято працює в судовому процесі. Разом з тим така робота адвоката є малопродуктивною, а тому неефективною, оскільки їх судження сприймаються судом як припущення. Щоб робота в цьому

напрямку носила ціленаправлений характер адвокату перш за все необхідно мати повну копію висновку експерта. Іменно повну копію, а не лише його висновки, що дуже часто роблять адвокати, залишаючи поза своєї уваги дослідницьку частину експертного висновку. Ця ж частина висновку завжди дає можливість визначити вірність обраної експертом методики дослідження, оскільки за однією методикою можна отримати один результат, а за іншою чуть інший. Але ж це «чуть» завжди дасть вам можливість до нищівної критики експертизи. В зв'язку з цим необхідно переконатись в тому, що такі дослідження відповідають останнім науковим досягненням, і якщо це не так, то ви можете говорити про призначення повторної експертизи. Якщо це технічна експертиза по ДТП, то адвокату потрібно неодмінно перевірити розрахунки експерта. Для цього можна залучити знайомих математиків, оскільки в таких розрахунках, як показує практика, дуже часто експерти допускають математичні помилки. Крім того, математично можна описати весь рух автомобіля на кожній ділянці дороги, чого не роблять експерти, і отримати докази про швидкість автомобіля перед зіткненням, та задовго до нього, а також тієї швидкості тормозного шляху, який мав місце після зіткнення автомобіля. Довіряти всеціло висновкам експертизи не можна, оскільки їх виконують звичайні люди, які також можуть помилятись.

У разі сумніву у вірності висновків експерта можна провести рецензію даної експертизи, чи провести дослідження на рівні висновків спеціаліста у приватному порядку для відповідного співставлення із висновком експерта, і з цих підстав заявляти клопотання про призначення і проведення повторної експертизи.

Якщо ж адвокат стверджує, що висновки експерта мають певні хиби, він повинен представити в зв'язку з цим відповідні докази щодо свого твердження, з посиланням на ту наукову чи методичну літературу, прецедентні рішення судів, які використовувалися при цьому.

Отже, відкидати висновки експерта як хибні можливо лише при наявності відповідних доказів. Таким чином науковим

знанням експерта потрібно протиставляти відповідні знання, а не емоції. Безумовно можна зробити зауваження щодо того, що існують описки, помилки в словах, але повірте це ніякого відношення до суті справи не має. В той же час необхідно критично підходити до:

а) методики досліджень, оскільки такі методики по відношенню до одних і тих же питань можуть бути різними, що може давати похибки іноді значні. В той же час методики досліджень змінюються, а тому потрібно визначити чи відповідають такі методики передовому досвіду наукових досліджень;

б) відповідають чи ні висновки експерта тим об'єктивним доказам, які є у справі;

в) вірними чи ні є розрахунки експерта;

При цьому адвокат повинен звернути увагу суду не лише на ці, але можливо і на інші питання.

Аналізуючи речові докази в ході судової промови необхідно виходити із об'єктивних даних, не застосовуючи при цьому припущень на кшталт, «а якби це були інші обставини, то тоді б...». Потрібно говорити про речові докази, їх особливості, лише в контексті певних фактів, які пов'язані з такими доказами. Не потрібно підганяти певні факти, під певні висновки, оскільки ця ідея не принесе вам успіху. Це відразу стає очевидним і ослаблює переконливість промови, і всього того аналізу доказів, які проводить адвокат чи прокурор в ході судової промови. Більш того не потрібно замовчувати ті факти і обставини, які заздалегідь виглядають як невігідними для підзахисного чи особи, яку представляють, що часто роблять молоді адвокати. Це небезпечно, оскільки прокурор чи адвокат, або представник іншої сторони обов'язково буде висвітлювати дані факти. Ідея полягає в тому, щоб навпаки говорити про них, але з позицій захисту чи нападу. Це означає, що прокурор чи адвокат не розширяючи коло звинувачення, дає природні пояснення дій підозрюваного, чи підзахисного, чи особи, яку вони представляють. Разом з тим така промова повинна бути «чистою» від надуманої інтерпретації фактів, оскільки це приводить до помилковості суджень. В цьому

зв'язку я дозволяю собі розповісти анекдот: «Цигана звинувачують у викраденні кожуха. Після судового засідання його доправляють в камеру, де його зустрічають з питанням: «Ну як там?» Циган відповів: «Ви знаєте, як почав виступати прокурор, то він говорив так начебто він викрадав кожух разом зі мною. А от коли говорив адвокат, то я сам засумнівався, викрадав я той кожух чи ні».

Отже, переконливість судової промови є запорукою успіху чи то прокурора, чи то адвоката.

Разом з тим кожна ідея, яку ви хочете втілити в своїй промові повинна ґрунтуватись на природних, зрозумілих не лише для вас, але в першу чергу для суддів, присяжних засідателів обставинах. Безумовно щоб втілити в життя вищезазначене необхідно в першу чергу віднайти ту ідею розвиваючи яку ви зможете побудувати перш за все розумну, логічну, переконливу промову. В той же час над реалізацією будь-якої ідеї необхідно працювати в ході всього судового засідання щоб наповнити цю ідею певним доказовим змістом, оскільки без цього ваша ідея захисту так і залишиться ідеєю, яка не буде підкріплена доказовими фактами. Це є надзвичайно важливим зауваженням, оскільки дуже часто як адвокати, так і прокурори застосовують лише ідею співставлення показів. Безумовно цей прийом може мати місце в промові, але його застосовують тоді коли захист не оспорує наприклад сам факт спричинення тілесних ушкоджень, які було спричинено потерпілому на ґрунті неприязних стосунків. Але сам факт неприязні не є лише єдиним мотивом. Так по одній із справ всі свідки, які були допитані в судовому засіданні пояснювали, що потерпілий постійно знущався над підозрюваним. При чому це мало місце в різних, в тому числі і публічних місцях. І це безумовно сприяло розвитку ідеї у потерпілого щодо помсти своєму кривднику.

Так в клубі на дискотеці потерпілий при дівчатах схопив підозрюваного за вухо і ображаючи останнього почав вимагати щоб той приніс йому вибачення за те, що вдень йшов дощ. Такі неправомірні дії, які носили характер приниження честі і гідності мали продовжуваний характер і з дня в день. Це і стало основною

причиною неприязні до підозрюваного про якого всі свідки говорили як про жорстоку, бездушну особу, яку Бог нагородив тільки силою.

Така ідея промови безумовно вплинула на суд, а відповідно і на міру покарання підзахисного, оскільки кожен із суддів в тій чи іншій мірі був на місці такого підозрюваного в дитинстві, юності, а тому пам'ятає ту несправедливість відносно себе. Нагадування тих часів було акумулятором до тих подій, які досліджували в судовому засіданні, а тому це безумовно повинно було привести до успіху, оскільки на пів року чи рік зменшення покарання, чи суми штрафу для людини вже є суттєво.

ГЛАВА 23. СУДОВИЙ СПІР

Спорити можливо всюди, спорити можливо з усіма, але кожного разу потрібно розуміти для якої потреби ви ведете цей спір. При цьому спорити не означає кричати чи тупати ногами, оскільки це не спір – це істерія, від якої потрібно триматись осторонь. Кожен спір, ким би він не вівся, має певні правила, за якими спір завжди має свій предмет. Спорити безпредметно не можливо. Судовий спір між процесуальними супротивниками це особливий спір, який обумовлений предметом конкретної справи з одного боку, а з іншого сама процедура спору урегульована нормами процесуального права і контролюється судом. Така ситуація має місце як в кримінальному, так і цивільному та адміністративному судочинстві. Відповідно до ч.1 ст. 60 ЦПК України [14] кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог, так і заперечень.

Кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом (ч. 1 ст. 22 КПК України).

Розгляд і вирішення справ в адміністративних судах здійснюється на засадах змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ч.1 ст.22 КПК України).

Таким чином, судовий спір через процедуру змагальності має місце в кожному виді судочинства і з цих підстав носить міжгалузевий характер. Разом з тим вести судову полеміку з позицій змагальності, на публічній основі під контролем суду є нелегкою справою, яка потребує не лише теоретичних знань, але і практичних навиків.

Арістотель писав, що на стороні правди завжди більше логічних доказів і моральних доводів. Правду неможливо

¹⁴ Цивільний процесуальний кодекс України К.: Юрінком Інтер, 2010.

звинуватити у логічній непослідовності чи навмисному обмані: на те вона і правда.

Безумовно добитись правди при спірності позицій було завжди важко. Така ситуація має місце тому, що у кожної із сторін своя правда, і цю правду обидві сторони намагаються довести до суду. При чому це не залежить від виду судочинства. Так прокурор намагається побудувати свою промову на тих фактах, які були предметом судового розгляду будуючи свою правову позицію на тому, що особа винна, оскільки вона визнала себе винною.

В той же час завдання адвоката в такому судовому процесі є занадто складним. Складність захисту полягає в тій психологічній складовій, в яку попадає адвокат. Адвокат як спеціаліст, який об'єктивно аналізує суть справи розуміє, що щоб він не говорив суд все одно ухвалить обвинувальний вирок і ця психологічна складова безумовно тисне на адвоката. Практика показує, що в таких випадках адвокати намагаються не торкаючись обставин справи сказати два, три речення узагальнюючого характеру і перелічивши пом'якшуючі покарання обставини закінчити промову. Лише незначна частина адвокатів при явно прямих доказах вини їх підзахисного починає свою промову із причин злочину їх розвитку і наслідків. Такий підхід є виправданим, оскільки він дає зрозуміти не лише психологічну складову тієї ситуації, в якій знаходились потерпілий і підозрюваний, але і поступово прокоментувати весь розвиток подій акцентуючи увагу слухачів, то на одному, то на іншому суб'єкті.

Так проголошуючи судову промову відносно жінки, яку звинувачували в убивстві свого чоловіка, що визнала і сама підсудна, адвокат свою промову почав з того, що «жінка це мати, це дружина. Але потерпілий не просто не поважав свою дружину, він постійно знущався над нею, б'ючи її кожного разу, коли приходив додому у нетверезому стані. При цьому він бив не лише дружину, а і своїх дітей, тримаючи всіх в страху. Потерпілий був деспотом, який ніколи не співчував дружині знущаючись над нею і дітьми. В день трагедії потерпілий вкотре прийшов додому в

нетверезому стані. Він зайшов до кухні і на пропозицію дружини лягти спати наніс їй удар кулаком в обличчя, від чого остання впала на підлогу. Тоді потерпілий почав бити її ногами, наносячи удари в живіт. Восьмирічний син і десятирічна донька стали на захист матері. Тоді тиран почав бити своїх дітей. Не витримавши цього і не розуміючи, що вона робить, мати, як левиця з метою захисту своїх левенят, пересилуючи біль схопилася на ноги і схопивши ніж, який лежав на столі вдарила ним потерпілого в спину.

Безумовно можна казати, що так робити не можна. Потрібно було б звернутися до міліції за своїм захистом і це було б вірно. Але ж моя підзахисна неодноразово зверталася із подібними заявами до дільничного інспектора, який лише один раз поговорив з потерпілим. На всі інші звернення вона отримувала відповідь: «Ти мені вже набридла. Розводся». Це по суті була відповідь держави щодо захисту матері і дітей від постійних знущань. Тепер держава схаменулась і судить матір, яку було доведено до відчаю і яка не маючи виходу із ситуації, яка склалася, самотійно розрубала цей вузол, який як зашморг оповив її шию».

Промова прокурора по даній справі була простою і лаконічною. Невдаючись в саму проблему, процес її розвитку, прокурор говорив про людину, яка позбавила життя іншу людину, позбавивши останню самої цінної її складової, яку захищає держава, це життя людини.

Недивлячись на те, що вина підсудної доказана її визнанням, висновками судово-медичної експертизи, все ж це різні промови. В них було зачеплене різні цінності, хоча обидва оратори говорили про одні і ті ж події, про одних і тих же людей. Разом з тим промова адвоката була блискучою, оскільки вона була простою для розуміння суті проблеми, що і вплинуло на сам вирок.

В той же час в суди надходять багато справ, де підозрювані не визнають свою провину, а ті докази, на які посилається звинувачення часом не є прямими, а носять лише логічне обґрунтування. Такі справи потребують особливої уваги і

підготовки до неї, оскільки в таких випадках не потрібно покладатися лише на логіку суджень та тих опосередкованих доказів, які надаються. Необхідно детально аналізувати кожен факт поступово перебираючи кожен обставину. При цьому думайте і думайте над їх суттю, оскільки в таких справах звинувачення намагається нівелювати зміст прямих доказів, надаючи виключне значення доказам другорядного характеру. В зв'язку з цим необхідно дуже детально вияснити всі факти у підзахисного, свідків. По можливості виявити свідків на яких звинувачення не звернуло уваги. Дрібниць в цьому питанні не повинно бути. Не надійтесь на те, що все це просто. Ні. Для цього потрібен час, бажання, розуміння того чого ти хочеш, планування стратегії і тактики судового процесу. Все це є складовими майбутньої судової промови, яка є вершиною аналітичної, наукової, процесуальної роботи, і все це є шляхом до єдиної мети-істини. І хоча судовою промовою істину встановити не можливо, оскільки це прерогатива суду, але закласти її фундамент судовою промовою безумовно можна.

Звісно в юриспруденції не має чітко визначених правил, за якими учасники змагального процесу повинні будувати свої судові промови, однак в процесуальній боротьбі, як і у справжньому бою, сторони часто відступають від усталених форм і методів його ведення, імпровізуючи по ходу розвитку подій. На скільки це все буде вдало застосовано показує результат. Ось чому судова змагальність пробачає різну імпровізацію сторін, оскільки є розуміння того, що сторони діють не в своїх особистих інтересах -прокурор в інтересах держави і потерпілого, адвокат в інтересах свого підзахисного. Суттю вічного спору цих двох професій було є і буде з одного боку надання доказів, а з іншого їх розвінчання, і зведення до нікчемності. Ось чому необхідно навчитись наносити процесуальні удари своєму процесуальному супротивнику точно, блискавично як фехтувальник, і в той же час вміти нейтралізувати такі удари контратакуючи свого супротивника.

Щоб зрозуміти суть сказаного необхідно виокремити певні правила, які безумовно зможуть допомогти судовому промовцю справитись із належним завданням:

а) розставити всі докази як ваші так і вашого процесуального супротивника паралельно один до одного. Визначити їх ступінь значимості (небезпечні, корисні, невідворотні та необхідні) для застосування їх у судовій промові;

б) визначити латентні простори між подіями чи діями. Подумайте якими доказами, як відомими вам, так і тими, які потрібно в'яснити, ви можете їх заповнити, оскільки невизначеність ситуації завжди є небезпечною для судового слідства;

в) попробуйте спрогнозувати як ви посилите ту чи іншу частину своєї промови? Яким чином ви обійдете небезпечні випадки доказового характеру вашого процесуального супротивника. Яким чином словесно ви зможете прикрасити свою промову, в якому місці;

г) безумовно, потрібно враховувати і склад суду, оскільки судді є людьми, які мають різний вік, різний рівень підготовки, різну судову практику, різний сімейний стан, різний життєвий досвід тощо. Ці здавалось би утаємничені від всіх обставини також мають значення для судових промов, оскільки люди завжди подібні ситуації переживають заново і це також необхідно враховувати;

д) даючи пояснення певним фактам чи обставинам потрібно не лише говорити про дані факти, а і розуміти їх вплив на кінцевий результат;

е) остерігайтесь гострої прямої полеміки при наявності прямих доказів у вашого процесуального супротивника, оскільки це шлях до програшу ситуації;

Так прокурор говорячи у справі по звинуваченню підсудного у викраденні пляшки горілки з магазину зазначав, що діяння підсудного з урахуванням його характеру є безглуздом, що при інших обставинах воно виглядало б як дрібна крадіжка, але відкритість викрадання чужого майна вказує на особливу зухвалість діяння, ігнорування підсудним всіх правил прийнятної

в суспільстві поведінки. Безумовно позиція адвоката при такому звинуваченні є доволі складною, але це не означає того, що адвокат повинен заперечувати сам факт крадіжки. Краще сказати, про те, що алкоголізм це хвороба, якою страждає підзахисний. При рецесії хворі люди з метою отримання дози спиртного готові на все. При цьому вони втрачають контроль над своїм психічним станом і з цих підстав в повній мірі не можуть контролювати та керувати своїми діями. Типічна ситуація з цього приводу і має місце в даній справі.

Як бачите просте і розумне пояснення адвоката щодо такого вчинку підзахисного викликає співчуття до такої особи, хоча адвокат і не просить суд поспівчувати його підзахисному.

ж) не старайтесь доказувати загальновідомі факти, оскільки закон цього не вимагає. Чи доказувати явно очевидні факти. Такий підхід займе з одного боку багато процесуального часу, а з іншого це критично буде сприйматись судом, оскільки ви говорите про те, що всі і так знають, можливо навіть краще за вас;

з) не намагайтесь відразу акцентувати увагу суду на сильних доказах чи запереченнях. Розставте їх в такій послідовності, щоб вони мали найбільш значимий ефект в вашій промові. Говоріть про такі докази, вплітаючи їх зміст в полеміку свого виступу;

і) використовуйте в своїй промові лише сильні докази, акцентуючи при цьому увагу суду на значенні таких доказів в питаннях винності чи не винності особи;

Таке акцентування можливе за рахунок початкових фраз. «Ваша честь! Я хочу звернути вашу увагу...», «зверніть увагу на ...», «безумовно заслуговує на увагу ...», «такий висновок є беззаперечним, а тому він заслуговує на особливу увагу ...» тощо.

к) не бійтесь погодитись із певною позицією вашого процесуального супротивника, але одночасно піддайте її критиці;

л) не намагайтесь роз'яснювати те чого ви самі не зовсім розумієте. Особливо це стосується аналізу експертиз, коли адвокат чи прокурор не маючи глибоких знань в галузі медицини чи автотехніки, ціноутворення, чи ґрунтознавства починають

давати свої роз'яснення щодо тих чи інших наукових понять, про які вони довідались щойно з експертизи. Не потрібно давати роз'яснення щодо тих понять і позицій в яких ви не переконані, оскільки вони можуть не відповідати дійсності, що безумовно викличе ніщивну критику з боку вашого процесуального супротивника, а це відповідно ослабить не лише судову промову, а і саму правову позицію;

м) не ускладнюйте судову промову. Не намагайтесь доказувати більше, того чого вимагають обставини, оскільки ускладнення робить судову промову заплутаною і складною для її сприйняття;

н) не допускайте протиріч в своїх висновках, оскільки вони роблять вашу промову розбалансованою;

о) робіть заперечення щодо доводів свого процесуального супротивника, виважено і точно, оскільки в іншому випадку йому є чим «розбити» ваші зауваження;

п) постарайтесь розділити узагальнення на окремі його частини, особливо це стосується узагальнень, які робить ваш процесуальний супротивник, але якщо вам вигідно робити узагальнення не вдаючись у розкриття суті кожної його складової, то ви сміло можете це робити.

Безумовно, прокурор може сказати, що «не дивлячись на позитивні характеризуючі дані підсудного, вони все одно не говорять про те, що підсудний не скоїв даний злочин». Прокурор в такий спосіб намагається нівелювати пом'якшуючі вину обставини наперед, передбачаючи те, що адвокат буде зупинятись на цих обставинах. Тому він з метою ослаблення позицій адвоката і застосовував такий прийом.

Адвокат навпаки може сказати, що не дивлячись на перелічені обвинувачення докази кожен із них ні обособлено, ні в їх сукупності не підтверджує провини мого підзахисного, оскільки в судовому засіданні з достовірністю було встановлено, що таке діяння, могла вчинити люба особа, яка знаходилася в той вечір в парку. Мій підзахисний також був там, але це не означає того, що даний злочин вчинив саме він. Цей прийом аналізу поведінки доречно застосовувати при групових

звинуваченнях, коли слідство так і не встановило хто із підозрюваних вчинив саме те чи інше діяння (Справа підрильників із Дніпропетровська виступ адвоката в суді 2014 рік).

В таких випадках підозра кожному із групи підозрюваних пред'являється однотипна. Злочин скоєно за попередньою змовою групою осіб, які діяли з єдиним умислом.

Такий підхід нівелює індивідуалізацію дій кожного, надаючи видимість групі як дії однієї особи. Звідси робляться узагальнюючі висновки про те, що троє підсудних винні у скоєному злочині. Так, обвинувачуючи чотирьох осіб у вбивстві свого товариша, який розпивав з ними спиртні напої, звинувачення у вбивстві було пред'явлено всім чотирьом особам. При розгляді справи було встановлено, що під час розпиття спиртних напоїв між потерпілим і двома підсудними виникла сварка, яка перейшла в бійку, до якої приєдналися всі четверо підсудних. Разом з тим один із них був настільки п'яним, що намагаючись вдарити потерпілого ногою, упав і не піднімаючись більше заснув на місці. Коли ж він прокинувся, то вже нікого не було. Недалеко від нього лежав потерпілий. Він підійшов до нього і помітив, що той не дихає. Доторкнувшись до нього він зрозумів, що той помер. Після цього він пішов в міліцію і повідомив про факт розпиття спиртних напоїв, виникнення сварки. Далі підсудний нічого згадати не міг. Не дивлячись на це його відразу затримали у підозрі про вбивство потерпілого. Підозра була стандартна для всіх чотирьох осіб і лише в судовому засіданні, при індивідуалізації дій кожного із підсудних на підставі судово-медичної експертизи було встановлено хто, і які тілесні ушкодження спричинив потерпілому. Виходячи з цього доказів вини особи не було. Його було притягнуто до відповідальності лише на підставі підозр до його поведінки. Ось чому в своїх судженнях завжди важливо йти від загального до конкретного;

р) не має необхідності заперечувати доводи свого процесуального супротивника, які ви не можете звести до нуля. Скажіть в цій частині декілька речень не акцентуючи великої

уваги на такому доводі В разі акцентування великої уваги на якомусь доказі ви навпаки будете придавати йому великої уваги і присяжні засідателі відразу зрозуміють, що це саме той доказ, який є важливим, а ваші доводи щодо не значимості цього доказу будуть вже непереконливими. Таким чином заперечення в таких випадках повинні носити дозований характер;

с) ніколи не робіть вигляд, що сильні докази, які пред'явив вам процесуальний супротивник ви просто не помічаєте, оскільки вони для вас не мають ні якого значення. Навпаки приготуйте коротке, розумне заперечення, але не удавайтесь в повторювання чи розширення доводів свого процесуального супротивника, оскільки цим самим ви розширяєте, а ще гірше уточнюєте те, чого він не сказав, чи не доказав. Такий виступ буде скоріше доповненням до його виступу. І навіть якщо хтось із присяжних засідателів і не зрозумів чогось, то ви йому неодмінно це розтлумачите. Ваша ж частина промови в такому разі буде туманною і не зрозумілою. По її закінченню завжди виникає питання: і що ж ти хотів цим сказати?

т) ніколи не доказуйте того, що можна заперечувати. Якщо ваш підзахисний говорить, що він не винний, то це не означає того, що адвокату за всяку ціну потрібно доказувати, що особа не винна. В той же час навіть при явних доказах неможна умовляти свого підзахисного визнати себе винним, що сьогодні дуже часто роблять адвокати допомагаючи таким чином слідству у звинуваченні своїх же підзахисних. Потрібно пам'ятати, що майже в усіх справах навіть самі, на перший погляд, переконливі докази мають слабкі місця. Ці місця достеменно знають слідчі, а тому вони завжди намагаються їх «сховати» за рахунок інших доказів чи полемічних суджень. Завдання адвоката віднайти їх у кожному із них. Виходячи з цього доводити, що дані докази є непереконливими і скоріше за все вони носять узагальнюючий характер при якому таке звинувачення, може бути пред'явлено кожній особі, яка в той час знаходилася в тому чи іншому місці;

у) прокурор в своїй промові часто звертає увагу суду на те, що підсудні говорять неправду (якщо вони не визнають своєї

провини). Таким чином вони намагаються уникнути відповідальності. Це стандартний набір фраз, який застосовує звинувачення. При цьому такі умозаключення часто нічим не підтверджуються, окрім факту невизнання особою вини. Але ж особа не може звинувачувати сама себе. Саме прокурор повинен довести вину особи в суді. В зв'язку з цим зупиніться над таким звинуваченням прокурора «як намагання уникнути відповідальності». Покажіть, що ваш підзахисний ніколи, і ні при яких би то не було обставинах не намагався, і не намагається уникнути відповідальності. Він є тою людиною, яка завжди відповідає за свої слова і вчинки. Навчіться відповідати своєму процесуальному супротивнику його ж доказами і судженнями. Так прокурор виступаючи у справі по звинуваченню у незаконному придбанні, зберіганні, вживанні та транспортуванні наркотичних засобів говорив про те, що «підсудний настільки втратив почуття реальності, що купував, а потім курих маріхуану в коледжі та на улиці в парку». Адвокат на таке звинувачення відповів, що «все те, що говорить прокурор підтверджує той факт, що наркотики проникли не лише в життя молодих людей, але і можуть легально продаватися в учбових закладах, на вулиці та в парках. Це означає, що правоохоронна система взагалі не бореться із цим соціальним злом. Ситуація залишена на призволяще. Боротьба ж з наркотиками починається лише в суді, з метою якнайсуворішого покарання особи. Але це не той етап боротьби з наркотиками. Прокурор пропонуючи таке покарання явно путає етапи боротьби із цим злом»;

ф) якщо ваш процесуальний супротивник говорить сильно, логічно з посиленням на безапеляційні докази це не означає того, що вам уже сказати нічого. Такі моменти часто мають місце в судах особливо апеляційної інстанції, куди приходять прокурори з хорошою як теоретичною, так і мовною підготовкою, із знанням справи, та тих правових позицій, які викладаються апелянтами в своїх скаргах. При таких обставинах не потрібно оспорювати безумовні докази і позиції. В таких

випадках намагайтесь дати пояснення тому, що відбулося, знайдіть пояснення, які б знівелювали такі випадки прокурора;

х) не заперечуйте та не уточнюйте вірогідне. Так, пістолет із гумовими кулями може спричинити больові відчуття. Це загально визнаний факт, тому не має необхідності доказувати, що саме це так і є, оскільки ви можете домовитись до того, що такою зброєю все ж таки можливо смертельно травмувати особу, якщо зробити постріл із відстані в один чи півтора метри, а це вже інша позиція, при якій травматична зброя стає смертельно небезпечною;

ц) якщо вам процесуальний супротивник все ж визнав беззаперечні факти постарайтесь самотійно розвинути їх суть на основі такого визнання поєднуючи їх все більшою і більшою кількістю доказів.

Суттю кожного судового спору є не звинувачення адвоката у некомпетентності прокурора чи навпаки, що сьогодні часто має місце в судах, та за їх межами в тих же інтерв'ю адвокатів та прокурорів, які вони потім роздають наліво і направо, а в цивілізованому правознавчому професійному підході до аналізу і оцінки доказів та висловлення на їх підставі тих правових позицій, які вони вважають за необхідне. Це безумовно є складною роботою, яка пов'язана із створенням логічних суджень щодо тих чи інших фактів з одного боку, а з іншого це розвінчання таких же логічних суджень свого процесуального супротивника. При цьому кожне своє судження потрібно розставити в такій логічній послідовності, щоб воно з одного боку укріпляло вашу основну думку, а з іншого поступово викристалізувало думку про те, що ваш процесуальний супротивник допускає помилку, оскільки вона є очевидною.

ГЛАВА 24.

ЧИ МОЖЛИВО В ПРОМОВІ ПЕРЕБІЛЬШЕННЯ ЧИ ПРИМЕНШЕННЯ

Пам'ятаєте пісню: «Не важно, что ты сказал, а важно как». Дійсно це так, оскільки в житті ми часто звертаємо увагу не на зміст сказаного, а в якій формі це подано. З якою інтонацією це зроблено. З якою метою це проголошено. Так прокурор даючи політико-правову оцінку діянню підсудного починає згущувати сірі фарби, щоб створити чорні пречорні хмари, зазначаючи, що «хуліганство заповонило наші клуби, вулиці і навіть проїжджі частини. Це зло, яке потрібно викорчувувати каленим залізом, оскільки ми з вами скоро не зможемо вільно ходити вулицями. Наші діти кожную хвилину ризикують бути побитими і потрапити в лікарню». І це говорить прокурор у справі про бійку, яка виникла між молодими людьми із-за дівчини. Безумовно прокурор допускав перебільшення. Цей прийом він застосував з метою налаштувати емоційно суд проти підсудного, оскільки хуліганство в даному випадку було доволі проблематичним.

Адвокат в своїй промові навпаки говорив про те, що «багато хто з хлопців в тому числі і присутні в цьому залі мали подібні випадки в боротьбі за увагу дівчини. І це є нормальним, природним, людським почуттям, яке прикрашає людину». Безумовно, говорячи так, адвокат, нейтралізував те перебільшення, яке допустив прокурор.

В той же час цей же адвокат захищаючи інтереси жінки у справі про спричинення останній легких тілесних ушкоджень її чоловіком сказав, що «це не просто легкі тілесні ушкодження, це є суттю сімейного насилля, самого очевидного, самого неприйняттого в суспільстві. Кожна жінка повертаючись із роботи до додому бажає знайти там тепло і затишок, які їй дає сім'я. Вона надіється на любов і повагу від свого чоловіка, але замість цього вона зустрічає нічим не обумовлене зло і ненависть, лайку і побиття».

Безумовно адвокат використовуючи прийом співставлення посилив його словесними «прикрасами» зі згущенням фарб, намагаючись емоційно вплинути на суд, що йому і вдалося.

Сьогоднішній світ кожного дня поповнюється все новими і новими злочинами, які вчиняють люди як безпосередньо, так і за рахунки інших людей чи айти технологій. Безумовно держава бореться із злочинністю, але як би вона це успішно не робила така боротьба зводиться нанівець за рахунок корупції, яка як іржа роз'їдає правоохоронну систему із середини. Розглядаючи справу по звинуваченню слідчого у вимаганні із підозрюваного трьох тисяч доларів за закриття кримінального провадження у справі приватного звинувачення прокурор говорив про те, що «кожна людина маючи право на працю отримує гарантовану заробітну плату, яку сплачують за відповідальну роботу, її кількість і якість. Кожна людина отримавши заробітну плату несе її в сім'ю, щоб прокормити своїх дітей. І коли службова особа за виконання своєї роботи, за яку вона отримує не малу заробітну плату намагається обікрати іншу особу, позбавляючи її дітей їжі – це підлість. Підлість не лише перед людьми, а і державою, яка довірила надзвичайно відповідальну роботу підсудному, який використовуючи свою посаду начебто сосав кров у людей, які по суті будучи загнаними в тупик, вимушені віддавати йому останнє».

Безумовно такі перебільшення сприймались судом як реальність, а тому всі намагання адвоката, який говорив про провокацію хабара з боку підозрюваного результатів не мали.

Разом з тим таким риторичним прийомом, як перебільшення чи применшення потрібно користуватись обачно. Даний прийом повинен точно лягти на ґрунт ваших суджень. В іншому випадку він може лише зашкодити промові, і в цілому вашій справі.

ГЛАВА 25.

ЧИ ДОПУСТИМЕ ПОВТОРЕННЯ В СУДОВІЙ ПРОМОВІ

Якщо людина щось пише повторюючи одну і ту ж думку ми говоримо про тавтологію, яка приносить в текст складність в його розуміння. В свій час А.П. Чехов говорив, що «краткість сестра таланта». Ось чому, коли люди говорять діловою мовою, вони хочуть почути від свого співрозмовника лише суть проблеми чи справи. Ніхто не хоче, повертатися до одного і того ж питання двічі. Судова промова також відноситься до ділової мови, оскільки її сутністю завжди є досліджені обставини чи факти, зміст яких не можливо розширити, хоча і можливо інтерпретувати. Разом з тим така інтерпретація повинна логічно бути пов'язана з іншими фактами, діями чи подіями. З урахуванням даних обставин в судовій промові при аналізі кожного послідуєчого доказового факту, чи доказу, оратор змушений повторюватись звертаючись до змісту попередніх доказів, вплітаючи їх зміст в аналіз змісту конкретного доказу. В той же час такі повторення повинні носити не ідентичну повторюваність одних і тих же слів, бо це буде виглядати надокучливо, а звідси і не цікаво, а робити це за рахунок нових слів, які повинні з'являтися при певних порівняннях чи поєднаннях логічних посилок, якими охоплюється два, три чи чотири докази. При повторенні можливо застосовувати метафори або антитези. Постановки питань, щодо повторюваних фактів, і відповідей на них самого оратора. Разом з тим все це повинно мати єдину логічну спрямованість, яка не повинна мати глибоких «карманів», оскільки в такому разі оратор може збитись із такої прямої. Різке ж повернення до своїх же суджень буде створювати ускладнення для самого промовця, оскільки такий підхід буде розривати промову на окремі логічно не пов'язані між собою куски.

Використання мовних оборотів, з метою повторень, в більшості своїй є характерними для складних справ. Так, у справі пов'язаній із шантажем і вимаганням коштів, яку організував

один із підсудних найнявши для цього особу з якою він познайомився в барі, адвокат захищаючи останнього, зазначав, що «Крайнев для Ваценка був ніким. Їх відносини були ніякі: ні дружні, ні не дружні. Крайнев для Ваценка був зброєю, яку він направляв в потрібний час, і в потрібний для нього напрямок з метою досягнення виключно свого результату. Для Ваценка це шлях до збагачення, для Крайнева це миттєвості для заробітку, оскільки він за останні два роки не мав роботи».

Як бачимо адвокат повторюючись розставляв доволі сильні акценти, говорячи при цьому про одні і ті ж обставини, але застосовуючи різний до них підхід.

Росіяни говорять, що: «Повторение мать учения». В нашому ж випадку повторення, це риторичний прийом за допомогою якого здійснюється акцент на певні факти, чи обставини в різних частинах судової промови.

ГЛАВА 26.

ЧИ МОЖЛИВІ ЯКІСЬ НЕДОМОВЛЕНOSTІ

Слухаючи друзів про якісь дивні події, чи розповідь незнайомця під час рибалки про його життєві історії, ми часто ловимо їх на неточностях сказаного, чи якихось недомовленостях із цих підстав подумки, інтуїтивно починаємо доповнювати їх переходячи до самотійного аналізу тих чи інших фактів. Це об'єктивно, оскільки природа нашого мислення завжди пов'язана з його продовженням. Дайте нам лише предмет судження і ми починаємо його розширяти, то по відношенню до тих чи інших подій, чи то по відношенню щодо тих чи інших людей. Згадайте життєві спори випадкових сусідів по купе вагону, і ви відразу зрозумієте, що кожному тему яку б вони не зачіпали, вони її знають, а тому предметно, її розвивають і доповнюють. Ви ж слухаєте, і у вас є щодо цього своя думка. Ви подумки, не приймаючи участі у баталіях, починаєте давати кожному предмету спору свою інтерпретацію, оскільки розумієте, що не всі обставини сусідами враховані, а тому ви доповнюєте їх своїми судженнями і в зв'язку з цим погоджуєтесь або заперечуєте той чи інший висновок до якого прийшли сусіди.

Аналогічний прийом доречно застосовувати і при проголошенні судової промови, оскільки за рахунок логічних суджень краще підвести слухача до певного логічного висновку не проголошуючи його самого. Після цього перейти до іншого судження, надавши можливість слухачам самотійно зробити висновки. Це більш ефективніше, ніж проголошувати цей висновок самому оратору. В такому випадку вам не потрібно переконувати слухачів в тому, що це було саме так, а не інакше. Якщо ж такий висновок робить слухач самотійно шляхом самотійного аналізу ваших суджень, то цим самим він переконує сам себе щодо тих чи інших фактів, і вам не потрібно додатково його в чомусь переконувати. Разом з тим такі недомовленості повинні мати місце на початку чи всередині судової промови, а не у тих висновках загального характеру, які проголошує оратор звертаючись до суду.

Разом з тим суть таких логічних висновків повинна бути такою, щоб промова прокурора, яка хвилиною назад сковувала слух присяжних засідателів могла бути відсунутою, а на її місце прийшла залізна логіка суджень.

Безумовно суть справи іноді «корегують» засоби масової інформації формуючи цим самим певну громадську думку. Судді і присяжні засідателі є частиною того соціуму, в якому та чи інша думка формується, а тому завдання судового оратора полягає в тому, щоб змінити таку думку на основі аналізу, не лише одного чи двох доказів, а всіх доказів в їх сукупності. Як прокурори так і адвокати не повинні нав'язувати слухачам свої думки, за рахунок кагань чи вихвалянь особи. Безумовно, це не є переконанням, це танці на одному місці. Потрібно за рахунок своїх суджень поступово підводити суд і присяжних засідателів до того логічного висновку, який на основі аналізу доказів є природним. В той же час дайте можливість слухачам зробити самостійний висновок не проголошуючи його самостійно. Це можна зробити за рахунок речень-запитань: «На основі такого аналізу доказів, думаю, що ви зробите вірний висновок, оскільки він є логічним... В подальшому я хочу перейти до аналізу...»

В той же час, якщо ви не говорите про якісь факти, то це повинно бути тоді, коли факти говорять самі за себе. Адвокат виступаючи в суді по захисту демонстранта з Євромайдану говорив про Євромайдан як загальновідоме поняття із зрозумілим змістом та формою протесту. При цьому він не роз'ясняв цих понять. В той же час, захисник на підставі співставлення понять незалежність і свобода, злочин і терор, демонстрація і побиття, доводив той факт, що демонстрація це не є злочином, це є точка зору особи на події, а тому визнавати таку точку зору злочином немає підстав. Недомовленість завжди є ширшою за змістом, ніж те, що сказано точно, оскільки ця широта досягається за рахунки думки слухача.

Безумовно при цьому доречно застосовувати порівняння говорячи про потерпілого, як про чесну, справедливую і добру людину. Чи навпаки порівняти її з якимось літературним героєм, подавши його як зло у вигляді жадібності чи боягузтва.

Звісно не все можна сказати прямо, але завжди це можна сказати за рахунок відтінку слів, їх широти змісту. Так, адвокат виступаючи в захист особи, яку вже другий раз судять за крадіжку сказав, що «мій підзахисний не міг дочекатися звільнення з місць позбавлення волі. Йдучи додому він знав, що більше красти не буде, але суспільство не чекало на нього. Безробіття, самотність, безгрошів'я кинули Сашка в крайність життя, і він, щоб вижити знову схибив».

Як бачимо адвокат за рахунки широких мазків, як би краскою створив чітку і явну картину, яка заставляє думати. Адвокат показав не просто причини неправомірних дій підзахисного, а показав життєвий крах Сашка. Всім стає зрозуміло, що так як робив Сашко робити не можна, але в цьому є і вина всіх, в тому числі і державної влади складовою частиною, якої є сам суд. Безумовно, щоб потім в своїх настановах не говорив головуючий суддя присяжним засідателям по закінченню судових дебатів, присяжні засідателі підуть до нарадчої кімнати, з думкою адвоката.

ГЛАВА 27.

ЗНАЧЕННЯ СЛІВ У ПРОМОВІ ТА ЇХ ПІДБІР

Кожен судовий оратор даючи оцінку змісту одних і тих же доказів чи певних подій буде говорити різними словами з метою придання їм того чи іншого відтінку. Разом з тим промова буде не цікавою, а від цього вона не досягне бажаного результату, якщо в промові оратор буде застосовувати слова, які не відтворюють конкретики, а означають лише наближення до чого то неконкретного. Якщо адвокат буде говорити про те, що «про такі дії мого підзахисного на вулиці говорять як про надумані». Чи прокурор говорить про те, що «потерпілому було спричинено приблизно три удари ножем», чи «не дивлячись на те, що підсудний і визнав себе винним, все ж вірогідність того, що саме він скоїв даний злочин є дуже великою».

Адвокати часто навпаки намагаються переконати суддів шляхом озвучення своїх переконань у невинності своїх підзахисних зазначаючи: «я повністю переконаний в тому, що вина мого підзахисного взагалі не доведена».

В своїх промовах адвокати часто намагаються довести, що суб'єктивна сторона злочину в діях підсудного відсутня, перекручуючи при цьому фактичні обставини справи, не враховуючи при цьому того, що судді чи присяжні засідателі є людьми досвідченими, і їх неможливо обманути за рахунок «легких» натяжок. Так, адвокат проголошуючи промову у справі щодо захисту свого підзахисного зазначав, що її підзахисний «йдучи до Варченка мав на меті позичити грошей і мети викрадення фотоапарату не мав. Виходячи з будинку він випадково протягуючи руку до дверей зачепився за ремішок, на якому висів фотоапарат. Але ж фотоапарат являв собою несправну річ, про що нам повідомив і потерпілий у справі, тому я не бачу у цьому ніякого складу злочину, оскільки особа взяла те, на що не був направлений її умисел. При цьому дана річ не являє для господаря ніякої цінності».

Безумовно, якщо бути відвертим, то з такою позицією адвоката погодитись важко. Ви також прочитавши це уже маєте

свій негативний висновок щодо такої промови, оскільки кожен із нас в такому випадку говорять, що «навіть та річ, яка мені не потрібна, викрадати не можна, оскільки вона моя». Але так думаємо не лише ми, а і судді, і присяжні засідателі, сприймаючи такі версії адвокатів неправдоподібними. Безумовно вірогідність суджень завжди повинна бути сформульована таким чином, щоб ця вірогідність була настільки чіткою і зрозумілою, що слухачі сприймають її за реальну правду.

Так, прокурор підтримуючи звинувачення щодо осіб, які були пов'язані з відмиванням грошей через конвентаризаційний центр в своїй промові сказав, що «Анісімов, який до знайомства із Валентиною Вівтар не мав ні грошей, ні автомобіля, перебивався випадковими заробітками, але через два місяці після знайомства з останньою, підсудний, який не мав роботи, раптом купив автомобіль «Хюндай-Матрікс» вартістю в 230 тис. гривень.

В судовому засіданні підсудний пояснив, що автомобіль є його власністю, оскільки він купив його за свої кошти». Така вірогідність суджень прокурора щодо неправдивості показів підсудного є очевидною, а тому судді, маючи достатній життєвий досвід, безумовно сприйняли покази підсудного як неправдиві

ГЛАВА 28.

ДОГОВОРИТИ ЧИ НЕДОГОВОРИТИ

Спілкуючись між собою, ми намагаємось говорити точно і зрозуміло. В іншому випадку, ми б не зрозуміли один одного, або зрозуміли не так. В той же час, коли ми говоримо з дітьми, і хочемо щоб дитина прийняла участь у наших судженнях, ми якусь частину таких суджень не домовляємо даючи можливість дитині домислити сховану нами думку. Це ми робимо навмисне з метою розвитку логічного мислення у дітей, і коли дитина знаходить потрібне слово ми радіємо разом з нею. Це має місце тому що наша свідомість і логіка нашого мислення має всі можливості при незакінченості нашої думки продовжити такі судження у заданому напрямку. Так думають всі люди. І це не залежить від того талановита людина чи ні.

Судовий оратор також має всі можливості для використання такого логічного прийому. В той же час, завжди потрібно розуміти, коли і з якою метою в одному випадку ви будете говорити точно з подробицями, а в іншому, ви будете щось недоговорювати даючи можливість суддям, присяжним засідателем самим відтворювати ті судження у тому напрямку, який ви задали їм своєю промовою. Цей прийом спрацьовує завжди, оскільки чим більш досвідченою є людина тим більше вона ставить самостійних запитань, і як правило правильно знаходить на них відповіді. Судді безумовно відносяться до цієї категорії людей, а тому судовий оратор завжди має можливість втягнути суд, а з ним і присяжних засідателів, які сьогодні є доволі освіченими людьми, в невелику логічну гру. Чим точна, ширша і глибша полеміка суджень тим реальніше є можливість перейти від скепсису та недовіри до довіри та до єднання думки.

Часто молоді адвокати недооцінюють такого підходу до судової промови. Так виступаючи у суді щодо оскарження затримання одного із євромайданівців адвокат говорив про те, що «така поведінка міліції є не прийнятною для цивілізованої країни. Безпідставне затримання особи є наругою над Конституцією і законом. Це беззаконня стимулює безкарність правоохоронців».

Послухавши такий виступ я був певен, що суд не зверне на нього ніякої уваги, що і сталося. Помилка виступу полягала в тому, що адвокат говорив гаслами : «наруга над Конституцією і законом», «беззаконня», «безкарність правоохоронців», «така поведінка є неприйнятною для цивілізованої країни».

На перший погляд це виглядає красиво, вірно, але нажаль малоефективно, оскільки суд гаслами не переконати. Гасла повторюються, кожного дня в усіх без виключно ЗМІ. Вони вже приїлися так, що на них ніхто не звертає увагу. Суддя, це людина, яка думає і діє так як усі навколо, оскільки суддя є частиною соціуму.

В той же час якби адвокат говорив про те, що в країні пропадають люди, про захоплення людей на вулиці, про правоохоронну систему, яка дістала людей, безнаказаністю чиновників тощо, з детальним по хвилинним дослідженням обставин справи, пов'язуючи все це із наявним алібі та нікудишнім змістом процесуальних документів, адвокат безумовно підвів би суддю до потрібного висновку.

Разом з тим характеризуючи підзахисного чи потерпілого, на основі показів свідків, не потрібно переносити характеристику таких осіб в кінець своєї промови викладаючи це все у вигляді простого переліку пом'якшуючих чи обтяжуючих покарання обставин, що часто роблять, як прокурори так і адвокати. Такі характеризуючі складові найдоцільніше вплітати в аналіз доказів.

Так адвокат у справі про поновлення на роботі керівника обласного управління ЖКХ сказав: «Ваша честь! Зверніть увагу на те, що Іванову, кристально чесній людині, пропонують за гроші, підписати акт прийняття очисних споруд в експлуатацію. Розуміючи, що такі споруди збудовано з порушенням технологічних особливостей їх будівництва, що доречі підтверджується висновком Наукового-дослідного інституту, він відмовляється це зробити. Тоді проектанти, розуміючи свою відповідальність за будівництво звертаються до міського голови із проханням про усунення позивача з посади, і в цей же час інспекція по праці починає свою перевірку роботи Іванова. Ваша

честь! Я хотів би звернути вашу увагу на те, що Іванов являючись добросовісним працівником, який достеменно знає свою роботу, при ознайомленні з актом перевірки інспекції праці виявив цілий ряд фактів, які насправді не мали місця, про що він зазначив у акті. Разом з тим не дивлячись на це міський голова, з метою позбавитись принципового, чесного працівника звільнив Іванова з роботи. Лише після цього керівник інспекції письмово визнав наявність цілого ряду недоречностей в акті перевірки, про що був повідомлений і мер міста, але поновляти на роботі незаконно звільненого, не поступливого працівника ніхто не хотів. За цей час більш поблажливий, виконуючий обов'язки начальника управління ЖКХ підписав акт, не дивлячись на конструктивні недоречності очисних споруд, що безумовно призведе до забруднення підземних вод, і місто буде пити заражену воду». Такі доводи адвоката в яких було поєднано характеристика особи, докази і висновки, недоговореність цілого ряду позицій безумовно мали вплив на позитивне рішення суду. Таким чином позиція, яку до кінця недовомовлено є більш привабливішою чим та, яку оратор озвучив, бо в такому разі слухач позбавляється можливостей до самостійного аналізу ситуації в цілому.

Отже, не уточнюйте до кінця ті факти, які самі говорять про себе. Про що можна довго уточняти, коли мова йде про вбивство людини? Уже сам факт вбивства говорить сам за себе, а от причини, характерні особливості, послідувачі дії і на цій основі висновки щодо направленості умислу пов'язаних із характеристикою особи безумовно потребують своєї уваги. При цьому чудодійна пластичність, змістовність, народність української мови дає можливість передати в судовій промові всі нюанси, які стосуються справи. Для цього потрібна лише одна формальність: розставити всі слова в потрібній для промови послідовності.

ГЛАВА 29.

МІСЦЕ, ВІРОГІДНІСТЬ ТА ЗДОРОВИЙ ГЛУЗД В ПРОМОВІ

В кожній без виключення справі, чи то кримінальній, цивільній, адміністративній, чи господарській має місце латентність, тобто це той стан доказів, причин чи обставин, які не дивлячись на розслідування, чи підготовку до справи так і не стали відомими в суді. Безумовно кожна із сторін судового процесу за рахунок доказів намагається зменшити таку латентність, але відтворити з фотографічною точністю певні події за рахунок доказів, навіть за невеликого періоду життя конкретної людини, це неможливо. Таким чином доказування не може охоплювати безмежність. В зв'язку з цим адвокати і прокурори в судових процесах надають значення лише значимим, ключовим для справи фактам.

В той же час є обставини чи факти, які ми стримуємо за рахунок своїх логічних суджень і висновків. Таким чином видавати їх як істинні неможна, оскільки в такому випадку можливо потрапити під нещівну критику іншої сторони, і всі ті позитивні здобутки, яких ви добилися можуть бути зведені на нівець. Ось чому в кожному такому випадку потрібно говорити про вірогідність свого судження чи висновку. Так прокурор проголошуючи судову промову по справі щодо викрадення майна із квартири потерпілої зазначав: «Васіна не затримали в квартирі при викраденні майна потерпілої, але його затримали з викраденим на вулиці. Вірогідність того, що цю крадіжку скоїв Васін є доволі високою, але цю вірогідність спростував сам Васін, який з великою точністю відтворив свої дії, як під час відтворення обстановки та обставин події в ході досудового слідства так і словесно підтвердив це в суді точно назвавши найменування всіх речей, які він викрав». Якщо б прокурор сказав, що у нього не має сумнівів в тому, що саме Васін скоїв крадіжку майна із квартири, оскільки він сам в цьому зізнався, то у захисту були б всі підстави говорити про те, що сама думка прокурора нікого не цікавить, а той факт, що Васін визнав себе

винним, ще не означає того, що це було саме так. В цій частині адвокат давав би поштовх суду для продовження його думки.

Безумовно вірогідність завжди дає простір для суджень, але це не надає їм істинності. В той же час є факти, які не допускають вірогідності. Наприклад у справах про вбивство людини, при спричиненні середніх чи легких тілесних ушкодженнях, де такі факти підтверджені висновками судово-медичних експертиз. Таким чином говорити про вірогідність самих фактів, є заняттям недоречним, оскільки, це буде мати зворотній ефект. Як захист, так і обвинувачення повинні зважати на такі явні докази, оскільки не дивлячись на полярність їх суджень вони все ж повинні трактувати такого роду докази на фоні закону, а не виключно особистої думки.

За свою більш ніж двадцятирічну роботу суддею та десятирічну роботу адвокатом, я слухав багато різних промов, як адвокатів так і прокурорів. Читаючи лекції у різних університетах з процесуальних дисциплін, я кожного разу звертаю увагу студентів не лише на красоту та точність слів, риторичних зворотів, структуру мови, оцінки доказів, тощо але і на здоровому глузді змісту мови, оскільки говорити для того щоб щось говорити є абсурдом.

Судовий захист посуті зводиться до захисту від пред'явленого звинувачення. Це свого роду самооборона, яка приносить позитивний результат, якщо її вірно побудувати. В той же час це не означає того, що адвокат повинен хитрувати, перекручувати обставини, когось підмовляти, чи навпаки прокурор повинен фальшувати докази. Все це не заслуговує на увагу, оскільки під час судового розгляду справ ці не природні, навмисне введені в судовий процес факти впливуть, і ви безумовно отримаєте професійну поразку. Разом з тим суд не місце для обов'язкових відкровень, оскільки це не завжди є шляхом до істини. В той же час якщо побудувати судовий процес на виключній істинності, то адвокат не зможе вийти за межі змагального процесу, і процес буде мати виключно слідчу направленість. Таким чином важливо говорити відносними поняттями, розуміючи при цьому той факт, що адвокат є

людиною яка не виправдовує злочин. Він захищає людину від звинувачення, яке пред'являється людині іншими людьми, оскільки люди можуть помилятися. Тому завдання адвоката полягає в тому щоб не допустити відповідальності людини за помилки інших людей. Ще древні говорили: «краще звільнити від відповідальності десять винних чим засудити одного невинного».

В той же час адвокат з точки зору здорового глузду повинен сформулювати ряд запитань до кожного із учасників судового процесу. Формулювання запитань на ходу судового засідання можливе, якщо ви дійсно досвідчений спеціаліст. Але ж в судові процеси приходять переважно молоді прокурори, які часто ставлять всі без виключно запитання, які їм приходять на думку, не фільтруючи їх на так звані прокурорські і адвокатські питання.

Якщо це робить адвокат, то це взагалі є провалом в захисті. Такими невмілими, недоречними для захисту запитаннями адвокат шкодить перш за все своєму підзахисному. Безумовно це дратує не лише самих підзахисних, але і колег, які приймають участь у захисті інших осіб.

Таким чином потрібно завжди бути вимогливим до себе, вірним собі, і тоді ви завжди будете правими.

ГЛАВА 30. СПРАВЕДЛИВІСТЬ

Кожен злочин повинен бути покараним. Невідворотність покарання є складовою успіху у боротьбі із злочинністю. З таким судженням згодні і адвокати і прокурори, оскільки вони як люди розуміють таку необхідність, бо іноді вони самі стають потерпілими від злочинів.

В той же час як спеціалісти в галузі права, вони мають різні професійні завдання, а тому звинувачувати прокурора чи адвоката за зміст їх роботи, це те ж саме, що лаяти вчителів чи водіїв за те, що вони є вчителями чи водіями.

Разом з тим, якщо вчитель навчає знанням, то суд, прокурор і адвокат вершать справедливість, і в цій частині розуміння справедливості, як у професіоналів, виходячи із їх завдань, в усіх трьох є різним. Так для прокурора справедливим є засудження особи, оскільки він представляє сторону обвинувачення. Для адвоката справедливість полягає у зменшенні об'єму обвинувачення, у призначенні своєму підзахисному більш м'якого покарання чи його виправданні, оскільки це є вершиною справедливості для адвоката. Для суду справедливість полягає у точності застосування матеріального закону до тих чи інших правовідносин, які підтверджені тими чи іншими доказами, у відповідності кваліфікації діянь особи та справедливій мірі покарання, яке призначає суд за вчинення особою неправомірного діяння.

Будучи молодим суддею на практиці я був у Верховному Суді України та здавав екзамен голові цивільної палати Верховного Суду України В. Чебіряку. На питання як ухвалити справедливе рішення, я відповів що судові рішення повинно відповідати закону, бути обґрунтованим. Але коли почув, що це не зовсім так, почав пояснювати, що потрібно знати постанови Пленуму Верховного Суду України, і знову попав не туди. Тоді славетний юрист роз'яснив, що: «спочатку потрібно вислухати людей, потім подумати в чому полягає суть справедливості в даній справі, а потім якщо ти хороший юрист знайти закон, який

би підтвердив твою позицію. Лише таке рішення буде справедливим, законним і обґрунтованим».

Сьогодні наші університети навчають студентів, майбутніх суддів, теорії права, теорії матеріального і процесуального права, але не навчають, як вести судовий процес? Як говорити в судах? Який тембр голосу при цьому повинен бути? Як в кінці кінців вести себе в судовому засіданні? Як готуватись до судового процесу? Як формулювати запитання, тощо. В практичній площині це призводить до того, що прокурори і адвокати проголошують судові промови. Саме тому в кожному районному суді виступи адвокатів і прокурорів різняться, від промови як небудь, до промови, а що сказати – суд сам повинен розібратися у тих правовідносинах, чи тій кваліфікації діянь, оскільки несе відповідальність за законність свого вироку чи рішення. Це дійсно так, але ж суд потрібно переконати доказами, оскільки суддя служить закону під присягою, а тому він нікому і нічого не винен.

В той же час почуття справедливості притаманно всім людям, але ця справедливість для сторін в судовому процесі є різною. Цю особливість людського розуміння справедливості оратор і повинен захищати. Такий підхід не являє собою якоїсь загрози для правосуддя, оскільки як правило він носить локальний характер.

Безумовно кожна справа має свою крапку справедливості, яку відстоюють адвокати і прокурори. Саме тому часто «виграють» судові справи не ті хто безумовно правий, а ті хто проявив талант оратора, хто зрозуміло і переконливо роз'яснив суть діяння, викристалізувавши в окрему ланку дії свого підзахисного, відділивши від нього все останнє, і менше звертав в цьому зв'язку уваги на засоби досягнення результату. Саме такі промови, саме такий підхід до ведення справи в суді має можливість повити думку і душу слухачів туди, куди потрібно оратору. В цьому і полягає суть змагальності судового процесу.

В той же час змагальність це доведення до суду розумності, логічності, законності своєї правової позиції за допомогою мови, її словесних оборотів, порівнянь та її чистоти. При цьому

змагальність не терпить зловживань компромісом. Компроміс безумовно має місце на озброєнні як захисника так і прокурора, але він повинен бути справедливим, без обману і зла, оскільки в іншому випадку компроміс є неможливим.

Так у справі приватного звинувачення, де підозрюваний не визнав себе винним, прокурор просив підозрюваного визнати себе винним. Після чого він би допоміг укласти мирову угоду з потерпілою. Це не є компроміс, це є «сделка». В той же час в основі правосуддя завжди лежить справедливість. Справедливість це розуміння того, що саме таке рішення є кристально чистим від домішок корупції, зла, помсти, обману, зависті, жалю тощо. При цьому жаль не завжди є шлях до справедливості. Якщо ми говоримо про вбивство чоловіка, то безумовно ми відразу починаємо його жаліти, навіть не знаючи причин цього. Але коли ми довідуємося, що чоловік помер в наслідок того, що його вдарила жінка, яку він намагався зґвалтувати, то жаль відразу проходить і на її місце приходить судження на основі здорового глузду, відповідно до якого майже всі погоджуються із справедливою дією жінки, хоча і наслідки від її дій є тяжкими. Справедливість не терпить обману оскільки розмова про те, що є змістовно неправдою не сприймається ні судом, ні присяжними засідателями. В той же час такий підхід підриває довіру, навіть до дійсно правдивих і змістовних доказів. Той хто здійснював хоча б одного разу захист людини в ході досудового слідства чи в суді, той безумовно погодиться з тим, що виключно справедлива прямолінійність захисника не є вершиною справедливості, оскільки справедливість це процесуальна матриця, де перемога окремих суджень не завжди є доречною, бо якась частина інформації дійсно є значимою, а про яку взагалі згадувати недоречно. Таким чином кожен блок суджень має обов'язкову свою послідовність, тобто свій час для проголошення. Тут доречно щось недоговорити, або взагалі промовчати, перебільшити чи призменшити, порівняти або взагалі не порівнювати, говорити високопарно чи повторити це словами учасника процесу. Все це є справедливість, і якщо невинну особу суд виправдав, це означає, що всі складові

частини справедливості було зібрано в одному місці, в один і той же час, з яких адвокат в своїй аналітично-процесуальній промові створив таку систему доказових пазлів в яку не змогло проникнути звинувачення. Це і є вершиною судової справедливості.

ГЛАВА 31.

ЗАКОННІСТЬ І СПРАВЕДЛИВІСТЬ ПОКАРАННЯ

Хто б що не говорив, але кожне кримінальне покарання особи є засобом її виховання за неслухняність в питаннях щодо недотримання ухвалених державою правил поведінки – законів. В той же час невідворотність покарання за вчинення неправомірних дій, які держава визнала злочинними і проголосила за це певні покарання, є життєвою справедливістю. При цьому позбавлення волі, це метод за яким винна особа ізолюється від суспільства, щоб залишити її одну із своєю совістю.

Безумовно обвинувач завжди буде говорити про невідворотність покарання за скоєний особою злочин. Це є зрозумілим, сприйнятним і справедливим, оскільки цього вимагає суспільство. Але як не дивно захисник на співставленні також говорить про невідворотність покарання, але цей принцип повинен стосуватися саме тієї особи, яка вчинила злочин, і не повинна стосуватись жодної особи, яка не вчинила суспільно-небезпечних дій. Таким чином як прокурор, так і адвокат говорячи про законність вкладають в це поняття різний його зміст. Це нормально і професійно є зрозумілим. В той же час поняття законності безумовно потребує не лише наявності цілої системи доказів, які представляються як стороною обвинувачення так і захисту, але і їх реальності та відносності з одного боку та розумного та зрозумілого доступного трактування їх змісту з іншого.

Саме оцінка інформації кожного доказу, яку судовий промовець доносить до суду та присяжних засідателів на основі незалежного, незацікавленого сприйняття і створює передумови до справедливого судового рішення.

Красномовство поєднуючись із фактами справи надає можливість для емоційного їх сприйняття судом. І якщо ви говорите про любов і щастя, про зраду чи зло, то скажіть про це там, щоб це було відкриттям для слухача, лише тоді вам повірять, і з великою увагою, і повагою сприймуть промову. Якщо ж ви

будете говорити без емоційно, то всі будуть лише чекати того щоб ви швидше закінчили говорити.

Справедливість, це остаточний оціночний психологічний висновок, який ми робимо вислухавши все від початку і до закінчення судової промови. В той же час сказати, що ця чи інша позиція є справедливою в середині судового засідання не можливо, оскільки судові рішення судові промовці не приймають. Разом з тим кожен з них вважає, що він діяв на протязі всього судового засідання, щодо дослідження доказів, настільки раціонально, що рішення в обов'язковому порядку повинно бути на його боці. Коли ж суд ухвалив інше рішення, ми говоримо це не справедливо. Саме відчуття несправедливості штовхає нас до оскарження судових рішень в апеляційному чи касаційному порядку. І це дійсно так, оскільки ніхто не апелює до вищестоящого суду просто так. Роблячи це, кожен має певну надію на підтвердження законності, а відповідно і справедливості своєї позиції. Лише після відмови у задоволенні апеляції, ми знову повертаємось до аналізу ситуації, доказів і лише тепер починаємо бачити і розуміти ті чи інші негаразди в нашій позиції, і дивуємося чому ж раніше ми цього не помічали. Така ситуація відбувається тому, що знайомлячись із справою, тобто із змістом кожного доказу, ми чітко усвідомлюємо їх зміст виходячи із особистого їх сприйняття, яке іноді може бути помилковим. Разом з тим ми цього не помічаємо, оскільки вважаємо, що наша точка зору є безумовною, а від цього законною, справедливою і єдино вірною. Така переконаність поступово заповнює нашу свідомість, і ми починаємо не помічати деяких нелогічностей в своїй позиції. В подальшому роблячи загальний висновок щодо винності, чи не винності особи, ми беремо до уваги суть кожного доказу трактуючи його відповідно до створеної нами позиції. При цьому незначні деталі, які безумовно мають місце в інформаційному просторі кожного доказу, ми опускаємо, вважаючи їх незначними. В судовому засіданні, ми продовжуємо дотримуватись цієї лінії, оскільки вона заздалегідь стала для нас основною. Всі ці недоліки переходять і в судову промову.

Безумовно, самопереконавання, є хорошою основою для судової промови, якщо це дійсно є переконанням, яке спрямовано у вірному напрямку. Ради справедливості судовий оратор повинен три, а при складних справах, і п'ять разів звертатись до змісту своєї промови, а відповідно, і самої справи. Практика показує, що на четвертому, п'ятому разі прочитання справи починають виникати то одні, то інші питання, яких раніше ви не помічали. Ви починаєте бачити і розуміти те чого раніше з незрозумілих причин, ви не бачили. Такий підхід щодо підготовки адвоката чи прокурора до судового засідання та судової промови дасть можливість проникнути і відчувати всю змістовну енергетику кожного доказу окремо, і справи в цілому, що в свою чергу дасть можливість наповнити вашу промову тим істинним пафосом, який у безумовному порядку проникає у свідомість кожного слухача. Достовірне знання справи дає можливість створити точність суджень, що завжди викликає повагу до промовця. При цьому нищівної критики повинні мати факти, які пов'язані із обвинуваченням. В той же час недоречно критикувати своїх процесуальних супротивників, це є ударом нижче пояса, що недопустимо для захисту чи обвинувачення. Це не є боротьбою за справедливість, це є невихованість. Не дивлячись на це, в судових процесах особливо на районному рівні часто виникають перепалки між захистом і обвинуваченням. Це пояснюється тим, що як прокурор так і адвокат доволі давно знають один одного. Часто зустрічаються в судових процесах. З цих підстав вони вважають, що мають моральне право критикувати один одного в судовому процесі не стосуючись суті справи, оскільки їх робота наклала на їх відносини певний відбиток.

Захист завжди повинен розуміти, що ведення судового процесу і особливо судова промова не повинні пов'язуватись із непотрібними теревеннями, які не стосуються справи. В той же час обвинувачувальні промови щодо згвалтування, вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, ДТП мажорів, розбій, шахрайство тощо, завжди ґрунтується на співчутті до потерпілих. Психологічно, прокурору говорити про винність особи легше, а ніж захищати таку особу адвокату. Промова прокурора, як

правило лягає на вже підготовлений життям ґрунт, а тому вона може простіше досягати успіху, оскільки як судді так і присяжні засідателі, або чули такі жахливі історії, чи в таких історіях потерпілими були їх родичі, чи знайомі, чи ще гірше, коли вони самі були потерпілими. Така схема побудови обвинувачувальної промови, безумовно впливає на підсвідомість суддів та присяжних засідателів, що і має вплив на розмір покарання. Обвинувачення в таких випадках говорить про справедливість судового вироку.

Безумовно, захист не може застосовувати таку концепцію судової промови, оскільки це було б явним провалом.

Поле судової промови захисту знаходиться в площині відносин між потерпілим і підзахисним, «замішане» на аналізі доказів наданих звинуваченням, характеристики потерпілого, співставлення дій всіх учасників подій тощо. При цьому промова повинна бути компактною, суворо логічною. В той же час промова повинна мати зовсім інший зміст при невизнанні своєї вини підзахисним. Тут навпаки промова повинна бути об'ємною, але структурованою в деталях, з чітким аналізом змісту доказів із співставленням їх з наявним алібі. Такий підхід дає можливість образного порівняльного аналізу, одночасного руху подій пов'язаних із потерпілим, і в цей же час дій підзахисного. Таке співставлення дає можливість розділити дії кожного з них, і переконати суд в тому, що звинувачення є необґрунтованим не дивлячись на те, що сам факт ДТП чи вбивства і має місце. Сам факт таких чи інших діянь ще не говорить про винність особи, хоча воно і має до них відношення.

ГЛАВА 32.

ПАФОС

Кожен судовий оратор, яких би професійних висот він не досяг, який би не мав досвід, виступаючи у судових засіданнях завжди хвилюється. Це дійсно так, хоча кожен з них і намагається не показувати такого хвилювання. Більш того хвилювання посилюється при відсутності дійсно переконливих доказів, чи справа являє собою такий рівень її несприйнятності з точки зору людської моралі, що здавалося б ніхто не візьметься за захист такої особи. Але захисник повинен завжди працювати в таких занадто складних умовах. Це його професійний обов'язок, оскільки він не захищає злочин, він захищає людину, слідкуючи за тим щоб її права ніким не були б порушеними, і як професіонал адвокат повинен зробити все щоб не лише працювати, а і впливати на кінцевий результат, яким є покарання особи. Безумовно в таких справах не просто протистояти обвинуваченню, але досвід показує, що навіть в таких справах адвокатам вдається шляхом поділу звинувачення на окремі його складові частини піддати їх скрупульозному аналізу, розриваючи їх логічний, фактичний та юридичний зв'язок, «розбиваючи» таким чином здавалося б бездоганне звинувачення. Особливе місце при цьому відводиться як динаміці самої промови так і тембру голосу та його експресії жестикуляції та міміці. Все, що говорить судовий промовець повинно носити характер іскренности. Для цього потрібно щоб сам оратор безумовно вірив в те, про що він сам говорить. Щоб відчуті іскренність потрібно як найглибше проникнути в психологію дій підзахисного чи потерпілого зрозуміти їх, саме з їх позиції, чи тих обставин в які попала особа. Уявно поставте себе на місце такої особи. Подумайте, а як би ви поступили в тій чи іншій ситуації? Наскільки логічними були б такі дії? В чому вони все ж є нелогічними і чому? Які факти свідчать про це? Які докази є при цьому? Чим можна їх заперечити, чи ослабити? Така аналітична робота дасть вам можливість проникнути в дійсну суть справи, і з неї, поглянути на зміст кожного доказу з його середини. Безумовно цьому потрібно вчитись. Для цього складіть план своїм роздумам, занотуйте коротко їх суть. Поверніться до

цього на слідуючий день, і ви звернете увагу на те, що ви маєте зовсім іншу думку ніж та, яка була у вас вчора.

Безумовно люди схильні помилятись в оцінці своєї правоти, тому необхідність застосовувати метод аплікації, тобто накладення своєї позиції одна на одну впродовж двох, трьох днів, повертаючись кожного дня до аналізу справи є об'єктивно виправданим та необхідним.

Практика показує, що такий підхід не дивлячись на його ускладненість є найбільш ґрунтовним у підготовці до судової промови.

Лише після цього в промові визначаються патетичні її місця. При цьому патетика сама буде підказувати вам, які психологічні, мовні, логічні позиції ви можете застосовувати в тій чи іншій частині справи, чи справі зокрема.

Безумовно, енергетична експресія промови уже в самому судовому засіданні об'єктивно буде посилювати промову, оскільки хвилювання завжди вносить свої корективи навіть у добре продуману систему промови. Говоріть при цьому просто, без застосування занадто складних і рідко вживаних слів, виразів, оскільки вони рідко дають вірність розуміння вашої думки, яка втілена в форму судової промови.

Безумовно, відразу, з декількох фраз неможливо переконати ні суд, ні присяжних засідателів, ні навіть своїх друзів в правоті тих суджень, які ви хочете до них донести. Для цього потрібен певний проміжок часу, який повинен заповнюватись доказовими фактами, які потребують свого розкриття, тлумачення та інтерпритації. При цьому не просто слова, але і цілі фрази чи вирази повинні бути доступними та зрозумілими для їх сприйняття. Ми вже говорили про те, що не доречно вживати рідкісні слова чи говорити іноземною мовою, з її перекладом, чи заповнювати промову новими словами чи сленгом, які тільки-но входять в нашу мову. Якщо це робити, то слухачі будуть відставати від змісту вашої промови, оскільки подумки вони будуть обдумувати значення тих чи інших слів сказаних вами, що призведе до зниження концентрації уваги, до послідууючої частини вашої промови.

Для того щоб посилити увагу слухачів найскладніші і найважливіші події у справі передавайте як найдетальніше, посилюючи чи приглушуючи голос, надаючи йому, то більшої, то меншої енергетики, підбираючи слова в яких є наявними певні звуки. Так у справі про вбивство возлюбленої, яку застав хлопець з іншим чоловіком, адвокат передав події, застосовуючи певні звуки – попередження, насторожуючи цим слухачів. «Це була ніч, але для нього це був вечір, який супроводжувався різким вітром, який начебто говорив йому не рвись туди, не йди туди. Але що зробити? Любов...». Це було настільки просто і зрозуміло, що всі слухачі згадували себе в цьому віці, коли, і вони відчували те лагідне, лоскотне почуття, яке наповнювало їх груди. Слухачі розуміли підзахисного і співчували від того, що скоро він дізнається про зраду. Цей істинний реалізм почуттів. Посильте такі почуття, шляхом їх порівняння. Адвокат в цій частині виступаючи по справі говорив: «Уявіть собі, що в вашу домівку вдирається знахабнілий грабіжник, який прийшов відібрати у вас гроші, цінності, а може і ваше життя. Ви безумовно кинетесь боронитись. Це природно, оскільки ви бороните плоди вашої тяжкої праці, своїх рідних, та їх життя. В таку хвилину, ви не думаєте про те адекватною чи ні є ваша оборона. Ваше хвилювання досягає такої вершини, коли ви адекватно не оцінюєте свою поведінку. В такому стані і знаходився Варченко. Коли ж невідомий розбив вікно намагаючись проникнути в будинок в якому відпочиває його сім'я Варченко схопив мисливську рушницю і вистрілив в нападника». Таке словесне перенесення слухача на місце події для останнього стає реальним відчуттям. Слухачі кожен по своєму відчуває ту динаміку страшних подій, які мали місце в ту ніч. Такий психологічний підхід до промови не залишить нікого байдужим. Безумовно це приведе до співпереживання. В той же час адвокат міг би сказати, що «Варченко застрелив нападника, який ліз в його будинок і на мою думку він діяв правомірно». Така округлена з усіх боків, передача інформації, констатувала б лише факт вбивства не пояснюючи щодо цього причини, які призвели його до таких подій. Безумовно така прямолінійність промови адвоката ніяким чином не передавала б душевного стану підзахисного в ті рокові хвилини. Великою вдачею

в таких ситуаціях є позиція, коли судді психологічно стають на бік, тих чи інших осіб учасників подій. Це є звичайним риторичним прийомом, який як правило досягає свого успіху. Разом з тим таким прийомом потрібно користуватися обережно, особливо у справах про зґвалтування, шахрайство тощо.

В той же час не можна бути занадто самовпевненими. Так молодий адвокат, здійснюючи захист підсудного по справі щодо зґвалтування особи почав свою промову з того, що він вважає, що його підзахисний є не винною особою, і це «я вам зараз доведу». Такий вступ в промову викликає відчуття протистояння, коли суддя чи присяжні засідателі подумки говорять: «а ну давай, давай». При цьому всі починають занадто прискіпливо прислухатись до кожної фрази промовця, піддаючи їх нищівній критиці навіть не дослухавши всю промову до кінця. Безумовно такий вступ в промову може відштовхнути слухачів від суті самої промови, і в цьому є провина не слухачів, а самого промовця. Ось чому готуючись до судової промови необхідно обережно застосовувати такі вислови, оскільки вони доходячи до свідомості слухачів стимулюють не до розуміння ситуації, а до її відторгнення. В зв'язку з цим, щоб ви не говорили, це не буде сприйматись з повною їх об'єктивністю, оскільки критична складова суб'єктивності буде доволі високою і її спровокували ви самі, своїм необачним вступом.

Кожен промовець готуючись до своєї промови обирає самостійно схему свого виступу. При цьому ніхто не може підказати йому ті слова, які він повинен буде говорити в судовому засіданні, чи той зміст запитань, які він має можливість поставити потерпілому, підзахисному, свідкам чи експертам. При цьому оратор за рахунок словесної передачі своїх почуттів, може передавати свої почуття слухачам, які за рахунок нього починають самі аналізувати події, факти чи окремі докази. Відстороняючись від почуттів, адвокат не зможе викликати до підзахисного співчуття. Навпаки вони будуть співчувати останньому з точки зору того, що він має такого некваліфікованого адвоката. Безумовно, це дратує слухачів. В той же час як перший так і другий підхід залежить не лише від самої справи, а і промовця.

Так адвокат виступаючи із судовою промовою в захист підзахисного якого звинувачували у зґвалтуванні своєї знайомої говорив: «Ваша честь! Якщо я буду говорити про те, що мій підзахисний не був в той вечір у потерпілої, то я буду несправедливим по відношенню до потерпілої. В той же час, якщо я буду говорити про те, що мій підзахисний сам за своєї ініціативи прийшов до потерпілої, то я буду несправедливим до свого підзахисного, оскільки потерпіла сама зателефонувала йому і запросила його до себе. Якщо я буду говорити словами потерпілої про те, що вона запросила мого підзахисного «лише в гості як товариша, з метою простого спілкування та проведення часу», то я буду несправедливим по відношенню до нас всіх, оскільки запрошення чоловіка ввечері в свою квартиру, не може не передбачати, що такі її дії можуть провокувати непередбачені наслідки, оскільки легкий халат, накритий стіл, легке вино може закрити голову кожному чоловіку. Такі явні поклики до близькості і стали психологічним підґрунтям до дій, які потерпіла сприйняла як насильство. В той же час мій підзахисний пояснив, що потерпіла дійсно йому подобалась і вважав, що такі почуття, були і у неї до нього, оскільки в іншому разі вона б не запросила, та не прийняла його в себе вдома. Таким чином в той вечір двоє почуттів направились назустріч один одному, і коли зустрілись, то почуття тяги було сильніше розуму, і розум тут вже був поза межами квартири».

В той же час оратору не можна своїми промовами викликати почуття вседозволеності, недостойності, безчестя чи нерозбірливості. Безумовно людина, яка захопилася, не в змозі часом відокремити справедливість від недостойності, але це не означає того, що промовець повинен завжди це брати за правило, оскільки таке захоплення може зашкодити, чи зробити оратора смішним у його вдаваній наївності.

ГЛАВА 33. ІМПРОВІЗАЦІЯ

Працюючи адвокатом у мене ніколи не виникало питань писати чи не писати судові промови. Я завжди їх писав, потім підправляв, а на слідуючий день дивувався з написаного, і замінював вступ, а то і зміст промови, чи цілі її куски. Така робота безумовно є корисною, оскільки воно допомагає дійти не лише до психологічної глибини почуттів в лоні яких перебував підзахисний на кануні чи під час вчинення протиправного діяння, але і після скоєного. Це дає краще зрозуміти ту невидиму складову кожного діяння, яка стала причиною до вчинення тих чи інших дій. При чому побачити дійсно, причину, а не ту яку іноді придумують в свій захист самі ж підзахисні.

Пишіть судові промови, вгризайтесь в суть необхідних для промови речей. Після короткої перерви поверніться до промови, і добре її вичитайте. Імпровізація в судових засіданнях є вкрай небезпечним заняттям. Задаючи питання своєму підзахисному, ви безумовно повинні наперед знати його відповідь, як і передбачати відповіді інших учасників процесу. В іншому разі ви отримаєте відповідь на яку ви ніколи не сподівалися. Така скрупульозна підготовка до самого судового процесу є обов'язковою необхідністю, оскільки в іншому разі ви не лише втратите суттєву інформацію, а і можете нашкодити своєму підзахисному.

Хороша підготовка до промови, завжди дасть вам можливість триматися переконливо. Імпровізація в суді можлива лише тоді, коли вона добре підготовлена дома, і не можлива на ходу, оскільки Пегас може скинути вершника у непотрібному для вас місці.

Навіть якщо у вас не було, чи немає часу для написання всієї промови зробіть її план та занотуйте основні посилки та зазначте той загальний висновок до якого б ви хотіли наблизитись.

Безумовно, хід справи та ті обставини, про які ви вже написали у своїй промові, чи докази, які були представлені обвинуваченням можуть по іншому оцінюватись чи змінюватись,

чи взагалі втрачати своє значення, чи відпадати за їх неправдивості. В той же час не можливо трактувати це так, що вже написана судова промова буде лише заважати такому виступу, оскільки ви вже «звикли» до схеми промови, ви завчасно розставили потрібні вам акценти в потрібному місці і з цих підстав, ви не можете сконцентрувати свою увагу на інших обставинах. Це не так. Навпаки ви можете поставити старі і нові позиції у їх співставленні. В такому разі, ви можете дати яскраву оцінку новій ситуації добре знаючи попередню. Бувають такі випадки, коли особа в ході досудового розслідування не визнавала себе винною і захисник відповідно готувався до промови на основі аналізу цілого ряду доказів. В той же час обвинуваченню поталанило знайти свідка, який розкрив дійсні дії вашого підзахисного. Виходячи із цієї ситуації підзахисний визнав свою провину. Безумовно при таких обставинах вам необхідно відмовитись від тієї схеми вашої промови, яку ви підготували. В той же час ви можете сказати, що «саме відчуття совісті за здійснене, внутрішня, доволі сильна боротьба людини щодо визнання чи невизнання себе винною, заслуговує на повагу, а від так і меншу міру покарання». Безумовно, такі повороти судового слідства потрібно передбачувати, оскільки для хорошого адвоката раптовостей не повинно бути, оскільки аналізуючи всі обставини і докази в їх сукупності, адвокат не може не помітити, як сильні так і слабких місць в стратегії обвинувачення та стратегії захисту.

При цьому захисник піддаючи ті чи інші докази, своїй внутрішній критиці, не може не помітити логічності чи нелогічності тієї чи іншої доказової інформації яку вони несуть в собі. Всі сумніви захисник зобов'язаний донести до відома свого підзахисного щоб відпрацювати єдину лінію захисту. При цьому є необхідність обговорити і можливі зміни інформації доказового характеру, яку можуть надати свідки при проведенні судового слідства. Якими доказами захист може нівелювати такі можливості. Виявити кому вигідна була б зміна такої доказової інформації в суді.

Безумовно, немає необхідності написану промову читати в ході судових дебатів, але якщо ви ще не маєте досвіду проголошення судових промов, то краще прочитати судову промову, яку ви підготували ніж заплутатись в доказах, прізвищах, і не сказати того, що ви хотіли. Після цього ви ще більше розхвилюєтесь і зі ще більшим страхом будете братись за іншу судову справу.

Я вже говорив вище, що особливу увагу потрібно приділити першим фразам, так би мовити вступу. Це складна справа, особливо коли ви часто виступаєте перед одним і тим же складом суду. Якщо оратор починає свою промову сірими, не переконливими фразами у слухачів відразу виникає недовіра, перш за все до такої людини, а потім і до її промови. Якщо ж ви талановита людина, то для вас це не буде проблемою. В той же час якщо ви звичайна людина, і хочете бути хорошим адвокатом, то вам безумовно потрібно попрацювати над вступом щоб потім спокійно, переконливо говорити в подальшому. Хороший вступ надає впевненості оратору. Від цього його мова стає вільною з вільними і красивими оборотами. Але, якщо ви кожного разу будете говорити одними і тими ж словами по відношенню до одних і тих же обставин, всі відразу зрозуміють, що ви зазубрили це, і жодного слова не імпровізуєте повторюючи заздалегідь завчені штампи підставляючи в їх кліше лише різні прізвища.

В той же час необхідно добре попрацювати із закінченням промови. В цій частині необхідно звернути увагу на відповідність обвинувачення тій кваліфікації, і тій системі доказів, які були предметом судового слідства. Зверніться до судових прецедентів та тих правових позицій Верховного Суду, Конституційного суду України, Європейського суду з прав людини, які можуть бути використані вами в судовій промові. Це надасть вашій промові певного офіціозу.

Звісно суд очікує від захисника і прокурора аналітичних висновків. Всі ці висновки, і лягають у зміст самої промови, яка безумовно не може обійтись без імпровізації в судженнях і висновках. Разом з тим імпровізація можлива лише при хорошому знанні всіх обставин справи, щоб вільно оперувати

фактами. В той же час така імпровізація це не просто судження про все і ні про що. Це точна математична матриця в межах якої така імпровізація можлива.

Необхідно звернути увагу і на сам тон промови. Монотонність промови навіть при хорошій її аналітиці слухати не хочеться. В таких випадках хочеться щоб така промова швидше закінчилася. Якщо тон промовця зводиться до крику, то це взагалі не допустимо, оскільки це сприяє роздратуванню всіх слухачів при цьому ніхто не вслуховується в те про що говориться. Це тон мітингів, а не судових промов.

Тон промови повинен бути спокійним, але при необхідності він може посилюватись. Згадайте музику. Вона має, то лагідну неспішність, то посилений чи пришвидшений ритм, то тихий відтінок, а то і посилений звук. Все це передає внутрішній настрій композитора.

Безумовно, скласти ідеальну судову промову дуже складно, як і неможливо щось ідеалізувати, оскільки скільки є людей стільки ж є і думок. Разом з тим потрібно розуміти, що судова процедура а з нею і судова промова це швидкоплинний процес, і мистецтво промовця завжди полягає в тому щоб у невеликий проміжок часу проаналізувати всю доказову інформацію викласти в це всю свою енергетику і отримати високоякісний процесуальний продукт, яким є судова промова.

Таким чином судовий оратор це митець, це живий голос суспільства, який доносить свої переживання до суду. Досвідчений адвокат чи прокурор заздалегідь повинен знати і розуміти настрої слухачів, оскільки ні захист, ні сторона обвинувачення не можуть недооцінювати такої ситуації. Судовий оратор в таких випадках, в кожній процесуальній дії, як щодо змісту запитань, клопотань, чи судової промови повинен висловлюватись обачно. Ні коїм чином не можна говорити з певним натяком на ображення, чи говорити те, що для певних національностей є не прийнятними з релігійних чи звичаєвих позицій. Не можна висловлювати ненависть чи неприязнь до потерпілих, оскільки вони є потерпілими і їх права, які були порушені, захищаються законом. Якщо ви хоча і дипломатично,

але яскраво донесете до суду суть не завжди правомірної поведінки потерпілого, яка і спровокувала негативні для нього наслідки, чи не забезпечила схоронність свого майна, що для власника є обов'язком, то суд зрозуміє вас і без крайніх для цього виразів.

Безумовно, кожна судова справа передає життєву драму двох, а можливо і більше людей. Переживаючи таку драму і даючи оцінку діям і самим особам та тим подіям в яких вони приймали участь, необхідно найдосконаліше розібратись у тих відношеннях людського спілкування які мали місце та перекласти їх на зрозумілу мову.

В таких випадках судова промова може будоражити людей набагато сильніше ніж трагічна вистава, яку спостерігає людина, оскільки кожен глядач розуміє, що по закінченню вистави він піде додому і буде насолоджуватись своїм життям. Із суду, як правило, виходять люди з пораненою душею, вони продовжують життя з тим болем, який спричинено їм іншими людьми чи судовою несправедливістю. Тому суд це не театр, це тяжка і відповідальна робота не лише суду, а і захисту та обвинувачення, оскільки потерпілі чекають від судового засідання якнайшвидшого покарання особи, яка порушила їх спокій, нормальні життєві устої, які склалися в цих людей. Підсудні і їх родичі чекають допомоги від захисту вважаючи всі слідчі дії, і саму підозру несправедливою та бездоказово надуманою. Для суду це протистояння є природним, а тому суд повинен розібратися в суті подій, і імпровізувати при цьому суд не має права.

В той же час захист, і сторона звинувачення повинні завжди підтримувати ділову співпрацю в судових процесах розуміючи при цьому кожен своє завдання.

ГЛАВА 34. УВАГА

Коли лектор читає лекцію в університетській аудиторії він завжди намагається говорити вірні за темою речі, але при цьому його уважно слухають лише два, три студента, останні роблять вигляд, що слухають, відносячись до інформації пасивно, думаючи чи займаючись своїми справами. Раптом лектор почав говорити цікаві речі і це переключило увагу всіх до того, що він говорить. При цьому аудиторія завмерла, студенти напружилися, поглинаючи сказане. Після цікавої частини лектор знову перейшов до поточного матеріалу, і студенти один за одним почали відключати свою увагу від лекції, повернувшись знову до своїх занять. Аналогічна ситуація має місце і в судовому процесі, під час судових дебатів де захист і сторона обвинувачення намагається переконати суд в істинності своїх суджень.

Наскільки адвокат чи прокурор зможуть своєю промовою концентрувати увагу суду, на тих чи інших обставинах чи доказах настільки промова і досягне успіху. Разом з тим постійно тримати увагу слухачів на цікавому факті є доволі складним завданням, тому оратори застосовують, певні психологічні та риторичні прийоми, які завжди являють собою одну із складових умов у досягненні кінцевого успіху.

Вище вже зазначалось, що такими прийомами є паузи в промові. Саме вони дають можливість слухачам не лише «догнати» думку промовця, а і приготуватись слухати його далі. Не намагайтесь говорити простими реченнями, застосовуйте ввідні речення, це дасть можливість слухачеві краще зрозуміти про, що ви говорите. Такі речення роблять вашу промову еластичнішою, більш начищеною енергетично.

Застосовуйте звернення до слухачів з конкретним і зрозумілим для них запитаннями. На поставлені вами запитання, слухачі подумки будуть відповідати першими, після чого будуть чекати ваших роз'яснень порівнюючи свої судження з вашими. Для цього не бійтесь, звертайтеся до них із запитаннями.

Заслуговує на увагу і підхід щодо математичного переліку обставин і доказів на користь підзахисного. Це дійсно має ефект, оскільки дає можливість оратору кожного разу починати промову з нової думки. Цей риторичний прийом можна рекомендувати молодим адвокатам, яким дуже складно проголосити об'ємний аналітичний текст з дотриманням єдиної логічної думки. Тому перше, друге, третє є кожного разу новим поштовхом думки, яка з кожним початком дає змогу для корекції попередньої думки та точної і коректної імпровізації.

Крім того, ефективним риторичним прийомом є різка зміна направленості думки. Так адвокат в своїй промові сказав: «Сім'я Петрових жила тихим, провінційним життям. Ввечері вони повечеряли і лягли відпочивати. Раптом серед ночі, вони почули звук розбитого скла. Тут я зупиню свою думку і звернуся до підсудних». Така різка зміна направленості думки сприяє різкій зміні уваги, яка завжди посилюється. Арістотель в цій частині говорив: «Я просив би вас звернути увагу на це судження; воно є більш важливим для вас ніж для мене».

В той же час отримавши слово для промови не підхоплюйтесь. Спокійно встаньте, витримайте секундну паузу і починайте промову. Чотири, п'ять речень вступу із красивих і переконливих слів, нададуть вам спокою, врівноважать ваш тон і придадуть вам впевненості в подальшій роботі. Намагайтесь відразу привернути увагу суду і присяжних засідателів до вашої промови, без додаткової полеміки переходячи відразу до суті звинувачення.

Адвокати часто починають промову з того, що переповідають число, місяць і рік скоєного в такому-то місці такого і такого-то діяння. Це не потрібно робити, оскільки до цих загальних фактів як суд, так і присяжні засідателі звертались на протязі всього часу розгляду справи і їм нагадувати про ці факти ще раз немає необхідності. Такий підхід навпаки розмиває увагу слухачів, яку потім сконцентрувати буде дуже важко.

Продовжити промову, після вступу, потрібно з нестандартної думки. Скажіть наприклад, що дана справа є важливою для її сприйняття людьми з одного боку та складністю

в доказуванні невинності підзахисного з іншого. Навіть досконале судове слідство, яке проведене судом так і не внесло ясності в справу. Навпаки, судове слідство, підняло такий мул, за яким дуже складно розгледіти стежку до справедливості. Не дивлячись на це звинувачення пропонує свою власну стежку, по якій намагається провести вас до ухвалення виключно обвинувачувального вердикту. Разом з тим я б звернув вашу увагу на цілий ряд занадто слабких місць звинувачення...

При цьому не потрібно жартувати. Це не дає ніяких преференцій, і може навпаки ослабити вашу промову, оскільки жарти розслабляють слухачів, і знову повернути їх увагу буде дуже складно.

Не смійтесь, навіть якщо до цього і є підстави.

Не говоріть, що ви беззаперечно вірите своєму підзахисному, що ви переконані в тому, що він є невинною особою. Цього робити не потрібно, оскільки при всій до вас повазі, ви все ж можете помилятись.

Більш того не рецензуйте промову прокурора. Це не принесе вам успіху. Ще гірше, коли адвокати починають прискіпатись до показів потерпілих, чи «нападати» на них. Запам'ятайте суд психологічно на стороні потерпілих, а з судом спорити це недоречно. Краще сформулюйте розумно питання і виясніть таким чином все, що ви хотіли. Припадати ж до сумління совісті потерпілого і докоряти йому при цьому, що він сказав те чого ви не бажали почути є не припустимим в судочинстві, як не припустимими є і іронія на адресу експертів.

Не намагайтесь якати, і перетягувати на себе ковдру: «Промова прокурора справила на мене позитивне враження». Промова прокурора позитивно вразила адвоката... Це смішно.

Постарайтесь усувати із промови своє особисте враження по відношенню до кого б то не було із учасників судового процесу.

Безумовно, іронія може мати місце в судовій промові, але вона повинна бути настільки доречною і коректною щоб ніхто на це не образився.

Оспорюйте докази, наявність тих чи інших подій, але не спорте з прокурором як людиною, оскільки він сам в такому ж стані як і ви.

Використовуйте помилки і неточності обвинувачення.

Не намагайтесь жестикулювати в бік прокурора, потерпілого чи свідка. Дивіться в бік суду, не опускайте очі до низу. Дивлячись на суд ви зможете оцінити ефект вашої промови. Крім того це говорить про вашу переконаність і впевненість в тому, що ви говорите.

Якщо ви говорите про зміст норми права, то говоріть як можна ближче до тексту. Не намагайтесь читати статтю з кодексу, оскільки це говорить про те, що ви не знаєте закон.

Робіть все так, щоб це принесло користь підзахисному, і це буде вірно, оскільки лише в такому випадку ви будете спати спокійно.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ларошфуко Ф. Мемуари. – М, 1965. – с. 46.
2. Сергеич П.С. (псевдонім П.С. Пороховщикова) Искусство речи на суде. – М.: Юрид. лит., 1988. – с. 22.
3. П.С.Сергеич Искусство речи на суде М.: Юрид. лит., 1988. – с.46
4. Сергеич П.С. Искусство речи на суде. М. : Юрид. лит., 1988. – с. 32
5. Коні А.Ф. Приемы и задачи прокуратуры: Собрание сочинений. – М.:Юрид. лит., 1997. – Т.4. – с. 141.
6. Збірник статистичних даних про стан здійснення правосуддя у 2003- 2004 рр. / Управління узагальнення судової практики Верховного Суду України. – К.: Верховний Суд України. 2005. – с.37.
7. Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008р. // Вісник Верховного Суду України, 2009. № 5. – с. 25.
8. Шнайдер Г.Й. Кримінологія / Пер.с нем. – М.: Прогресс Универс.1994. – с.349 – 350.
9. Ясинок М.М. Про деяку положення, які необхідно знати при підготовці до виступів в судових дебатах // Право безпека.2006. - №5. – с. 108.
10. Цицерон М.Т. Риторика. М., 1968, – с. 48.
11. Сергеич П.С. Искусство речи на суде. – М.: Юрид. лит., 1988. – 384 с.
12. Маркс К. Энгельс Ф., Анти – Дюринг. Отдел 1. Философия. Раздел 9. Мораль и право. Вечные истины. М.: Государственное издательство литературы. 1961. Сог., изд. Второе. Т. 20. – с. 94.
13. Кримінальний процесуальний кодекс України К.: Юрінком Інтер, 2012.
14. Цивільний процесуальний кодекс України К.: Юрінком Інтер, 2010.

Ясинок Микола Михайлович – доктор юридичних наук, професор, замісник декана юридичного факультету Сумського національного аграрного університету з науки. Вчений-практик, який більше 10 років працював адвокатом та більше 20 років пропрацював суддею районного суду. За його редакцією в 2014 році з грифом МОН України вийшов підручник «Цивільний процес України».

Микола Михайлович є автором двох монографій та двох монографій у співавторстві за його редакцією. Є співавтором чотирнадцяти навчальних посібників з Цивільного та адміністративного процесу частина із яких вийшла за його редакцією, автором більше ста наукових статей, є членом спеціалізованої вченої ради Інституту законодавства Верховної Ради України.